

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN BİR KRİZ ÖRNEĞİ:
İRAKLI KÜRT SIĞINMACILAR (1991) İLE
SURİYELİ MÜLTECİLERİN (2011) KARŞILAŞTIRILMASI**

EROL ÖZDEMİR

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

OCAK 2017

**TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN BİR KRİZ ÖRNEĞİ: İRAKLI KÜRT
SİĞİNMACILAR(1991) İLE SURİYELİ MÜLTECİLERİN(2011)
KARŞILAŞTIRILMASI**

Erol ÖZDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2017

Erol ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: Iraklı Kürt Sığınmacılar(1991) İle Suriyeli Mültecilerin(2011) Karşılaştırılması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalında Uluslar arası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Bilal KARABULUT

Uluslar arası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

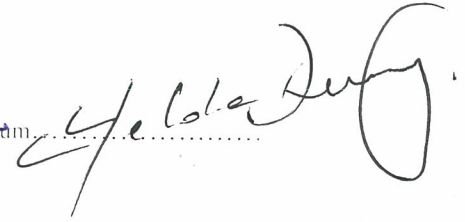
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Başkan : Prof. Dr. Yelda Hatice DEMİRAĞ

Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye : Doç. Dr. Kürşad TURAN

Uluslar arası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

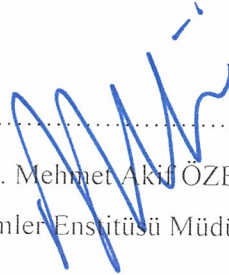
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Tez Savunma Tarihi: 25/01/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Mehmet AKİF ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Erol Özdemir

25.01.2017

TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN BİR KRİZ ÖRNEĞİ: İRAKLI KÜRT
SIĞINMACILAR(1991) İLE SURİYELİ MÜLTECİLERİN(2011)
KARŞILAŞTIRILMASI
(Yüksek Lisans Tezi)

Erol ÖZDEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ocak 2017

ÖZET

Ülkeler sürekli krizlerle karşılaşmaktadır. Ancak krizler bir ülkenin içinde yaşandığı gibi ülkeler arasında da yaşanmaktadır. İki ülke arasında meydana gelen krizler bazen büyüyerek bölgesel veya uluslararası krizlere neden olabilir. Bundan dolayı krizler meydana geldiklerinde iyi yönetilmesi gerekmektedir. Kriz yönetiminde amaç kriz başlamadan önlemek veya krizi ulusal menfaatlere göre yönetmektir. Ülkeler sahip oldukları tarihi misyonları, kültürel bağları ve jeopolitik konumları nedeniyle bazı krizlere dolaylı ya da doğrudan müdahil olmaktadır. Türkiye, bulunduğu coğrafyada meydana gelen krizlerden etkilenmektedir. 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran- Irak Savaşı'nda Türkiye tarafsız kalmış ve savaş boyunca her iki ülke ile ilişkilerine önem vermiştir. Fakat daha sonra I. Körfez Krizi başlamış ve Türkiye bu krizden doğrudan etkilenmiştir. I. Körfez Krizi sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları olan göç krizine yol açmıştır. Türkiye 2010 yılında meydana gelen Arap Baharı'ndan da etkilenmiştir. Tunus'ta başlayan ve bölgede birçok ülkeyi etkileyen halk ayaklanmalarının son durağı Suriye olmuştur. Suriye'deki ayaklanmalar rejimin sert tutumundan dolayı iç savaşa dönüşmüştür. Suriye iç savaşının uzamasına ve bazen de şiddetinin artmasına bağlı olarak Türkiye'deki mülteci sayısı 3 milyona yaklaşmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde yaşanan göç sorunları gibi Türkiye de bazı göç sorunlarıyla karşılaşmıştır. Suriyeli mülteci göçünün Türkiye'ye sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri olmuştur. Bu çalışma ile amacım Türkiye'nin Iraklı Kürt sığınmacı krizi ile Suriyeli mülteci krizinden neden etkilendiğini, kriz boyunca nasıl bir yol izlediğini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Bilim Kodu : 1141
Anahtar Kavramlar : Türk Dış Politikası, Kriz, Kriz Yönetimi, Iraklı Kürt Sığınmacılar, Suriyeli Mülteciler
Sayfa Adedi : 101
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bilal KARABULUT

AN EXAMPLE OF A CRISIS IN THE TURKISH FOREIGN POLICY:
COMPARISON OF IRAQI
KURDISH ASYLUM SEEKERS(1991) AND SYRIAN REFUGEES(2011)

(Master Thesis)

Erol ÖZDEMİR

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
GAZI UNIVERSITY
January 2017

ABSTRACT

Countries always confront with crises. However, as well as crises occur in a country, they also occur between countries. Crises which are occurred in a country, sometimes may cause regional or international crises crescively. Therefore, crises could be managed well when they occurred. Purpose in the crisis management is preventing the crisis before start or managing the crisis according to national interests. Countries get involve in some crises directly or indirectly because of their historical background, cultural connections and geopolitical position. Turkey is also affected from the crises which appeared in its geography. Turkey was objective for the war that is occurred between Iran and Iraq through 1980 - 1988 and they gave importance to the relations with the two countries. However, I. Gulf War started after a while and Turkey affected directly from that. After the I. Gulf War, a migration crisis occurred which was the cause of some social, economical and cultural results. Turkey affected by the Arab Spring that occurred in 2010. Revolts that affect many countries started from Tunis and ended up with Syria. Revolts in Syria became civil war because of strict attitude of regime. Number of refugees in Turkey closed to 3 million depending upon extension of civil war and increase of violence. Turkey has also opposed with the migration problems as problems that occurred in different countries of world. Migration of Syrian refugees had social, cultural, economical effects on Turkey. My aim in that research in introducing comparatively how Turkey is affected by the crisis of Iraqi Kurdish asylum seekers and Syrian refugees.

Science Code : 1141

Key Words : Turkish Foreign Policy, Crisis, Crisis Management, Iraqi Kurdish Asylum Seekers, Syrian Refugees

Page Number : 101

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Bilal KARBULUT

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın baőlangıcından itibaren bilgi, öneri ve yardımları ile her türlü desteği sağlayan ve çalışmanın ortaya çıkmasındaki emeklerinden dolayı değerli danışman hocam Doç. Dr. Bilal KARABULUT'A en derin Őükranlarımı sunarım. Her zaman yanımda olan ve bu araştırma sürecinde beni sonsuz hoőgörü, sabır ve yardımları ile destekleyen anneme, babama ve sevgili eőime minnettarlığımı ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ VE KRİZ YÖNETİMİ KAVRAMLARI

1.1. Kriz Tanımı	9
1.2. Krizin Temel Özellikleri	11
1.3. Kriz Yönetimi Tanımı	13
1.4. Kriz Yönetiminde Amaç	15
1.5. Kriz Yönetiminin Aşamaları	17
1.5.1. Krizin Başlangıç Aşaması	18
1.5.2. Krizin Tırmanma Aşaması	20
1.5.3. Krizin Yumuşama Aşaması.....	22
1.5.4. Kriz Sonrası Aşama	23

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN-IRAK SAVAŞI, I. KÖRFEZ KRİZİ VE TÜRKİYE'YE GELEN IRAKLI KÜRT SİĞİNMACILAR

2.1. İran-İrak Savaşı: Savaşa Giden Süreç	25
---	----

	Sayfa
2.2. İran-İrak Savaşı'ndan Sonra Türkiye-İrak İlişkileri	30
2.3. I. Körfez Krizi	33
2.3.1. Irak'ın Kuveyt'in İşgali İçin Öne Sürdüğü İddialar	35
2.3.2. ABD Öncülüğünde Oluşan Uluslararası Koalisyon	38
2.3.3. Irak'ın Kuveyt'i İşgali	40
2.4. Körfez Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri.....	42
Körfez Krizi'nin Türkiye İç Politikasına Etkileri	42
2.4.2. Krizin Türk Dış Politikasına Etkileri	45
2.5. Körfez Krizi'nden Sonra Iraklı Kürtler.....	48
2.6. Iraklı Kürt Sığınmacılar ve Türkiye'nin Endişeleri	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI, SURİYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE'YE GELEN SURİYELİ MÜLTECİLER

3.1. Suriye Rejimi	55
3.2. Suriye Rejimini Ayakta Tutan İç Dinamikler	59
3.2.1. Baas Partisi	59
3.2.2. Ordu ve Muhaberat (İstihbarat).....	62
3.2.3. Nusayriler	64
3.3. Suriye Rejimini Ayakta Tutan Dış Etkenler	66
3.4. Beşar Esad Dönemi.....	69
3.4.1. Beşar Esad Dönemindeki Politikalar	70
3.5. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı.....	72
3.5.1. Arap Baharı.....	72
3.5.2. Suriye İç Savaşı.....	75
3.5.3. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Etkileri.....	77

	Sayfa
SONUÇ	85
KAYNAKLAR	91
ÖZGEÇMİŞ	91

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Arap Baharının Yaşandığı Ülkelerde İşsizlik ve Yoksulluk Oranları (2011-%).....	73
Çizelge 3.2. Barınma Merkezlerinde Bulunan Suriyeli Mültecilerin Sayısı (Haziran 2016)	80
Çizelge 3.3. Gazetelere Göre Haberlerin Eğilimi	82

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. 1991 Sığınmacılarına Yapılan İç ve Dış Yardımlar	54
Şekil 3.2. Suriyeli Mültecilerin Gittikleri Ülkeler ve Toplam Sayıları	78

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Ed.	Editör
Çev.	Çeviren
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BAAS	Hizb al-Bath al-Arabi al-İstihraki
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
EMEL	Efvac el-Mukavemetu'l-Lübnaniye
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	North Atlantic Treaty Organization
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
İ-KDP	İran Kürdistan Demokrat Partisi
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PKK	Partiya Karkerên Kürdistanê
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Kısaltmalar

Açıklama

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK

Türk Silahlı Kuvvetleri

UNHRC

United Nations Human Rights Council

YPG

Yekînêyan Parastina Gel

GİRİŞ

Kriz, en genel tanımıyla ani ve beklenilmeyen olaylara denir. Bu kısa tanımlama çok kapsamlı bir içeriği de barındırmaktadır. Genel tanımdan hareket edilerek kriz sözcüğünün ortaya çıkması ilk insan toplulukları ve ilk devletlerin ortaya çıkmasıyla paraleldir. Nitekim uluslararası ilişkilerde kriz veya krizler devletler içerisinde yaşandığı gibi devletler arasında da yaşanmaktadır.

Uluslararası sistem belirsizlikler içermektedir. Bundan dolayı devletler karşılaştıkları krizleri önceden tahmin etmeyi amaç edinmektedirler. Ayrıca devletler kriz esnasında kontrolü elinde bulundurmak ve meydana gelebilecek krizleri daha az zararla atlattıkları isterler. Bu noktada kriz yönetiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Kriz yönetiminde amaç krizin geleceğini önceden sezmek, gereken tedbirleri almak, kriz anında krizin büyümesini engellemek ya da kontrollü bir şekilde krizi tırmandırarak karşı tarafa isteklerini kabul ettirmektir. Kriz bittikten sonra kriz sonrası durum değerlendirmesi yapmaktır. Buradaki amaç kriz esnasında ortaya çıkan eksikler tespit edilerek gidermektir. Böylece daha sonra meydana gelebilecek krizlerin minimum zararla atlatılması hedeflenmektedir. Buradan hareketle kriz yönetimini dört aşamada ele almak mümkündür. Bunlar;

1. Krizin başlangıç aşaması
2. Krizin tırmanma aşaması
3. Krizin yumuşama aşaması
4. Kriz sonrası aşama

Soğuk Savaş boyunca uluslararası sistem doğu-batı bloğu şeklinde ikiye ayrılmış ve bu blokların rekabetinden dolayı birçok sorun sürekli ertelenmiştir. SSCB'nin çökmesinden sonra iki blok arasındaki rekabet sona ermiş ve ertelenen sorunlar krizlere yol açmıştır. Böylece dünyanın birçok yerinde ulusal, bölgesel ve uluslararası krizler meydana gelmiştir.

Günümüz dünyasında meydana gelen krizlerin temelinde sınır sorunları, etnik sorunlar, terörizm, insan hakları, azınlık hakları vb. gibi sorunlar bulunmaktadır. Önlemler alınmadığı takdirde bu sorunlardan kaynaklanan ulusal krizler diğer ülkelere de yayılmakta, böylece krizler bölgesel veya uluslararası

nitelik kazanmaktadır. Ayrıca ülkelerin sahip olduğu tarihsel, kültürel, insani ve jeopolitik konumlarından dolayı bazı krizlere dâhil olmaktadır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi üzerine kurulduğundan, Osmanlı'nın hâkim olduğu coğrafyalarda meydana gelen krizlere müdahil olmaktadır.

1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı Ortadoğu bölgesini etkileyen bir kriz olmuştur. Bu savaşta Saddam Hüseyin'in birçok amacı bulunmaktaydı. Camp David Antlaşması'yla birlikte Mısır'ın Arap dünyasındaki prestiji sarsılmıştı. Bundan dolayı Irak, Mısır'ın bıraktığı boşluktan yararlanmak istiyordu. Irak ekonomik olarak da kendisini güçlü hissediyordu. Bir taraftan petrolün millileştirilmesi diğer taraftan OPEC'in fiyatları arttırmasından dolayı petrol gelirleri artmıştı. Saddam Hüseyin artan ekonomik ve siyasi gücüyle orantılı olarak hem uluslararası politikada daha etkin bir rol üstlenmek hem de Körfez'de ve tüm Arap dünyasında lider konuma yükselmek istiyordu.¹ Saddam Hüseyin, İran rejimini Irak için tehdit olarak görmekteydi. Irak'ın savaşta galip çıkması halinde ülkesindeki Şii'leri İran'ın etkisinden koruyacaktı. Ayrıca İran- Irak arasında var olan Şatt-ül Arap suyu ve diğer birçok sorun Irak'ın istediği şekilde çözülecekti.

İran-İrak Savaşı boyunca Irak hem Batılı devletler hem de bölgedeki Arap devletleri tarafından desteklenmekteydi. Ancak bu savaşta Türkiye'nin tutumu önem kazanmaktaydı. Türkiye'nin sadece bir tarafı desteklemesi savaşın seyrini değiştirebilirdi. Türkiye bu savaşta tarafsız kalmayı tercih etti. Hatta hem İran'la hem de Irak'la ilişkilerini geliştirdi.

İran-İrak Savaşı'nın hemen akabinde meydana gelen I. Körfez Krizi başta Türkiye olmak üzere bölgedeki diğer ülkeleri de etkileyerek bölgesel krize yol açmıştır. Irak tarafından çıkarılan bu krizin üç sebebi bulunmaktadır. Birincisi Kuveyt başta olmak üzere Körfez'deki küçük prenslikler OPEC'in kendilerine tanıdığı kotadan fazla petrol çıkarıyorlardı. Böylece petrol bolluğu fiyatlarının düşmesine neden olmaktaydı. Bu durum Irak'ı ekonomik kayba uğrattıyordu. İkincisi Irak bölgedeki politikalarını gerçekleştirmek için Kuveyt'in petrolüne ihtiyacı vardı. Irak'ın amacı OPEC içerisindeki gücünü arttırarak dünya petrol fiyatlarını

---

¹ Arı, T.(2007). *İran, Irak, ABD ve Petrol* (İkinci Baskı). İstanbul: Alfa, 397-398.

belirleyebilme gücünü elde etmekte. Üçüncüsü ise Irak, Kuveyt üzerinden Basra Körfezi'ne çıkmaktı.

Saddam Hüseyin, Kuveyt'e müdahalesini meşrulaştırmak için baskılarını arttırıyordu. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, Kuveyt'i işgal etti. Daha sonra da Kuveyt'i on dokuzuncu ili ilan etti. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi başta ABD olmak üzere birçok devletin tepkisine yol açtı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı 678 sayılı kararla Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmesini istemiştir. Irak'ın çekilmemesi durumuna karşın askeri müdahalenin olacağı sinyali verilmiştir. Ancak Saddam Hüseyin verilen ultiyatoma uymayıp kuvvetlerini Kuveyt'ten çekmeyince, 17 Ocak 1991 tarihinde koalisyon güçlerine ait savaş uçakları Irak'ı bombalamıştır. Savaş kısa sürmüş ve 28 Şubat'ta ateşkesin ilanıyla son bulmuştur.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası bölgedeki çatışmalardan uzak durma üzerine kuruluydu. Ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Krizi boyunca aktif diplomatik girişimlerde bulunması Türkiye'nin konumunu değiştirmiştir. Bundan dolayı Körfez Krizi'nin Türkiye açısından da bazı sonuçları oldu. Türkiye kriz boyunca BM'nin almış olduğu ambargo kararlarına katılmış, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve Irak'la ticari ilişkilerini kesmişti.

ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi yönünde baskı yapmaktaydı. Irak'ın geri çekilmesini hızlandırmak amacıyla, Irak'taki Kürtleri ve Şii'leri ayaklanmaya teşvik etmiştir. Ancak bu ayaklanma ABD'nin istediği zamanda gerçekleşmemiştir. Irak'ın yenilgisi kesinleşince güneyde Şii'ler kuzeyde Kürtler ayaklanmıştır. Saddam Hüseyin elinde kalan kuvvetleriyle önce Şii ayaklanmasını bastırdıktan sonra kuzeye yönelmiştir. Kimyasal silahların kullanılmasından endişelenen 2 milyon civarındaki Iraklı Kürt, Türkiye ve İran sınırına yönelmiştir. Türkiye sınırına yaklaşık 400 bin Iraklı Kürt yığılmıştır. Türkiye ani bir krizle karşı karşıya kalmış ve krizin çözümü için BM nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Ancak uluslararası kamuoyunun baskılarından dolayı Türkiye, Iraklı Kürt sığınmacılara sınırlarını açmıştır. Kuzey Irak'ta uçuşa yasak bölgenin oluşturulmasıyla Iraklı Kürtler birkaç gün içerisinde o bölgeye geçmiştir. Türkiye böylece sığınmacı krizini atlattı ve başarılı oldu. Ancak güvenli bölgeye geçen Kürtleri Irak'ın saldırılarından korumak

amacıyla Çekiç Güç oluşturulmuştur. Bu durum Türkiye'yi yeni bir sorunla baş başa bırakmıştır.

Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden dolayı ortaya çıkan isyanlar 2010 yılında Tunus'ta başlayarak Ortadoğu bölgesinde birçok devleti etkisine aldı. Olaylar 15 Mart 2011 tarihinde Suriye Arap Cumhuriyeti'ne de yayıldı. Bu tarihten sonra Suriye'de olaylar gittikçe arttı ve rejimin göstericilere karşı silah kullanmasıyla iç çatışmaya dönüştü. Yaşanan iç çatışmalar neticesinde yüz binlerce insan yaşamını yitirdi, milyonlarcası da başta Türkiye olmak üzere İran, Irak, Lübnan, Ürdün, Mısır gibi ülkelere göç etti.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde yönetimler değişirken Suriye'de yönetimin değişmemesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Birincisi, Suriye rejiminin muhaberat (istihbarat) devleti kurması, ikincisi, rejimin ülke içerisinde desteklediği ve desteğini aldığı Şam ve Halep'teki Sünni ulema ile tacirler, üçüncüsü ise rejime karşı birlikte hareket edebilen güçlü bir muhalefetin yokluğudur. Ayrıca Çin, Rusya ve İran, Suriye rejimini desteklemektedirler. Bütün bunlar bir bütünün parçaları olarak düşünüldüğünde Thomas L. Friedman'ın ifadesiyle Suriye diğer ülkeler gibi içeriye doğru patlamayacak; kendisi ile beraber başkalarını da etkileyeceği dışarıya doğru patlayacaktır.²

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla birlikte özellikle rejim tarafından gösterilerin şiddet kullanılarak bastırılması sonucu Suriye'deki halk komşu ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Böylece Türkiye'ye Suriyeli mülteciler gelmeye başladı. Suriye'deki şiddet olaylarının tırmanmasıyla Türkiye'deki mülteci sayısında artış oldu. 2016 yılı itibariyle Türkiye'de yaklaşık 3 milyon mülteci bulunmaktadır.

Suriyeli mülteciler Türkiye'nin farklı şehirlerinde kurulan kamplarda yaşamlarını devam ettirmektedirler. Ayrıca kamp dışında hayatlarını devam eden mülteciler, başta barınma olmak üzere pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Özellikle maddi birikimleri tükenen ve kendilerini güç koşullarla mücadele etmek zorunda bulanlar, kent merkezlerinde görünür hale geldiler.

---

² Friedman, T.L. (2011). In the Arab world, it's the past vs. the future. Web: http://www.nytimes.com/2011/11/27/opinion/sunday/Friedman-in-the-arab-world-its-the-past-vs-the-future.html?_r=0 adresinden 6 Haziran 2015'te alınmıştır.

Literatürde “sığınmacı” ve “mülteci” kavramlarının birbirinin yerine kullanımıyla ilgili bir kargaşa ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada aynı kargaşanın yaşanmaması için her iki kavrama değinilecektir. Uluslararası hukukta kullanılan “refugee” kavramı Türkçe’ye “mülteci”, “asylum seeker” kavramı ise “sığınmacı” şeklinde tercüme edilmektedir.

Sığınmacılar veya mülteciler kendi ülkelerinde dinlerinden, ırklarından, milliyetlerinden, siyasi veya ideolojik görüşlerinden dolayı zulüm ve baskı altında kalarak, işkenceye uğrayarak, öldürülme korkusu yaşayarak ve kendi ülkesine karşı güvenini kaybederek ülkelerini terk etmektedirler. Haklı nedenlerle kendi ülkelerinden ayrıldıktan sonra gittikleri ülkelerde uluslararası sözleşmeler ve ilgili ülkenin iç hukukuna göre sığınmacı veya mülteci statüsünü elde ederler.

Mülteci haklarını ele alan ve mülteci tanımını yapan ilk uluslararası belge 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Sözleşmesine Dair Cenevre Sözleşmesidir. Bu sözleşmeye göre mülteci: “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen” kişiye denir.³ Göç terimleri sözlüğüne göre sığınmacı: “ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler”e denir.⁴ Tanımda görüldüğü gibi mülteci statüsünü elde edilmesi için coğrafi kısıtlama şartı bulunmaktadır. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’nde bu coğrafi kısıtlama ortadan kaldırılmıştır.

Türkiye sığınmacı ve mülteci kavramlarındaki kargaşanın ortadan kaldırılması için “1994 Yönetmeliği” olarak bilinen “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit

³İnternet: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2015). Web: <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?page=20> adresinden 04 Nisan 2016’da alınmıştır.

⁴ Çiçekli, B.(2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: IOM Uluslararası Göç Örgütü, 49.

Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” yayınlamıştır. Bu yönetmelikle Türkiye 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olmakla birlikte mülteciler konusunda coğrafi kısıtlamayı sürdürmektedir.

Suriye’de meydana gelen olaylarla birlikte Suriyelilerin yoğun olarak akın ettikleri ülkelerden biri de Türkiye’dir. Ancak Suriye’deki kargaşanın uzun sürmesine bağlı olarak Türkiye’deki Suriyeliler için bazı hukuki düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ile “şartlı mülteci” kavramı kullanılmıştır. Bu kanuna göre, “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir.”⁵ Görüldüğü gibi Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar ibaresi kullanılarak mültecilik statüsünün elde edilmesi önündeki engeller kaldırılmıştır. Yukarıdaki tanımlardan hareket edilerek ve sığınmacıların gittikleri ülkede geçici kalmaları göz önünde bulundurularak Türkiye’ye gelen ve tekrar ülkelerine geri dönen Iraklı Kürtler için “sığınmacı” kavramı kullanılmıştır. Mültecilik statüsünü şarta bağlayan hukuki düzenlemeye bağlı olarak Türkiye’de bulunan Suriyeliler için “mülteci” kavramı kullanılmıştır.

Konstrüktivizm kimlik, kültür, norm ve söylem gibi kavramlarla ilgilenmektedir.⁶ Devlet kimliği konstrüktivizm tarafından yaygın olarak kullanılan

⁵ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). Web: http://www.goc.gov.tr/icerik6/6458-sayili-yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanunu-yururluge-girdi_350_361_607_icerik adresinden 15 Nisan 2016’da alınmıştır.

⁶ Wiener, A.(2003). Constructivism: the limits of bridging gaps. *Journal of International Relations and Development*, 6(3), 260.

kavramlardan yalnızca biridir.⁷ Konstrüktivizm'e göre devletler kimlikleri olan sosyal aktörlerdir.⁸ Wendt'e göre devletlerin kimlikleri doğa tarafından verili olmadığından kimlikler ortak düşüncelerle oluşur ve zamanla değişime uğrar.⁹ Devletlerin kimlik tanımlamaları çıkarlarını, tehdit algılarını ve tercihlerini şekillendirir. Ayrıca devletlerin davranışları her zaman içinde buldukları ortama göre değerlendirilmelidir.¹⁰ Kimlik algıları dış politikayı da belirlemektedir. Kimliklerin zamanla değişime uğrayabileceği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Iraklı Kürt sığınmacılara ve Suriyeli mültecilere karşı tutumu anlaşılabilir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve Ortadoğu özelinde Iraklı Kürtlere bakışı ile 2002 yılından sonraki yıllarda bakışı tamamen değişmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye dış politikası, Ortadoğu'daki sorunlara karışmama yönündeydi. Ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir dış politika yürütmesi gerektiği inancındaydı. Dönemin dış politika seçkinleri Özal'ın bu düşüncesine karşı çıkmakta ve Türkiye'yi Ortadoğu'daki sorunlardan uzak tutmaya çalışmaktaydı. 2009 yılında "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde komşu ülkeler ve bölge ülkeleri ile ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye'nin değişen dış politikası, ekonomik durumu, toplumdaki algılar Türkiye'nin Iraklı Kürt sığınmacılar ile Suriyeli mültecilere karşı tutumunu etkilemiştir.

Dünyanın farklı yerlerinde zaman zaman meydana gelen göçler farklı kültürlerin karşılaşmasına neden olmaktadır. Göçmen profili incelendiğinde göçmenlerin farklı dil, kültür ve yaşam tarzına sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda göç hareketleri; dil, kültür ve yaşam tarzındaki farklılıklardan dolayı hem göç alan hem de göç veren ülkenin kültürel yapısını etkilemektedir. Göçmenler gittikleri ülkenin dilini öğrenme ve kültürüne uyum sağlama sorunları yaşamaktadır. Göçmenlerin entegrasyonu sağlanması amacıyla sosyal uyum politikalarının geliştirilmesini ve kurumsal çalışmaların yapılmasını gerektirir.

⁷ Alexandrov, M.(2003). The concept of state identity in international relations: a theoretical analysis. *Journal of International Development and Cooperation*, 10(1), 34.

⁸ Rumelili, B.(2014). İnşacılık/konstrüktivizm., Evren Balta (Editör). *Küresel siyasete giriş uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler*. İstanbul. İletişim, 159.

⁹ Wendt, A.(1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press,

77

¹⁰ Rumelili, B.(2014), age., 159-163.

Türkiye, Ortadoğu'da meydana gelen krizlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Türkiye'nin bölgede meydana gelen krizlerden etkilenmesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Ortadoğu'nun yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin himayesinde kalmasına bağlı olarak Türkiye'nin Ortadoğu ile sosyal, kültürel ve tarihi bağları devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine coğrafi yakınlığı ve aynı dini inanca sahip olması da önemli faktörlerdir. Bu çalışmanın temel savı Türkiye'nin Ortadoğu'da meydana gelen krizlerden neden ve nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu savı desteklemek için 1991 yılında meydana gelen Iraklı Kürt sığınmacılar krizi ile 2011 yılında meydana gelen ve halen devam eden Suriyeli mülteci krizi karşılaştırılmıştır. Ele alınan bu iki krizde Türkiye'nin nasıl etkilendiğini, kriz boyunca nasıl bir yol izlediğini, sığınmacılara sınırlarını açmamasındaki tereddütlerini ortaya koymaktır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kriz ve kriz yönetimi kavramları ele alınmıştır. Ayrıca kriz yönetiminin aşamalarından da bahsedilmiştir. İkinci bölümde İran-Irak Savaşı, I. Körfez Krizi ve bunlardan sonra yaşanan sığınmacı krizleriyle sınırlı tutulmuştur. Üçüncü bölüm de ise Suriye rejimi, Arap Baharı, Suriye iç savaşı ve Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye etkileri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ VE KRİZ YÖNETİMİ KAVRAMLARI

1.1. Kriz Tanımı

İnsanlar ve toplumlar tarihin her döneminde olağanüstü olay ve durumlarla karşılaşmıştır. Volkanik patlamalar, depremler, toprak kayması, kasırga, hortum gibi doğaüstü olayların yanı sıra komşu kabilenin ya da komşu devletin ani saldırısına maruz kalma, büyük ekonomik krizler, göçler, iç savaşlar vb. meydana gelen bu tür olaylar genellikle felaketlerle sonuçlanmıştır. Meydana gelen olağanüstü olay ve durumlar insanlar tarafından farklı şekillerde adlandırmıştır.¹¹ 21. yüzyılda meydana gelen bu tür olay ve durumlar genel olarak kriz kavramı ile adlandırılmıştır.

Sosyal bilimlerde kavramların anlamları üzerinde mutabık olunmadığından herhangi bir kavram üzerinde farklı yazarlar tarafından farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bahsi geçen bu kavramlardan birisi de “kriz” kavramıdır. Kriz kelime anlamı olarak iyi veya kötüye dönme noktası, ölüm kalım anı, aniden meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişmeler ve tehlikeli durumları ifade etmek için kullanılır.¹² Seeger, Sellnow ve Ulmer’e göre kriz, bir organizasyonun öncelikli hedeflerini tehdit eden ve yüksek düzeyde belirsizlikler içeren spesifik, beklenmedik ve rutin olmayan olaylara denir.¹³ Türk Dil Kurumuna göre kriz, “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Görüldüğü gibi kriz kelimesi Türkçede bunalım, buhran ve gerginlik kelimeleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca

¹¹ Kriz sözcüğünün aslı, Antik Yunan’a kadar, başka bir deyişle Platon dönemine kadar gitmektedir. Ortaya çıkışı, “krinein” şeklindedir ve “yargılamak” anlamına gelmektedir. Zamanla anlam değişimine uğrayan “krinein” sözcüğü “ayırım” ya da “ayırarak” ve daha sonra da “karar vermek” anlamına gelmiştir. Latince’de “krisis” sözcüğü “yargı” ve “karar” anlamı zaman içinde değişerek XIV. yüzyılda “crisin”, XVI. yüzyılda “crisis” ve daha sonra “crise (kriz)” şekline dönüşmüştür. Kriz sözcüğü bugünkü anlamını alarak kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Çakmak, H.(2012). *Kriz Yönetimi ve TSK*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 27.

¹² Canöz, K., Öndoğan, A.G.(2015). Kriz yönetiminde dönüşümcü liderin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(1), 38.

¹³ Seeger, M. W., Sellnow, T. L., Ulmer, R. R.(1998). Communication, organization and crisis., M. E. Roloff (Editor). *Communication yearbook*, Thousand Oaks. CA: Sage, 233.

¹⁴ İnternet: Türk Dil Kurumu. (2015). Türkçe web sözlük. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 20 Aralık 2015’te alınmıştır.

Türkçede kriz kavramının tanımlamasındaki en büyük zorluk ise endişe, stres, felaket ve panik gibi kavramların da kriz yerine kullanılmasıdır. Endişe, stres veya panik doğuran birçok olayda kriz durumundan söz etmek mümkündür.¹⁵ Ancak bu kavramları kriz yerine kullanmak mevcut durumu anlamlandırmaya yetmemektedir. Çünkü bu kavramlar anlam itibariyle kriz durumlarında yaşanan duyguların ifadesidir.

Kriz kavramı başta tıp olmak üzere işletme, hukuk, uluslararası ilişkiler gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada kriz kavramının uluslararası ilişkilerdeki kullanım şekli ele alınacaktır. Buradan hareketle kriz kavramının uluslararası ilişkilerde nasıl tanımlandığına bakılacaktır. Öztürk'ün yaptığı tanıma göre kriz, dış politika ile ilgili bir konunun bir devletin sınırları dışına çıkması, tehlikeli bir döneme girmesi durumudur.¹⁶ Boin'in yaptığı tanıma göre kriz, sosyal bir sistemin temel norm ve değerlerine ya da temel yapısına yönelik tehdit ya da tehditlerin olması durumudur.¹⁷ Başka bir tanımda ise kriz, önceden beklenilmeyen ve sezilmeyen, hızlı bir şekilde cevap verilmesi gereken ve devletin uyum mekanizmalarını olumsuz etkileyerek, bekasını tehdit eden gerilimli durumlara denir.¹⁸

Kriz kavramı diğer dillerden farklı olarak Çince'de negatif ve pozitif anlamı içerecek şekilde kullanılmıştır. Çince'de "wei-ji" kelimesiyle aynı anlama gelmektedir. Wei-ji kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlardan biri "tehlike" diğeri ise "fırsattır". "Tehlike" kriz esnasında can kayıplarının meydana gelmesidir. "Fırsat" ise, krize yol açan probleme ait bir çözümünün olduğu ve bunun sürekli vurgulanmasıdır.¹⁹ Ancak kriz durumunda krize yol açan problemin ana tehdit olarak görülmesi fırsatların değerlendirmesini zorlaştırabilir.²⁰

¹⁵ Tağraf, H., Arslan, N.T.(2003). Kriz oluşum süreci ve kriz yönetimde proaktif yaklaşım. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 150.

¹⁶ Öztürk, O.M.(2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*. Ankara: Odak Yayınları, 19.

¹⁷ Boin, A.(2004). Lessons from crisis research. *International Studies Review*. 6(1), 167.

¹⁸ Bozgeyik, A.(2008). *Krizlerde Yükselerek Çıkın*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 26.

¹⁹ Çelikkan, O.(2012). Uluslararası kriz yönetimi., M.S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara. Barış Kitap, 5.

²⁰ İşyar, Ö.G.(2008). Definition and management of international crisis. *Perceptions*, 10. Web:<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/Omerlrsyar.pdf> adresinden 18.12.2015 tarihinden alınmıştır.

Yapılan farklı tanımlara bakıldığında kriz sözcüğü için bazı ortak noktalara ulaşmak mümkündür. Bu çerçevede kriz kavramını tanımlamak gerekirse kriz, ulusal değerleri tehdit eden, hızla karşılık verilmesi gereken ani ve beklenilmeyen olaylara denir.

1.2. Krizin Temel Özellikleri

Kriz için yapılan tanımlarda yer alan özellikler, aslında krizin temel özelliklerini de içermektedir. Farklı alanlarda (tıp, işletme, hukuk, uluslararası ilişkiler vb.) yapılan tanımlardan hareketle krizin ortak noktalarına ulaşılabilir. Krizi esas itibariyle yaşanan olağan gerilimlerden ayıran temel özellikler şunlardır:

- a. Kriz önceden beklenilmeyen ve ani olarak meydana gelen bir değişikliği ifade eder.²¹ Başka bir deyişle krizler olağan durumdan bir sapmadır, olağandışıdır ve sürprizleri barındırmaktadır.
- b. Krizler beklenilmeyen ve tahmin edilemeyen bir karaktere sahiptir. Bundan dolayı ana tehditler olarak tespit edilmekte ve kabul edilmeleri zor olmaktadır.²²
- c. Kriz anında eylem için bilgi ve kaynak sıkıntısı bulunmaktadır.
- d. Krizler iyi yönetilmesi halinde fırsatlara dönüşmektedir.²³
- e. Kriz, bir ülkenin her türlü hedef ve menfaatlerini siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir.²⁴

²¹ Tağraf, Arslan(2003), agm.,150.

²² İnternet: İşyar, Ö.G.(2008).Definition and management of international crisis.*Perceptions*, 10. Web:<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OmerIşyar.pdf>adresinden 18.12.2015'te alınmıştır.

²³ Bazı hallerde krizler fırsatlara da zemin hazırlar. Krizlerden olumlu sonuç alınabilmesi için, krizin nedenleri, boyutları, etkileri ve yönünün iyi analiz edilmesi, sağlam verilere dayalı projeksiyonlar yapılması, gerekli önlemlerin yerinde, zamanında ve uygulanabilecek bir şekilde alınması gerekir. Yönetim zaafına yer vermeden hareket edilerek, mümkün olduğunca krizin ortaya çıkmasının önlenmesi, bu mümkün değilse, krizin şiddetinin veya krizin olumsuz etkilerinin azaltılması konusunda hazırlıklı olunması ve oluşacak bütün fırsatların iyi değerlendirilmesi için mümkün olan her şeyin yapılması gerekir. Bkz. Aykaç, B.(2001). Kamu yönetiminde kriz ve kriz yönetimi.*Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2, 125.

²⁴ Demir, N.(2011).*Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 6.

- f. Krizler, hükümetlerin algılanan veya gerçek çıkarlarına tehdit oluşturmaktadır.
- g. Kritik kriz dönemlerinde askeri hareketlenmeler olmaktadır.²⁵
- h. Kriz, karar vericilerin önceliklerini tehdit eder.
- i. Kriz için verilen kararın eyleme dönüşmesinden önce verilen yanıt için kullanılan zaman sınırlıdır.²⁶
- j. Kriz durumlarında karar vericilerde gerilim oluşmaktadır.
- k. Kriz ortaya çıktığında acil müdahale edilmelidir.²⁷
- l. Kriz durumlarında önleme mekanizmaları yetersiz kalmaktadır.
- m. Krize karşı alınan önlemlerin, hızlı ve pratik bir şekilde uygulanmaya konulmasını gerektirir.²⁸
- n. Kriz acı bir olaydır; ama sürekli değildir.
- o. Kriz esnasında karar alma şekli anormal ve olağandışıdır.
- p. Kriz, statükodan kopma ve bir denge durumunu tehlikeye atma riski barındırmaktadır.²⁹

Krizin temel özellikleri dikkate alındığında görülmektedir ki her olay, afet ya da mevcut durumdaki ani değişimi kriz olarak adlandırmak mümkün değildir.³⁰ Çünkü bir durumun kriz olarak adlandırılabilmesi için yukarıdaki temel özellikleri taşıması gerekmektedir.

---

²⁵ Kriz durumunun hissedilmeye başlandığı an itibarıyla, kriz gerçek boyutları ve gerçek etki alanlarıyla tanımlanmalı ve gerçekçi değerlendirmeler yapılarak nelere yol açacağı ortaya konulmalıdır. Aksi takdirde taraflar arasında savaşa varacak boyutlara ulaşabilir. Bkz.Canöz, K., Öndoğan, A.G.(2015), agm., 43.

²⁶ Kutlu, T.A., Safran, B., Tosun, E.(2003). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 143. ve Çakmak, H.(2012), age., 28.

²⁷ Aydın, A.F.- Progonati, E.(2012). Soğuk savaş döneminden sonra balkanlarda krizler ve Türkiye boyutu., M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara. Barış Kitap, 373.

²⁸ Aykaç, B.(2001), agm., 125-126.

²⁹ Çakmak, H.(2012), age., 28.

³⁰ Erten, Ş.(2011), *Türk kamu yönetiminde kriz yönetim anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 11.

1.3. Kriz Yönetimi Tanımı

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan gelişmeler sınır kavramının önemini azaltmıştır. Kıtalararası fiber optik kabloların bilgisayar iletişimde kullanılmaya başlamasıyla bir ülkede meydana gelen krizler ister yönetim alanında olsun ister sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda olsun sadece o ülkenin sınırlarına hapsolmemakta ve tüm dünyayı etkilemektedir.³¹ Bundan dolayı krizler uluslararası ilişkilerin bir parçası haline gelmektedir. Uluslararası veya bölgesel krizlerin yanı sıra iki ülke arasında meydana gelen krizler de bazen büyük bir sorunun çıkmasına engel olabileceği gibi, ortaya çıkan bir kriz önemli bir sorunun çözümüne de fırsatlar oluşturabilir.³²

Krizlerin ani bir şekilde ortaya çıkması, krize taraf olanların kısa bir süre içinde çeşitli kararlar alıp stratejiler geliştirerek krizi kendilerine fırsat oluşturacak şekilde yönlendirmeleri gerekmektedir.³³ Bu durumda kriz yönetiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Kriz yönetimi genellikle olağanüstü yönetim uygulamalarını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Daha çok krizin yoğun yaşandığı bir dönemde karar verme süreci ile ilişkilendirilir. Bunun yanında krize hazırlıklı olma, krizin etkilerini hafifletme ve krizden korunma süreçleri ile ilk müdahalelerin ardından daha hassas süreçler olan kurtarma ve değişim aşamalarını da içerir.³⁴ Boyutları ne olursa olsun (büyük, küçük, bireysel ya da kurumsal) her kriz, anında müdahale edilmeyi yani yönetilmeyi gerektirir. Kriz tanımında olduğu gibi kriz yönetimi kavramı üzerinde de mutabakata varılan ortak bir tanım bulunmamaktadır.³⁵ Ancak yapılan tanımlardan hareketle bu tanımların birbirine yakın ve ortak noktalara sahip olduğunu belirtmek gerekir. Buradan hareketle kriz yönetimi için yapılan tanımlara yer vermekte yarar vardır. Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkezi Yönetmeliği'nin 6.ncı maddesine göre kriz yönetimi, "bir kriz durumunun teşhisinden başlayarak, gerekli yönlendirici kararların alınmasına, uygulanmasına, takip ve kontrolüne kadar uzanan bir seri faaliyetlerin

³¹ Caşın, M. H.(2013). Türkiye-Bulgaristan krizi., Haydar Çakmak (Editör). *Türk dış politikasında 41 Kriz*. İkinci Baskı. Ankara.Kripto, 172.

³² Çakmak, H.(2012), age., 55.

³³ Karabulut, B.(2012). Düşünce kuruluşları ve kriz yönetimi., M. S. Erol ve E. Efegil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*,Ankara. Barış Kitap, 116.

³⁴ Boin, A.(2004), agm.,168.

³⁵ Erten, Ş.(2011), age., 19.

manzumesidir” şeklinde tanımlanmıştır.³⁶ Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre kriz yönetimi, “bir ülkenin karşılaştığı ulusal, uluslararası herhangi bir sorun veya doğal afet durumunda sorunun en az zararla atlatılabilmesi için gerekli kararların alınması işi” şeklinde ifade edilmiştir.³⁷ Çakmak’a göre kriz yönetimi, “çıkılmış bir krizden çıkar elde ederek krizin sonlandırılması veya krizi en az zararla kapatmak için ilgili kişi ve kuruluşların bir araya gelerek ortak karar almada veya tavsiyede bulunma sürecidir” şeklinde tanımlamıştır.³⁸ Williams’a göre kriz yönetimi, kriz ortamında gerekli kararların alınması ve doğru zamanın seçimi olarak tanımlamıştır.³⁹ Dedeoğlu’na göre kriz yönetimi, büyük ölçüde “caydırıcı askeri güç’e dayanarak siyasal çözümlerin elde edilmesindedir.⁴⁰ Yapılan tanımlardan hareketle kriz yönetimi, bir devletin veya uluslararası bir kurumun; liderlik, bilgi yönetim, iletişim, basın ve halkla ilişkiler yetenekleri tarafından desteklenen, önceden planlanmış ve test edilmiş, zor şartlar altında, hızlı ve stratejik bir şekilde karar alma⁴¹ olarak tanımlamak mümkündür.

Kriz yönetimi, Soğuk Savaş döneminde temelleri atılan ve iki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte NATO’nun⁴² yeni stratejik konseptiyle⁴³ daha çok kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁴ Soğuk Savaş’ın bitmesiyle

³⁶İnternet: Başbakanlık kriz yönetim merkezi yönetmeliği.(2002).Web:http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-484/basbakanlik-kriz-yonetim-merkezi-yonetmeliği.html adresinden 18 Kasım 2015’te alınmıştır.

³⁷ İnternet: Türk Dil Kurumu.(2015). Türkçe web sözlük. Web: http://www.tdk.gov.tr/ adresinden 25 Kasım 2015’te alınmıştır.

³⁸ Çakmak, H.(2012), age.,49-50.

³⁹ Campbell, K., Legro, J. W.(1990). Soviet national security decision making., Graham T. Allison (Editor). *A Prime For the Nuclear Age*. Web: http://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/a_primer_for_the_nuclear_age.pdf adresinden 05 Ocak 2016’da alınmıştır.

⁴⁰ Dedeoğlu, B.(2008). Uluslararası güvenlik ve strateji. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 219.

⁴¹ Canöz, K., Öndoğan, A.G.(2015), agm., 42.

⁴² Kriz yönetimi NATO için eski bir kavramdır. İlk defa bu kavram NATO’nun temeli olan Washington Sözleşmesinin giriş kısmı ve ilk altı maddesi bu süreci anlatmaktadır. Bugün kullandığımız bu kavram NATO’nun güvenliğe yeni yaklaşımını temsil etmektedir. Bkz. İnternet: Leitao, A.(2001). Some considerations on crisis management within NATO. NATO Handbook, 1, Web: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/leit01.pdf adresinden 05 Ocak 2016’da alınmıştır.

⁴³ Kriz yönetimi, Soğuk Savaşın hemen ardından NATO’nun stratejisini değiştirmesiyle birlikte risk yönetimini de içine alan, işbirliğine dayalı güvenlik yaklaşımı çerçevesinde kurumsal kimliğe kavuşmuştur. Ayrıca kriz yönetimi, NATO’nun yakın temasta bulunduğu Avrupa Birliği içerisinde de yer kazanmış, NATO ve AB üyesi ülkelerin ulusal sistemlerine dâhil edilmiştir. Bkz. Yılmaz, S.(2013). Teorik çerçevede kriz kavramı ve kriz yönetimi., Haydar Çakmak (Editör). *Türk dış politikasında 41 Kriz*. İkinci Baskı. Ankara. Kripto, 22.

⁴⁴ İnternet: Report of the UN secretary-general: agenda for peace.(1992). Web: http://www.cfr.org/peacekeeping/report-un-secretary-general-agenda-peace/p23439 adresinden24 Kasım 2015’te alınmıştır.

dünyanın değişik yerlerinde değişik biçimlerde yeni krizler ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönemde yaşanan krizlerin yapısının değişmesi kriz yönetiminde değişikliklere neden olmuştur. Bu kapsamda yaşanan değişimler görev çeşitliliği, olaylara müdahale edecek aktör sayısının artması ve kriz sürelerinin uzaması ile sonuçlanmıştır.⁴⁵ 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik kavramı tekrardan tartışılmaya başlanmış, bunun üzerine NATO, BM⁴⁶ gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra devletler de kriz yönetimine öncelik vermişlerdir.⁴⁷ Nitekim 2010 yılında NATO'nun yayımladığı stratejik konseptte NATO'nun üç temel görevinden birisi olarak kabul edilen kriz yönetimi, günümüz siyasi ve askeri süreçlerinden birisi olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁸

Devletler açısından kriz durumunun yönetilmesi gerekli olduğu gibi zor ve karmaşık bir süreçten oluşmaktadır. Belirsizliklerle dolu bir süreç olan kriz durumunun hemen bitmesi beklenmemelidir. Çünkü kriz durumunun atlatılması uzun ve meşakkatli bir yoldur. Krizleri atlatmak için esnek ve yaratıcı düşünmeye sahip olmayı, hızlı ve doğru karar verebilmeyi, objektif ve cesaretli olmayı, her an harekete hazır, beklenmedik her türlü istek ve koşullara hazırlıklı olmayı gerektirmektedir.⁴⁹ Bu noktada kriz yönetiminde karar alma pozisyonunda olan yöneticilerin sorumlulukları daha da artmaktadır. Çünkü kriz durumlarında olayların tamamen aykırı geliştiği, bilgi akışı ve kontrolün zorlaştığı, dış tehditlerin şiddetli bir şekilde arttığı, hazırlıkların yetersizleştiği bir durum ile karşı karşıya kalınmaktadır.⁵⁰

1.4. Kriz Yönetiminde Amaç

Kriz yönetiminin amacı, krizi oluşmadan önce, başlangıç safhasında önlemek, kriz olduğu takdirde de krizi meydana getiren olay ve olayları sınırlandırmak ve önlemek; bu mümkün olmadığı durumlarda ise krizi ulusal

⁴⁵ Mölling, C.(2008). Comprehensive approaches to international crisis management. *CSS Analyses in Security Policy*, 3(42), 1.

⁴⁶ Birleşmiş Milletler, kuruluş amacı gereği uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için örgüte üye olan ülkeler arasında çıkan krizlere müdahale etmek zorundadır. Bkz. Çakmak, H.(2012), age., 67.

⁴⁷ M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara. Barış Kitap. Giriş kısmında alınmıştır.

⁴⁸ Erol, M.S., Oğuz, Ş.(2012), agm., 347.

⁴⁹ Akdağ, M.(2005). Halkla ilişkiler ve kriz yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 4.

⁵⁰ Canöz, K., Öndoğan, A.G.(2015), agm., 42.

menfaatlere göre yönetmektir.⁵¹ Dış tehdide dayanan krizlerde ise krizi büyümeden önlemek veya krizi ulusal çıkarlar doğrultusunda kabul edilebilir bir risk seviyesine kadar kontrollü bir şekilde tırmandırarak karşı tarafa isteklerimizi kabul ettirmektir.⁵²Böylece krizden fırsatlar yaratılmış olur. Krizlerden olumlu sonuç alabilmek için alınacak tedbirlerin yerinde, zamanında ve uygulanabilir bir biçimde olması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yönetim zaafına yer vermeden hareket edilmelidir. Ayrıca kriz döneminin bilimsel analizinin de iyi yapılması gerekmektedir.⁵³

Kriz yönetiminde esas olan ulusal çıkar ve hedeflerin savaşa yol açmadan korunmasıdır.⁵⁴Devletler arasında meydana gelen krizlerde tarafların temkinli davranması gerekmektedir. Yapılan hatalar krizden sonra da taraflar üzerinde izler bırakmaktadır. Bu noktaya gelinmemesi için krizin aşılmasına olanak sağlayan diplomatik yolların kullanılması isabetli olacaktır. Böylece taraflar kendi menfaatlerini de korumuş olacaklardır. Ancak bu durum göz önünde bulundurulmadan yapılan karşılıklı sert açıklamalar krizi tırmandırdığı gibi krizden sonra da tarafların karşılıklı güven sorununa yol açmaktadır.⁵⁵

Krizlerin daha etkili yönetilmesi amacıyla meydana gelen olaylarda krizin geleceğini sezmek isabetli olacaktır. Her kriz meydana gelmeden önce krizin oluşma ihtimalini gösteren uyarı sinyalleri göndermektedir. Bu uyarı sinyalleri önceden fark edilmesi halinde birçok kriz önceden önlenir.⁵⁶ Krizlerin önceden tahmin edilmesi, yerinde ve isabetli kararların zamanında alınmasını da sağlar. Böylece krizlerin olumsuz etkileri azaltılabilir veya olumlu sonuçlara yol açabilecek biçimde yönetme avantajı sağlayabilir.⁵⁷ Ancak krize ait uyarı sinyalleri yeteri kadar değerlendirilmediği takdirde kriz esnasında hata oranını arttırdığı gibi krizin başarı oranını da azaltmaktadır.

⁵¹ Demir, N.(2011), age.,29.

⁵² Karabulut, B.(2012), agm., 117.

⁵³ Aykaç, B.(2001), agm., 125.

⁵⁴ İnternet: Yılmaz, S.(2015). Kriz yönetimi ve güç kullanımı. *USAM*, 2. Web: [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZ_YONETIMIVEGUC_KULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZ_YONETIMIVEGUC_KULLANIMI(3a4a).pdf) adresinden 25.12.2015'te alınmıştır.

⁵⁵ Korkmaz, A.(2012). Krizler ve kriz yönetimi., M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara. Barış Kitap, 54.

⁵⁶ Şahin, S.(2008). Kriz ve krizden korunma veya krizin etkilerini azaltma stratejisi: konaklama işletmelerinde örnek bir uygulama. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 5(4), 11.

⁵⁷ Kutlu, T. A., Safran, B., Tosun, E.(2003), agm., 141.

1.5. Kriz Yönetiminin Aşamaları

Kriz veya krizlerle karşılaşan devletler sahip olduğu bütün imkân ve kabiliyetleri ile yetersiz olduğu alanları objektif değerlendirmelidir. Ayrıca krizin taraflarını da iyi tanımalıdır. Çünkü krizin taraflarını iyi bilinmesi halinde hangi aşamaya kadar krizin tırmandırabileceği, üçüncü tarafların veya uluslararası örgütleri ne zaman devreye gireceği konularında stratejik hareket edebilir.⁵⁸ Krizin böylece bir süreç olarak ele alınması, krizin oluşumuna bağlı olarak kriz yönetiminin de bir süreç olarak ele alınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kriz yönetimi de kriz sürecinin oluşumuna bağlı olarak farklı aşamalardan oluşmaktadır.⁵⁹ Bu aşamalar; krizle ilgili bilgi toplayarak durumun analizini yapmak, bu analizden hareketle ulaşılabilecek hedefleri ve seçenekleri tespit etmek ve bu seçenekler içinden en uygun olanını uygulamayı gerektirir.⁶⁰

Literatürde kriz yönetiminin aşamaları olarak kabul edilen genel ayırım şöyledir; kriz sinyalinin alınması, krize hazırlık ve krizden korunma, krizi denetim altına alma, krizi çözme, kriz sonrası iyileştirme ve krizden ders alma şeklindedir.⁶¹ Brecher'e göre kriz yönetimi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; başlangıç, tırmanma, yumuşama ve kriz sonrası şeklindedir.⁶²

Buradan hareketle kriz yönetimini dört aşamada ele almak mümkündür. Bunlar;

1. Krizin başlangıç aşaması
2. Krizin tırmanma aşaması
3. Krizin yumuşama aşaması
4. Kriz sonrası aşama şeklindedir.

⁵⁸ Korkmaz, A.(2012), agm., 51.

⁵⁹ Erten, Ş.(2011), age., 27.

⁶⁰ Yılmaz, S.(2013), agm., 12.

⁶¹ Erten, Ş.(2011), age., 27.

⁶² Bingöl, O.(2012), agm., 92.

1.5.1. Krizin Başlangıç Aşaması

Krizin bu aşaması; krizin başlangıç aşaması, kriz öncesi aşama, krizi sezme aşaması veya kriz sinyali verme aşaması olarak ifade edilebilir. Kriz yönetiminde bütün süreci etkileyen aşama, bu aşamadır. Bu aşamada atılacak adımlar ve alınan kararlarda daha dikkatli olunmalıdır. Çünkü en yoğun faaliyetler, zaman baskısı ve stres, bu aşamada yaşanır. Bu aşamada tehdit unsurunun algılanması ve bunun niteliği, boyutları ve derecesi belirleyicidir. Tehdit algılamasının düşük veya yüksek oluşu krizin geleceğini şekillendirmektedir.⁶³ Burada önemli olan kriz belirtilerinin iyi algılanması ve kriz sinyallerinin iyi değerlendirilmesidir.

Kriz sinyalleri yaklaşmakta olan krizin türü, varlığı ve şiddeti ile yakından alakalı olduğundan ilgililerin bu sinyallere duyarsız kalmamaları ve bu sinyalleri dikkate almaları gerekmektedir.⁶⁴ Krizin başlangıç aşaması insan vücudunda bir hastalığın gelişim sürecine benzemektedir. Bir hastalık ortaya çıkana kadar nasıl bir takım uyarı sinyalleri (vücut ısısının yükselmesi, halsizlik, baş dönmesi vs.) gönderiyorsa, krizler de ortaya çıkmadan önce bir takım uyarı sinyalleri göndermektedir. Bundan dolayı krize ait uyarı sinyalleri belirginleşmeden algılanması ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır.⁶⁵ Krizin başlangıç aşamasında ortaya çıkan belirtiler göz önünde bulundurulmalı ve kriz hakkında doğru tahminler yapılmalıdır. Dolayısıyla bu aşama kriz durumuna geçmeden gerekli bütün hazırlıkları yapmayı içerir.⁶⁶ Krizin oluşması durumunda krize karşı önlem almak önemli olsa da kriz öncesinde önlem almak, krizin sonuçlarını hafifletmede ve kriz esnasında oluşan olumsuz sonuçları arzulanan seviyede⁶⁷ tutulması noktasında önem arz etmektedir.

Krize taraf olan devletler arasındaki ilişkilerin seyri ve tarafların birbirlerine karşı tavırları krizin boyutları hakkında bilgi verir. Çünkü kriz öncesinde ilişkiler gerginleşir ve tehdit içerikli beyanatlar çoğalır. Taraflar arasında yaşanan bu gergin süreç kriz öncesinde görülen tipik bir durumdur. Ancak bu gergin durumun

⁶³ Öztürk, O.M.(2004), age., 62.

⁶⁴ Erten, Ş.(2011), age., 28.

⁶⁵ Şahin, S.(2008), agm., 10.

⁶⁶ Demir, N.(2011), age., 31.

⁶⁷ Çelikkın, O.(2012), agm., 11.

en iyi yönü, taraflara gerginleşen ilişkileri normalleştirecek bir süre ve fırsat tanınmasıdır.⁶⁸Krize giden süreçte zaman baskısı göz önünde bulundurularak fırsatların değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu aşamada taraflar arasında ilişkiler henüz kesilmediği gibi taraflar arasında saldırgan davranışlar⁶⁹ görülme ihtimali bulunmaktadır.

Krizin başlangıç aşamasında etkileri hissedilen kriz karşısında, istihbarat faaliyetleri artırılırken; krizi engelleyecek veya tırmandıracak görüşmeler için taraflara çağrı yapılması, üçüncü tarafların (bölge devletleri, uluslararası örgütler vb.) bilgilendirilmesi, ilişkilerin gözden geçirilmesi⁷⁰ gibi tedbirler veya önlemler alınabilir.

Krizin bu aşamasında düşünce kuruluşlarına da (think-tank) bazı görevler düşmektedir. Düşünce kuruluşlarının krizden önce yapacakları bilimsel çalışmalarla kriz daha meydana gelmeden öngörülebilir. Bu kuruluşların paylaştıkları sözlü veya yazılı bilgiler devletlerin karar alıcıları tarafından ciddiye alınıp değerlendirilerek kriz için gerekli tedbirler alınabilir.⁷¹

Krizin başlangıç aşaması birçok belirsizlik içermektedir. Bu aşamada zaman baskısı, krizin sonuçlarını tahmin edememe ve alınacak kararlarda risk unsurunun bulunması siyasi liderin rolünü arttırmaktadır. Ancak siyasi liderler birçok yerden (danışmanlar, devlet kurumlarının yöneticileri, kriz yönetim ekipleri vs.) yardım almalarına karşın her zaman rasyonel kararlar alamamaktadırlar. Aksine tehlikeli siyasi eylemlere neden olan kararları verebilmektedirler.⁷² Bu durumda krizle karşılaşan ülkelerin liderleri, almış oldukları yanlış kararlardan dolayı krizden başarıyla çıkma ihtimali azalmaktadır.

Krizin başlangıç aşamasında yapılacak faaliyetler;

1. Krize hazırlıklı olunmalı

⁶⁸ Çakmak, H.(2012), age.,30.

⁶⁹ Çakmak, H.(2012), age.,30.

⁷⁰ Yılmaz, S.(2013), agm., 13.

⁷¹ Karabulut, B.(2012), agm., 118.

⁷² Bingöl, O.(2012), agm., 87.

2. Krizde inisiyatifi ele geçirmek için çaba gösterilmeli
3. Kriz yönetim teşkilatı oluşturulmalı ve bu teşkilat azaltılmış personel ile çalışmalı
4. Sürekli durum değerlendirilmesi yapılmalı⁷³

Krizi önlemek için alınan bütün önlemlere rağmen kriz önlenemiyor ve giderek şiddetini arttırıyorsa krizin bir sonraki aşamasına geçilmiş olur.

1.5.2. Krizin Tırmanma Aşaması

Krize ait sinyallerin alınması ve krizin hazırlık aşamalarına yeteri kadar önem verilmemesi krizin tüm şiddetiyle ortaya çıkmasına yol açar. Bu aşamada kriz yönetiminin amacı krizi ortadan kaldırmaya ya da planlı bir şekilde tırmandırmaya bu mümkün değilse krizin zararlarını daha düşük seviyede tutmaya çalışmaktır.⁷⁴ Krizin tırmanma aşamasında krizin tarafları arasında resmi ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Bu aşamada askeri hareketliliğin olması olağandır. Ayrıca taraflar arasında savaşa yol açabilecek değişik durumlar görülebilir.

Krizin bu aşamasında artık olası bir kriz yerine gerçek bir krizden bahsedilmektedir. Krizin fiilen başladığı, askeri gerginliklerin ve düşmanca eylemlerin arttığı bu dönemde, karar vericiler üzerinde zamanın kısalığı ve savaşa girme olasılığının artmasından kaynaklı bir baskı vardır. Bu noktada alınan kararlar krizin gidişatını da etkileyecektir. Tırmanma aşamasında genellikle şiddet içeren eylemler bulunmaktadır. Krizin bu aşamasında güç dengesi, ittifak yapıları ve oyunun kuralları açısından geri dönülmez değişiklikleri de içerir. Bütün bunların farkında olan karar vericiler bu aşamada baskı ve stres altında karar almak durumundadır.⁷⁵

Tırmanma aşamasında negatif yönde gelişen olaylar krizin daha da şiddetlenmesine sebep olmaktadır. Bu aşamada art arda yaşanan sorunlar ilişkileri

⁷³ Yılmaz, S.(2006). 21. *Yüzyılda güvenlik ve istihbarat*. İstanbul: Alfa Yayınları, 231.

⁷⁴ Erten, Ş.(2011), age., 29.

⁷⁵ Bingöl, O.(2012), agm., 92.

daha gergin hale getirmektedir.⁷⁶Krizin taraflarının bu noktada sağduyulu olmaları gerekmektedir. Ancak karar vericilerin karşı tarafı tahrik eden açıklamalar yapması, tarafların kararlı duruşları ve kontrolsüz tepkiler krizi daha da tırmandıracaktır.

Krizin tırmanma aşamasında alınan önlemlere rağmen kriz hala tırmanıyorsa, psikolojik eylem planlarından, ekonomik ilişkilerin kesilmesine veya savaş hazırlıklarına kadar aşama aşama değişen önlemler söz konusudur.⁷⁷ Tehdit karşısında eğer taraflar uzlaşmaz ise aralarında çatışma çıkar. Eğer bu çatışmanın tırmanması ve taraflardan birinin veya ikisinin taviz vermesi halinde aralarında anlaşma sağlanır. Ancak çatışma yine devam eder ve taraflardan birinin daha fazla taviz elde etmek için durumu tırmandırmasıyla savaş çıkar. Ancak bu tehlikeli oyunun sonucu iki taraf için ağır olur. Bundan dolayı eğer kriz belli bir noktaya kadar tırmandırılmak isteniyorsa her safhası düşünülmüş ve planlanmış olmalıdır.⁷⁸

Krizin tırmanma aşamasında düşünce kuruluşlarından da destek alınmalıdır. Bu kuruluşlarda çalışan uzmanlar ve akademisyenler ile devlet mekanizmasında karar alma yetkisine sahip olan yöneticiler arasında toplantılar aracılığıyla görüş alışverişinde bulunulabilir. Ayrıca düşünce kuruluşları medya aracılığıyla yapacakları açıklamalarla krizin gidişatına yön verebilirler.⁷⁹

Krizin tırmanma aşamasında atılacak bazı adımlar şunlardır:

1. Karşı taraf diplomatik yollarla uyarılmalı
2. Uluslararası kamuoyunun desteğini almaya yönelik girişimlerde bulunulmalı
3. Silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlık durumları denetlenmeli
4. Kamuoyu medya aracılığıyla sürekli bilgilendirilmeli

⁷⁶ Çakmak, H.(2012), age., 31.

⁷⁷ Yılmaz, S.(2015), agm., 13.

⁷⁸ Çelikkın, O.(2012), agm., 12.

⁷⁹ Karabulut, B.(2012), agm., 118.

5. Taraflar arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin kesilmesi için adımlar atılmalı⁸⁰

Krizin bu aşamasında gerginliğin yatışması ihtimali söz konusudur. Bu sebeple kriz kademeli ve kontrollü bir biçimde yumuşama aşamasına geçer.

1.5.3. Krizin Yumuşama Aşaması

Krizin üçüncü aşaması kriz veya gerginliğin bittiği, geride kaldığı aşamadır. Bu aşamada artık krizin taraflarında rahatlama olur ve aralarındaki düşmanca eğilimler yerini krizi veya gerginliği bitirecek girişimlere bırakır. Tehdit durumu, savaşın olma ihtimali, zaman baskısı ve stres giderek azalmıştır. Ancak bütün bunların ortadan kalktığını da söylemek mümkün değildir.

Krize taraf olan ülkeler, krizin daha da büyüyerek birbirlerine kazanımlarından ziyade zararlarının olacağını anlamaları halinde aralarında uzlaşmak için girişimlerde bulunurlar. Taraflar, ülke içindeki resmi ve sivil toplum örgütleri veya medya aracılığıyla aralarında makulü bulabilirler. Ayrıca krizin tarafı olmayan küresel veya bölgesel devletler ile uluslararası örgütler diplomatik kanalları kullanarak taraflar arasında iletişim sağlayabilir. Krizin tarafları aralarında çatışmanın çıkacağını görmeleri durumunda, geçici de olsa aralarında tırmanmayı durdurma anlaşması yapabilirler. Yaptıkları bu anlaşma, askeri müdahale seçeneğini devre dışı bırakır ve taraflar arasındaki ilişkilerde yumuşama yaşanır. Krize taraf olan ülkelerin artık milli çıkarları ciddi bir tehlike altından çıkmıştır. Yumuşama aşaması, krize taraf olan ülkelere sorunlarını görüşerek çözme fırsatı da tanımaktadır.⁸¹ Tehdit algısının azalmasına bağlı olarak taraflar arasında düşmanca eğilimler yerini dostane ilişkileri geliştirmeye bırakmaktadır.

Krizin tırmanma aşamasından sonra krizin patlama ihtimali de bulunmaktadır. Krizlerin patlaması durumu, savaş öncesi veya çatışma öncesidir. Krizin tarafları arasındaki ilişkiler bu aşamada yumuşamaya geçememişse, sıcak bir çatışma var demektir. Ancak uluslararası ilişkilerde çok az sayıda kriz sıcak çatışmaya dönüşmektedir. Genellikle taraflar aralarında çatışmanın çıkacağını

⁸⁰ Öztürk, O.M.(2004), age., 64.

⁸¹ Çakmak, H.(2012), age., 31.

gördüklerinde karşılıklı veya tek taraflı taviz politikasına yönelerek çatışmanın çıkmasını engellemeye çalışırlar.⁸²

Büyük krizler sonrası gerek krize taraf olan ülkeler arasında gerekse bölgesel veya uluslararası alanda yeni bir dengenin oluşma ihtimali bulunmaktadır. Krize taraf olan ülkelere birinin, mevcut dengenin bozulmasından kaynaklı kayıpları fazla olmasıyla oluşan memnuniyetsizlik ikili ilişkilere de yansımaktadır. Ancak taraflar kendi aralarında bir anlaşmaya varmışlarsa, ikili ilişkiler eskisinden daha sağlam temele oturtulabilir. Çünkü her iki taraf da sıcak çatışma riskini yaşamıştır. Bundan dolayı ikili ilişkilerde daha temkinli davranacaklardır.⁸³ Bu durumda taraflar arasında tekrar krizlerin oluşma ihtimali azalacaktır.

1.5.4. Kriz Sonrası Aşama

Devletler, maruz kaldıkları krizlerden ders almaktan kaçınmamalıdır. Bu bakımdan her krizden gerekli derslerin alınması ve bu tecrübelerden daha sonra yaşanacak krizlerden yararlanılması, yapılan hataların tekrarlanmaması ve krizlere karşı etkili önlemlerin alınması gerekmektedir.⁸⁴ Böylece krizlerin tarafları pozisyonlarını değerlendirirler ve krizin etkilerini ele alırlar. Ayrıca krizin bölgesel ve küresel dengelere olumlu veya olumsuz etkilerini de dikkate alırlar.

Bu aşama krizin son bulduğu ancak etkilerinin hala devam ettiği bir dönemdir. Bu dönemde kriz yönetiminin amacı bir yandan yaşanan krizin tekrar etmesini önlemek için tüm önlemleri almak diğer yandan olası krizleri önlemek ve bunlara yönelik planların uygulanmasını sağlamaktır.⁸⁵ Ayrıca krizlerin meydana gelmesini önlemek devletlerin görevi olduğu gibi uluslararası örgütlerin de görevidir.

Krizin sona ermesinden sonra düşünce kuruluşlarının yapacakları en önemli katkı, taraflar arasında oluşan krizin, bilimsel ölçütler dâhilinde değerlendirilmesi,

⁸² Çakmak, H.(2012), age., 32.

⁸³ Çakmak, H.(2012), age., 32.

⁸⁴ Aykaç, B.(2001), agm., 130.

⁸⁵ Erten, Ş.(2011), age., 32.

yorumlanması ve ileride meydana gelecek benzer krizler için bir örnek model ortaya konulmasıdır.⁸⁶

Kriz sonrası aşamada yapılacak faaliyetler ise şunlardır:

1. Krizin etkileri halen devam ettiğinden inisiyatif elde bulundurulmalı
2. Krizle ilgili olarak kamuoyu bilgilendirilmeli ve yönlendirilmeli
3. Kriz yönetim teşkilatının çoğaltılmış personel ile çalışmaya başlamalı
4. Kriz sonrası ile ilgili planlar gözden geçirilmeli⁸⁷

---

⁸⁶ Karabulut, B.(2012), agm., 119.

⁸⁷ Yılmaz, S.(2006), age., 231.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN-IRAK SAVAŞI, I. KÖRFEZ KRİZİ VE TÜRKİYE'YE GELEN IRAKLI KÜRT SİĞİNMACILAR

2.1. İran-İrak Savaşı: Savaşa Giden Süreç

Ortadoğu'nun iki büyük devleti olan İran ve Irak arasındaki rekabetin oluşmasında birçok unsur bulunmaktadır. Birincisi bu iki devlet ortak sınırlara ve ortak bir geçmişe sahiptir. Modern Irak devletinin kuruluşu yakın dönemde olmasına rağmen İran-İrak arasındaki rekabetin tarihsel kökleri Arap-Fars rekabetine dayanmaktadır. Bunun dışında bu iki devlet arasında ortak sınırların olmasından kaynaklı tarihten gelen ve bütün çabalara rağmen çözülemeyen bir takım sorunların varlığı ilişkilerin seyrini etkilemiştir. Ayrıca iki devletin birbirlerinin sınırları içerisinde bulunan farklı gruplar (Kürtler, Şiiiler ve Araplar) üzerinde etkinlik kurma çabaları bazen ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. İki devletin birbirlerine yakın olmasından kaynaklı sorunların dışında bir de uluslararası konjonktürün İran-İrak arasındaki ilişkilerin seyrine etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Osmanlı devletinin Ortadoğu'ya hâkim olduğu dönemde bölgede Araplar arasında bir bütünlük mevcuttu. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi ve akabinde yeni devletlerin kurulması Araplar arasındaki birliği/bütünlüğü bozmuştur. Ancak Arap birliği hayali bölge devletlerinde ve liderlerinde hep mevcudiyetini korumuştur. 1960'lı yıllarda Nasır bu hayali somut bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak Nasır'ın 1970 yılında ölmesinden sonra bölgede bu hayali geçekleştirecek ve Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını üstlenecek bir devlete ihtiyaç vardı. Irak bu ihtiyacı gidermenin çabası içine girmiştir. Bu durum bölgede farklı etnik yapıya sahip İran ve İsrail'i kaygılandırmıştır. Çünkü Irak, Filistin meselesinde radikal bir tutum sergiliyor ve Basra Körfezi'ni de denetimine almak için girişimlerde bulunuyordu. Buna karşın İran, ABD'nin de desteğini alarak bölgede hâkim güç haline gelmeye

çalışıyordu.⁸⁸Bu durum İran-Irak arasında rekabete neden olmuştur. O dönemde İran, Irak'ı zayıflatmak için askeri, ekonomik ve siyasi girişimlerini arttırmıştır. Bunun için Kürt kartını devreye koymuştur.⁸⁹ ABD, İsrail ve İran'ın desteğiyle başlayan Kürt isyanı Irak'ı zor durumda bırakmıştır. Böylece Irak, İranla yeni bir antlaşma imzalamak mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁰ İki ülke arasında 6 Mart 1975 tarihinde Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Şattü'l Arap⁹¹suyolu sorunu ve sınır sorunları İran'ın istediği şekilde çözülmüştür.⁹² Böylece İran-Irak arasındaki sorunlara geçici çözüm bulunmuştur.

1979 yılının uluslararası konjonktüründe ciddi değişimler meydana gelmiştir. Şubat 1979 tarihinde İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Devrimle birlikte İran'da Şah yönetimi son bulmuş ve yerine Molla yönetimi kurulmuştur. İran İslam Devrimi'nin hem bölgesel hem de küresel ölçekte etkileri olmuştur. Bölgesel etkilerine bakılacak olursa İran, devrim ihracı için politikalar üretmeye başlamıştır. İran'ın bu politikası bölge ülkelerinde tedirginlik oluşturmuştur. Böylece bölge ülkeleri İran'a karşı ortak hareket etmeye başlamıştır. Küresel etkilerine bakıldığında ise devrimden sonra ABD-İran ilişkileri tamamen kopmuştur. Böylece İran, ABD'nin en önemli düşmanı haline gelmiştir. ABD bu düşmana karşı çevreleme politikası uygulamak için girişimlerde bulunmuştur. Bu minvalde bakıldığında ABD-Irak ilişkileri tarihte hiç olmadığı kadar gelişmiştir.⁹³

Saddam Hüseyin 1978 yılında Irak devlet başkanı olmuştur. Irak, Saddam Hüseyin'in devlet başkanlığı döneminde Arap dünyasına lider olmaya hazırlanmıştır. Ancak Saddam Hüseyin Irak devlet başkan yardımcısı olduğu dönemde Cezayir Antlaşması ile İran'a bazı tavizler vermiştir. İran'a verilen tavizlerin geri alınması gerekmiştir.1979 yılında İran İslam devriminin gerçekleşmesi Irak'a ve dolayısıyla Saddam'a bir fırsat sunmuştur. Saddam,

⁸⁸ Erkmen, S.(2008). 1945-1989 Arasında ABD'nin Kuzey Irak politikası. *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 77.

⁸⁹ Erkmen, S.(2008), agm., 77.

⁹⁰ Kurt, B.(2007). Düünden bugüne Şattü'l Arap su sorunu. *Akademik Orta Doğu*, 1(2), 152.

⁹¹ Şattü'l Arap su sorununun ortaya çıkması, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması başlangıç kabul edilir. Huzistan bölgesini İran'a, Güney Irak'ı ise Irak'a bırakan bu antlaşma yüzyıllar boyunca taraflar arasında bölgeye yönelik iddialara dayanak oluşturmuştur. Bkz. Kelly,J.B.(1968). Britain and the persian gulf 1795-1880. Oxford, 7-10.

⁹² Erkmen, S.(2008), agm., 77.

⁹³ Erkmen, S.(2008), agm., 91.

Cezayir Antlaşmasını feshederek bu fırsatı değerlendirmiştir. Böylece Irak, İran'a karşı verdiği tavizlerden dolayı oluşan zafiyeti ortadan kaldırmak istemiştir. Cezayir Antlaşması'nın feshedilmesiyle 22 Eylül 1980'de Irak, İran'a saldırmış ve İran-İrak Savaşı başlamıştır.⁹⁴

İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla birlikte başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke ve Arap ülkesi savaş boyunca Irak'a destek verdiler.⁹⁵ SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi de göz önünde bulundurulduğunda Irak'a destek veren Arap ülkelerinin endişeleri daha net bir şekilde anlaşılabilir. Çünkü SSCB'nin Müslüman bir ülkeye müdahalesi Arap ülkelerinde endişeye yol açmıştır. Ayrıca bu müdahale ABD'nin politikalarını da derinden etkilemiştir. Aynı yıl İran'da İslam devrimin gerçekleşmesi ABD'nin en güvenilir müttefikini kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum ABD'nin Irak'ı desteklemeye sevk etmiştir. ABD, Irak'la sıkı ilişkilerine rağmen Körfez bölgesinin güvenliğine doğrudan müdahil olmak istemiştir. Çünkü İran'da meydana gelen devrim ve akabinde başlayan İran-İrak Savaşı ile Körfez bölgesi istikrarsızlaşmıştır. Carter Doktrini⁹⁶ ile ABD, Körfez'de askeri gücü gerektiğinde doğrudan kullanılmasını içeren politikaya yönelmiştir. Ayrıca İran'ın rejim ihracı tehdidinde önlem almak amacıyla, ABD'nin teşvikiyle, Körfez ülkeleri tarafından Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) kurulmuştur.⁹⁷ Böylece ABD, bölgede desteklemediği herhangi bir devletin bölgesel güç kazanmasını engelleyerek geleneksel Ortadoğu politikasını devam ettirmiştir.⁹⁸

Savaş boyunca hem İran hem de Irak birbirlerinin içindeki Kürt gruplarını yanlarına çekmeye çalışarak rakibini içerden çökertmeye çalışmıştır. Böylece iki ülkede bulunan Kürt grupları saflarını belirlemeye başlamıştır. Irak içerisindeki Kürt grupları İran tarafından desteklenmeye başlanmıştır. İran, Irak'taki Kürdistan Demokrat Partisi'ni (KDP) destekleyerek Irak'a kuzeyden girmeye çalışmıştır.

⁹⁴ Gönlübol, M.(1996). Olaylarla türk dış politikası(1919-1995) (Dokuzuncu baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 152.

⁹⁵ Herrmann, R.(1991).The middle east and the new world order: rethinking u.s political strategy after the gulf war. *International Security*, 16(2), 41.

⁹⁶ Carter Doktrini, 1980 yılında ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından ulusa sesleniş konuşmasında ortaya atılmıştır. Doktrine göre Basra Körfezi'ne yapılacak herhangi bir saldırı ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yapılan saldırı olarak kabul edilecektir. Bu doktrin ile ABD kendi çıkarlarını korumak için askeri güç kullanabileceğini açıkça belirtmiştir. Bkz. Oran, B.(2006). *Türk Dış Politikası*. (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları, 527.

⁹⁷ Ekşi, M.(2009). Körfez'de güvenlik: güvenlik sistemi, güvenlik sorunları ve yapılanmaları. *Akademik Orta Doğu*, 3(2), 120.

⁹⁸ Herrmann, R.(1991), agm., 41.

Buna karşın Irak ise İran'da bulunan İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne (İ-KDP) bağlı grupları destekleyerek İran topraklarına sızmaya çalışmıştır.⁹⁹ İran 1983 yılında Kuzey Irak'ta bulunan ve stratejik öneme sahip Hacı Ümran'a yaptığı saldırıda KDP önemli rol oynamıştır.¹⁰⁰ Bu olay İran ve Irak açısından Kürt gruplarının kendileri için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Kürt grupları dışında iki devletin destek verdiği diğer gruplar ise Iraklı Şiiiler ve İranlı Araplardır. Saddam Hüseyin savaş boyunca Arap kimliğini öne çıkarmıştır. Amacı İran'ın yaptığı Şii propagandasına karşı ülkesindeki Şii-Sünni Arapları bir arada tutmaktır. Böylece Iraklı Şiiilerin İran tarafından kullanılmasını engellemeye çalışmıştır.¹⁰¹ Ayrıca İran'ın Huzistan bölgesinde bulunan Arapları da İran'a karşı kullanmak istemiştir.¹⁰² Saddam Hüseyin'in Arap kimliğini ön plana çıkarmasındaki diğer amacı ise Arap dünyasında Araplar için İran'a karşı bir savaş yürüttüğünü benimseterek bütün Arapların kendisine destek vermesini sağlamaktır.¹⁰³

İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'nin endişeleri de artmıştır. Türkiye'nin hem İran'la hem de Irak'la sınırı bulunmaktaydı. Ancak İran-Irak arasında meydana gelen savaş Türkiye'nin iç ve dış politikasında yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. O tarihlerde Türkiye'de askeri darbenin olmasıyla ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Böylece meydana gelen olaylar Türkiye'nin Ortadoğu'ya daha fazla ilgi göstermesinde katalizör etkisi yapmıştır.¹⁰⁴ Bu durum Türkiye'de yeni tartışmaların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Türkiye'deki dış politika seçkinleri Ortadoğu'yu tehlikeli olarak görmekteydi. Din ve tarih ortaklığını benimseyen İslamcı seçkinler dışında diğer tüm dış politika seçkinlerinde bu görüş hâkimdi. Ancak İslamcı seçkinler ise bölgenin Türkiye'nin liderliğine muhtaç olduğu kanaatindeydi. Bölgedeki devletlerin sunî sınırlarla birbirinden ayrıldığını ve bu

⁹⁹ Gözen, R.(2006). Kuzey Irak sorunu.,İ. Bal.(Editör). 21. *Yüzyılda Türk dış politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 200.

¹⁰⁰ Erkmen, S.(2008), agm., 93.

¹⁰¹ Sever, A.(2013). Irak'ın çoklu kimlikleri, dış politika ve Türkiye-Irak ilişkileri 1923-2003. *Akademik Orta Doğu*, 14(14), 108.

¹⁰² Kurt, B.(2007), agm., 139.

¹⁰³ Sever, A.(2013), agm., 108.

¹⁰⁴ Gözen, R.(2009). *İmparatorluktan küresel aktörlüğe Türkiye'nin dış politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık, 186.

devletler arasındaki sorunların ancak Osmanlı'nın birleştiriciliğinden ilham alan politikalarla sağlanacağı düşüncesi hâkimdi.¹⁰⁵

Savaş boyunca Irak hem Batılı devletler hem de bölgedeki Arap devletleri tarafından desteklenmiştir. Ancak Türkiye'nin tutumu bu savaşta önem kazanmıştır. Türkiye'nin sadece bir tarafı desteklemesi savaşın seyrini değiştirebilirdi. Bu savaşta Türkiye tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Hatta hem İran'la hem de Irak'la ilişkilerini geliştirmiştir. Savaş esnasında Türkiye-İran ilişkilerine bakıldığında Türkiye'nin bazı endişeleri bulunmaktaydı. İran'ın rejim ihracı ve ABD-İran ilişkilerinde yaşanan kırılmalar Türkiye'nin İran'a karşı daha dikkatli olmasını gerektirdi. Bu endişeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Irak'la çok yoğun ve ideolojik kaygı duymayacağı ilişkiler geliştirdi.¹⁰⁶

Türkiye-Irak ilişkilerini savaş boyunca petrol boru hatları ve ayrılıkçı Kürt hareketi etkilemiştir. Irak savaşta üstünlüğü elde etmek ve savaşı bir an önce bitirmek için petrol karşılığında elde ettiği gelirle silah almıştır. Türkiye ise hem petrole olan ihtiyacını gidermeye hem de petrol boru hatlarından elde edilecek gelire ihtiyacı vardı. Bundan dolayı petrol boru hatları Türkiye-Irak ilişkilerine siyasi ve stratejik önem kazandırmıştır. Petrol boru hatlarıyla iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşur. Türkiye böylece Irak pazarına girme fırsatını elde etmiştir.¹⁰⁷Bu dönemde Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen diğer konu ise ayrılıkçı Kürt hareketiydi. Irak kuruluşundan bu yana sınırları içerisinde bulunan ayrılıkçı Kürtlerle mücadele etmiştir. Türkiye ise geçmişte bazı Kürt isyanlarıyla uğraşmıştır. 1984 yılında PKK'nın Eruh ve Şemdinli baskınlarından sonra Türkiye ülkedeki Kürt ayrılıkçılarıyla mücadeleye başlamıştır. İki ülke kendi sınırları içerisindeki ayrılıkçı Kürtlere karşı etkin mücadele etmek amacıyla 1984 yılında sıcak takip antlaşmasını imzalamıştır. Türkiye böylece bir yandan PKK ile etkin mücadele ederken diğer yandan İran ve Irak'tan gelebilecek ayrılıkçı Kürtlere karşı önlem almaya çalışmıştır. Ayrıca PKK'nın KDP ve KYB ile işbirliğine gitmesini engellemek istiyordu.

¹⁰⁵ Ayman, S. G.(2006). Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu algılamaları ve Irak savaşı. *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 7.

¹⁰⁶ Sever, A.(2013), agm., 109.

¹⁰⁷ Gözen, R.(2009), age., 218.

İran-İrak arasında süren savaşta taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamıştır. Her iki ülkenin askeri güçlerinin birbirine yakın olması, birbirlerinin içindeki grupları kullanmaları, elde ettikleri dış destekle savaşı sekiz yıl boyunca sürdürmüştür. Ancak her iki taraf için bu savaş yıpratıcı olmuştur. Savaş boyunca yüz binlerce insan öldü ve milyonlarca insan yaralanmıştır. İran'ın Temmuz 1988 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) aldığı 598 sayılı kararı kabul etmesiyle savaş sona ermiştir.¹⁰⁸

2.2. İran-İrak Savaşı'ndan Sonra Türkiye-İrak İlişkileri

İran-İrak Savaşı'ndan sonra Türkiye-İrak ilişkilerine bakmadan önce Türkiye'nin Ortadoğu politikasını etkileyen iki önemli faktörü açıklamakta fayda vardır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin sahip olduğu ideolojik önceliklerdir. Bu ideoloji kısaca "modernleşmek" veya "batılılaşmak" şeklinde özetleyebileceğimiz ve birçok unsura dayanan idealler ve uygulamalar örgüsünden oluşmaktadır. Diğer önemli faktör ise "uluslararası konjonktürün" etkisiyle oluşan dış politikadır. Burada uluslararası sistemin durumu ya da yapısı ve bunların oluşturduğu baskılar ve yönlendirmeler sonucu dış politika oluşmaktadır.¹⁰⁹ Bu iki faktörü göz önünde bulundurarak Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaklaşımını değerlendirmek gerekmektedir. İran-İrak savaşı boyunca Türkiye, İran ve Irakla ilişkilerini devam ettirmiştir. Uluslararası konjonktürün etkisiyle Türkiye böyle bir politikaya yönelmiştir. Savaş boyunca Türkiye'nin tarafsızlık politikasının bazı olumlu sonuçları da olmuştur. O dönemde Türkiye'nin Irak'la ekonomik ilişkileri artmış ve bu ülkenin kaynaklarından karşılıklı ilkesiyle yararlanmaya çalışmıştır.¹¹⁰

İran-İrak Savaşı boyunca Türkiye-İrak ilişkileri önemli mesafeler katetmiş ancak savaşın sona ermesiyle bu ilişkiler yerini ciddi krizlere bırakmıştır. Bunlardan ilki savaş boyunca gündeme gelmeyen Dicle¹¹¹ ve Fırat¹¹² sularının

¹⁰⁸ Güzel, H.T.(2009). *İrak'ın kuzeyindeki bölgesel Kürt yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 29.

¹⁰⁹ Gözen, R.(2009), age., 176.

¹¹⁰ Gözen, R.(2009), age., 220-221.

¹¹¹ Dicle Nehri'nin toplam uzunluğu 1900 kilometredir. Bunun 523 kilometrelik kısmı Türkiye sınırları içerisindedir. Dicle Nehri'nin Türkiye'deki toplam havzası 38.280 kilometre karedir. Bu nehir Türkiye-Suriye sınırının küçük bir bölümünü çizerek Irak'ta Fırat nehri ile birleşip Basra Körfezi'ne dökülür. Bkz. Gönlübol, M.(1996), age., 669.

kullanımı sorunuydu. İki ülke arasında bu sorunun krize dönüşmesi ancak 1988 yılından sonraki döneme rastlar. Bundan dolayı savaşın sona ermesi ve su sorununun başlaması Türkiye-Irak ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilir.¹¹³ Su sorununda krizi tırmandıran taraf ise Irak olmuştur. Ayrıca Irak su sorununda uzlaşmaz bir tavır takınmıştır. Irak'ın kriz boyunca silahlanmaya yönelmesi Türkiye'yi endişelenmiş ve taraflar arasında kriz daha da tırmanmıştır.¹¹⁴

Türkiye'nin Irak'la ilişkilerini bozan Dicle ve Fırat sularının kullanımı sorununun üç temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi İran-Irak Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sorunlardır.¹¹⁵ Savaş boyunca Irak birçok Batılı ve Ortadoğulu ülkeden borç almıştı.. Ayrıca savaş boyunca Irak'ın petrol üretme imkânları ve kapasitesi de zarar görmüştür. Böylece Irak'ın petrol üretiminde düşüşler yaşanmıştır.¹¹⁶ Savaş boyunca Irak'ın giderleri petrol gelirlerine bağımlılığı arttırmış ve bu durum petrol fiyatlarının düşmesine yol açmıştır.¹¹⁷ İkinci neden Türkiye'nin bu dönemde Dicle ve Fırat sularını tutmaya başlaması ve su politikasını uygulamaya koymasındadır.¹¹⁸ Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yaptırdığı barajlar için Dicle ve Fırat sularını tutmaya başlamıştır. Buna tepki gösteren Suriye ve Irak'a karşı kendi tezini ileri sürmüştür. Türkiye'nin tezi Suriye ve Irak tarafından kabul görmeyince taraflar arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve krize dönüşmüştür. Üçüncü neden ise ABD, İngiltere ve İsrail'in Irak'ı tecrit etme politikaları ve bu politikaların Türkiye-Irak ilişkilerine yansımalarının olmasıdır. Özetlemek gerekirse Türkiye ve Irak arasında çıkan su sorununun ana nedeni tarafların suların kullanımı ve paylaşımıyla ilgili farklı görüşlere, projelere ve politikalara sahip olmalarıdır. Ayrıca uluslararası konjonktürün bu farklılıkları olumsuz etkilediği de göz önünde bulundurulmalıdır.

¹¹² Fırat Nehri, toplam 2780 kilometre uzunluğunda olup Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Karasu ve Murat Suyu'nun birleşmesiyle oluşur. Fırat Nehri'ne kaynak sağlayan alanların yüzde 62'si Türkiye'de olup yüzde 38'i Suriye'dedir. Nehrin Türkiye'deki havzası 765.831 kilometre karedir. Fırat Nehri Irak'ta Dicle Nehri ile birleşerek Basra Körfezi'ne dökülür. Bkz.Gönlübol, M.(1996), age., 668.

¹¹³ Gözen, R.(2009), age., 227.

¹¹⁴ Çufalı, M.(2006). 21. Yüzyılda Türkiye'nin bölgesel sorunları ve öneriler., İ. Bal.(Editör).21. *Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı).Ankara: AGAM, 882.

¹¹⁵ Gözen, R.(2009), age., 227.

¹¹⁶ Gözen, R.(2009), age., 229.

¹¹⁷ Davutoğlu, A.(2014). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslar arası konumu*. (Doksan sekizinci baskı). İstanbul: Küre Yayınları, 335.

¹¹⁸ Gözen, R.(2009), age., 227.

İran-İrak Savaşı'ndan sonra Türkiye-İrak ilişkilerini etkileyen ikinci konu ise Halepçe katliamından sonra Türkiye'ye gelen Iraklı Kürt sığınmacılar sorunuydu. Savaş boyunca Kürt gruplarının İran tarafından silahlandırılmaları Irak'ı zor durumda bırakmıştır. İran'ın desteğiyle Peşmerge güçleri Kuzey Irak'ta bazı bölgelerde üstünlük sağlamıştır. Savaş Irak'ın aleyhine döndüğünde Halepçe Peşmerge tarafından ele geçirilmiştir. 16 Mart 1988 tarihinde Irak güçleri Halepçe'yi tekrar almak için askeri müdahalede bulunmuştur. Yapılan operasyonlarda sivillere yönelik kimyasal silahların kullanılması sonucu 5 bin kişi ölmüş, 7 bin kişi yaralanmış ve 800 köy yok olmuştur.¹¹⁹ Irak tarafından sürdürülen operasyonlardan sonra binlerce Iraklı Kürt, Türkiye ve İran sınırına yöneldi. Sayıların sürekli artması sebebiyle İran sınırlarını kapatmıştır. Böylece Iraklı Kürtler Türkiye sınırına yönelmiştir. Türkiye ilk etapta sınırlarını açmakta tereddüt etmiş ancak uluslararası baskılar sonucu Iraklı Kürtleri "geçici misafir" olarak kabul etmiştir.¹²⁰

Halepçe katliamından sonra Iraklı Kürt gruplar Bağdat yönetimine karşı ortak hareket etme adına Mayıs 1988 tarihinde bir araya gelerek Kürdistan Cephesi'ni kurdular.¹²¹ Ancak Kürdistan Cephesi, Bağdat yönetiminin Ağustos 1988'de KDP'nin elinde bulunan vadileri almak için tekrar kimyasal silah kullanmasına engel olamamıştır. Bu olaydan sonra 50 binden fazla Iraklı Kürt Türkiye'ye sığınmıştır.¹²²

Halepçe katliamının yaşanmasıyla bölgeye giden gazeteciler ve televizyoncular sığınmacıların dramlarını Batı toplumuna aktardılar. Batı toplumu ekranlarda kimyasal silahlardan yanmış kadın ve çocukları izledikten sonra kendi yönetimlerine iç politik yollarla etkide bulundular.¹²³ Böylece Batılı devletler Türkiye'ye sınırlarını açması için baskı uygulamıştır. Türkiye ise iç kamuoyundaki tepkilere rağmen Iraklı Kürtlere sınırlarını açmıştır. Sığınmacılar için seyyar

¹¹⁹ Öztüğ, L.İ.(Ocak, 2016). 1988-1991 Iraklı sığınmacılar krizi. *Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri*, Web: <http://www.tfpcrisis.org/1988-1991-irak-s-g-nmac-lar-krizi> adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

¹²⁰ Öztüğ, L.İ.(Ocak, 2016). 1988-1991 Iraklı sığınmacılar krizi. *Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri*, Web: <http://www.tfpcrisis.org/1988-1991-irak-s-g-nmac-lar-krizi> adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

¹²¹ Oran, B.(1996). *"Kalkık horoz" çekiç güç ve Kürt devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 29.

¹²² Oran, B.(1996), age., 31.

¹²³ Oran, B.(1996), age., 31.

hastaneler ve kamplar kurulmuştur. Sınırdaki bekleyen sığınmacılar bu kamplara yerleştirilmiştir. Bütün bunlara rağmen Batılı ülkeler bir yandan Türkiye'yi eleştirir yağmuruna tutarken diğer yandan sığınmacılardan ancak 1018 tanesini kabul etmiştir. O tarihlerde Türkiye sığınmacıların mali yükünü kendisi karşılamış ve Batılı ülkelere sınırlı bir yardım almıştır.¹²⁴ Bağdat yönetiminin 6 Ekim 1988 tarihinde Kürtler için genel af ilan etmesiyle Türkiye'deki sığınmacılar tekrar yurtlarına dönmüştür.¹²⁵

2.3. I. Körfez Krizi

İran'da İslam devriminin 1979 yılında gerçekleşmesi ve aynı yıl SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi hem bölgesel hem de küresel dengelerde değişikliklere yol açmıştır. 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı ise söz konusu dengelerin rayına oturması için geçen sancılı dönemi yansıtmaktadır. Bu olaylar silsilesi uluslararası politikada yeni dönemin habercisiydi. Mevcut uluslararası sistem devletlerin ihtiyaçlarına cevap vermemekteydi. Artık değişimin olması kaçınılmazdı. 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla uluslararası sistemin mevcut yapısı değişmeye başlamış ve uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı ortadan kalkmıştır. Huntington'un deyimi ile 1980'lerin sonunda Komünist bloğun çökmesiyle Soğuk Savaş'ın meydana getirdiği uluslararası sistem tarihe karıştırılmıştır.¹²⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Doğu-Batı cepheleşmesi de sona ermiştir.¹²⁷ Soğuk Savaş boyunca Batı Bloğunun öncüsü konumunda olan ABD yeni dönemin tek süper gücü ve uluslararası sistemin de en güçlü aktörü olmuştur.¹²⁸

Soğuk Savaş döneminin yaklaşık 45 yıl sürmesi ve bu dönemde oluşan blokların katı tutumundan dolayı birçok sorun dondurulmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle donmuş olan sorunlar gün yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde özellikle milliyetçilik duygularının güçlenmeye başlaması, azınlık sorunları, sosyal

¹²⁴ Oran, B.(1996), age.,50-51.

¹²⁵ Öztığ, L.İ.(Ocak,2016). 1988-1991 Iraklı sığınmacılar krizi. *Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri*, Web: <http://www.tfpcrisis.org/1988-1991-irak-s-g-nmac-lar-krizi> adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

¹²⁶ Huntington, S.P.(2004). *Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması* (çev. Mehmet Turhan-Y.Z. Cem Soydemir). (Üçüncü Baskı). İstanbul: Okuyan Us, 24.

¹²⁷ Brzezinski, Z.(1992).The cold war and its altermath', *Foreign Affairs*, 71(4), 31-49.

¹²⁸ Arthaud, D.(1992). The End of the cold war: a sceptical view. *Diplomatic History*, 16(2), 256.

ve ekonomik problemlerin yanında çevre sorunları, göç sorunları gibi yeni sorun alanları ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan bu sorunlar başta Balkanlar olmak üzere Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde meydana gelmesi Türkiye açısından önem taşımaktadır.¹²⁹

Soğuk Savaş ve sonrası dönem için Ortadoğu ve Ortadoğu özelinde Irak'a bakmakta fayda vardır. Soğuk Savaş boyunca Ortadoğu bölgesi Doğu-Batı blokları arasında jeopolitik rekabet ve hesaplaşma bölgesi haline geldi. Bu dönemde iki blok arasındaki dengelere ayarlı konjonktürü içinde ortaya çıkan nükleer potansiyele dayalı "terör dengesi" Ortadoğu'da çatışmaların meydana gelmesini engelliyordu. Soğuk Savaşın bitmesiyle terör dengesinden kaynaklı istikrarlı dönem son buldu ve bölgede sorunların ortaya çıkmasıyla istikrarsız bir dönem başladı. Böylece bölgesel politikalar geliştirme kapasitesine sahip Irak gibi bölgesel güçlerin manevra alanı genişledi. Bu durum bölgede düşük düzeyli çatışmaların artmasına zemin hazırladı.¹³⁰ Soğuk Savaş'ın bitmesiyle meydana gelen bu değişimler göz önünde bulundurularak Körfez Krizi ele alınmalıdır.

Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan ve ABD öncülüğünde oluşan Körfez Koalisyonu güçlerinin 28 Şubat 1991 tarihinde Irak güçlerini Kuveyt'ten çıkarmasıyla son bulan Körfez Krizi'ni üç farklı dönemde ele almak mümkündür.¹³¹ Birinci dönem Irak'ın Kuveyt'i tehdit etmeye başladığı Temmuz 1990 tarihinden başlayarak 17 Ocak 1991 tarihinde sıcak savaşın başlamasına kadar olan "Kriz Dönemi"dir. İkinci dönem 17 Ocak 1991 tarihinde koalisyon güçlerine ait uçakların hava bombardımanı ile başlayan, kara harekâtıyla devam eden ve 2 Mart 1991 tarihinde BM'nin ilan ettiği ateşkese kadar olan "Savaş Dönemi"dir.¹³² Üçüncü ve son dönem ise taraflar arasında ateşkes ilanının ardından ortaya çıkan ayaklanmalar ve savaş sonrası düzenin oluşturulması süreci yani "Kriz Sonrası Dönem"dir.¹³³ Körfez Savaşı boyunca, yaklaşık yedi aylık

¹²⁹ Baharççek, A.(2006). Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Türk dış politikası üzerindeki etkileri., İ. Bal (Editör). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 69.

¹³⁰ Davutoğlu, A.(2014), age.,326.

¹³¹ Turan, K.(2013). Körfez(Irak) krizi (1990-1991)., H. Çakmak(Editör).*Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. (İkinci Baskı). Ankara: Kripto, 189.

¹³² Gözen, R.(2009), age., 243.

¹³³ Turan, K.(2013), agm., 189.

dönemde, içinde sürekli gevşemeler ve barış ümitleri barındırmışsa da sürekli bir kriz atmosferi hâkim oldu.¹³⁴

2.3.1. Irak'ın Kuveyt'in İşgali İçin Öne Sürdüğü İddialar

Devletler arasında meydana gelen krizlerin veya savaşların bir anda meydana geldiği yanılgısına düşmemek gerekir. Çünkü devletler arasında geçmişten gelen sorunlar bazen ikinci plana atılabilir bazen de görmezden gelinebilir. Bu durum bölgesel veya uluslararası konjonktürden kaynaklandığı gibi devletlerin politikalarından da kaynaklanabilir. Irak ve Kuveyt arasında meydana gelen kriz ve ardından Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine bu perspektiften bakılabilir.

Irak ve Kuveyt arasında çıkan krizin tarihsel arka planı bulunmaktadır. Irak'ın ilk başbakanı olan Abdülkerim Kasım döneminde Irak, SSCB ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Ayrıca Abdülkerim Kasım milliyetçi Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiştir. Irak 1960 yılında OPEC'in kurulmasında da önemli rol almıştır. Kasım rejimi bu dönemde petrol sanayisini millileştirmeyi hedeflemiştir. 1961 yılında Kuveyt'i işgal etmekle tehdit etmiştir. Bu dönemde Irak petrolün gücünü fark ederek petrol sanayisini millileştirmiş ve 1962 yılında ise Irak Milli Petrol Şirketi'ni kurmuştur.¹³⁵ Kuveyt hem Irak'a komşu hem de zengin petrol yataklarına ve Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışını kolaylaştıracak adalara sahip olduğundan stratejik bir konumda yer almaktadır.

Irak 1970'li yıllar boyunca gücünü giderek arttırmıştır. Bir yandan Nasır'ın ölümünden sonra Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını üstlenmeye çalışmış diğer yandan bölgede İran ile rekabet içine girmiştir. 1972 yılından itibaren İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesiyle oluşan boşluğu doldurarak bölgede hâkim güç olmayı hedeflemiştir. Böylece İran ve Irak arasında rekabet giderek artmıştır. Irak, Basra Körfezi'ndeki etkinliğini arttırmak için Körfez'deki emirlikleri ve Suudi Arabistan'ı sürekli tehdit etmiştir.¹³⁶ Ancak İran'dan kaynaklı bölgesel konjonktür Irak'ın Basra Körfezi'nde etkinlik kurmasını engellemiştir. ABD ise Körfez'de

¹³⁴ Gözen, R.(2009), age., 244.

¹³⁵ Erkmen, S.(2008), agm., 77.

¹³⁶ Erkmen, S.(2008), agm., 77.

meydana gelen boşluğun İran tarafından doldurulmasını istemiştir. Böylece uluslararası konjonktür de Irak'ın Körfez'de etkinlik kurmasını engellemiştir.

Irak, İran-Irak Savaşı boyunca hem Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını üstlenmiş hem de bölgesel güç olmak için mücadele etmiştir. Ancak savaştan sonra bölgede ve Arap dünyasında Irak'ın imajı yara almıştır. Saddam, Irak'ın imajını düzeltmek ve elindeki silah stokunu kullanmak amacıyla Kuveyt'i hedef haline getirmiştir.¹³⁷ Irak böylece bölgesel güç olduğunu kararlılıkla göstermiştir. Arap devletleri ise Kuveyt'in hedef haline gelmesinden endişe ederek Irak'a tepki göstermiştir. Bu durum Irak'ın Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmasını da zorlaştırmıştır. Saddam'ın amacı ise Arap Birliği'ni Bağdat merkezli ve Basra eksenli bir alanda gerçekleştirmektir. Irak; Kuveyt, Mezopotamya, Şattü'l Arap ve İran'ın Arap nüfusunun yoğun olduğu Huzistan bölgesini de kapsayan Büyük Arap idealini Arap Birliği hedefinin ilk şartı olarak görmüştür. Bu durum Irak'ı diğer Arap devletleriyle karşı karşıya getirmiştir.¹³⁸

Irak, İran-Irak Savaşı boyunca Arap devletlerinden ve Batılı devletlerden yaklaşık 60 milyar dolar borç almıştır. Petrolden elde ettiği gelire bu borçlarını ödemek istemiştir. Ancak petrol fiyatları giderek azalmıştır. Saddam'a göre Kuveyt başta olmak üzere Körfez'deki küçük prenslikler OPEC'in kendilerine tanıdığı kotadan fazla petrol çıkarmıştır. Böylece oluşan petrol bolluğu fiyatları da düşürmüştür.¹³⁹ Bu durum bölgede ABD'nin çıkarlarına hizmet etmiştir. Çünkü ABD yönetimi bölgedeki petrolü dünya pazarlarına daha ucuz fiyatlarla satılmasını istemiştir. Saddam, Kuveyt'in petrol fiyatlarını düşürmesini Irak'a karşı düşmanca bir tavır olarak değerlendiriyordu.¹⁴⁰

Irak-Kuveyt arasında oluşan krizin bir diğer nedeni ise Irak'ın borçlarından kaynaklanmaktaydı. İran'ın rejim ihracından korkan Suud ailesi ve Kuveyt'in Sabah ailesi Irak'a savaş boyunca 15 milyar dolar borç vermiştir. Savaştan sonra bu borçların geri ödenmesi gerekiyordu. Ancak petrol fiyatlarının azalmasına paralel

¹³⁷ Bozkurt, E.(2006). 1991 Yılında Körfez Savaşı, ambargo ve Türkiye'nin politikası., İ. Bal (Editör).21. *Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı).Ankara: AGAM,780.

¹³⁸ Davutoğlu, A.(2014), age., 362.

¹³⁹ Ergil, D.(1990). *Körfez bunalımı*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 34.

¹⁴⁰ Efeğil, E.(2002). *Kriz ve Türk dış politikasında karar verme modeli*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 48.

olarak Irak borçlarını ödemekte zorlanıyordu. Saddam yıllarca İran'a karşı savaşmıştır. Bu savaşın bedelini sadece kendi ülkesi ödememeliydi. Çünkü bu savaşa Arap âlemini İran'a karşı korumak için girmiştir. İran'a ve İsrail'e karşı oluşturduğu ordusunu ayakta tutmanın bedeline zengin Arap devletleri de katlanmalıydı. Saddam bu düşüncesiyle Kuveyt'ten borçlarını silmesini istemiştir. Kuveyt ise Saddam'ın bu isteğini kabul etmemiştir.¹⁴¹

Saddam'a göre Kuveyt'in petrol fiyatlarını düşürmesi Irak'ı zarara uğratmış ve bunun karşılığında Irak'a verilen borçların silinmesi isteği Irak-Kuveyt arasında krize yol açmıştır. Ancak Irak bölgedeki politikalarını gerçekleştirmek için Kuveyt'in petrolüne ve Kuveyt üzerinden Basra Körfezi'ne çıkmaya ihtiyacı vardı. Irak, Kuveyt'i işgal ederek bu ülkenin petrol zenginliğine sahip olacaktı. Böylece kendi petrol rezervleriyle birlikte dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 20'sini kontrolü altına alacaktı.¹⁴²Bu oran sayesinde Irak'ın OPEC içerisindeki ağırlığı artacaktı ve dünya petrol fiyatlarını belirleyebilme gücünü elde edecekti. Böylece bölgedeki etkinliğini arttırarak bölgesel güç olmayı hedeflemiştir.¹⁴³

Irak'ın Basra Körfezi'ne iki çıkışı bulunmaktadır. Bunlardan birisi Şattü'l Arap suyu iken diğeri Ummr Kasr Limanı'dır. Irak'ın Şattü'l Arap suyu üzerindeki limanı İran'la sekiz yıl süren savaşta batık gemi enkazlarıyla tıkanmış ve kullanılmaz duruma gelmiştir. Irak'ın körfezde işleyen ve denize açılmasını sağlayan Ummr Kasr Limanı'ydı. Ancak bu limanın giriş ve çıkışını kontrol eden Bubiyan ve Warba adaları Kuveyt'e aitti.¹⁴⁴ Irak, Kuveyt'ten bu adaları kendisine kiralanmasını istemiştir. Kuveyt ise Irak'ın bu isteğine hep olumsuz cevap vermiştir.¹⁴⁵ Özellikle Bubiyan adası Irak'ın Basra Körfezi'ne giriş ve çıkışını denetliyor ve bundan dolayı stratejik öneme sahipti. Kuveyt'in işgali Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışını engelleyen Bubiyan ve Warba adaları sorununa da radikal çözüm getirmeyi amaçlamıştır.¹⁴⁶

¹⁴¹ Ergil, D.(1990), age., 34.

¹⁴² Efegil, E.(2002), age., 50.

¹⁴³ Bozkurt, E.(2006), agm., 782.

¹⁴⁴ Ergil, D.(1990), age., 21.

¹⁴⁵ Efegil, E.(2002), age., 49.

¹⁴⁶ Ergil, D.(1990), age., 21.

2.3.2. ABD Öncülüğünde Oluşan Uluslararası Koalisyon

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinden çekilmesinden sonra oluşan boşluk ABD tarafında doldurulmuştur. Böylece ABD bölgeye yerleşmiş ve kendi politikalarını uygulamaya başlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da değişmeyen bazı politikaları bulunmaktadır. Bunlar petrolün ucuz ve kesintisiz bir şekilde Batıya akışını temin etmek ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır.¹⁴⁷

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi halinde ABD'nin bölgedeki petrol çıkarları tehlikeye girecekti. Daha önce de belirtildiği gibi Irak, Kuveyt'i işgal ederek buradaki petrol zenginliğini elde edecek ve petrol fiyatlarını belirleme gücüne sahip olacaktı. Bu durumda hem ABD hem de sınılaşmış Batılı müttefikleri ucuz ve kesintisiz bir şekilde petrolü elde edemeyecekti. Petrol zengini Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri de Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi halinde kendi çıkarları zarar görecekti diye endişe etmekteydi.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi başta ABD ve SSCB olmak üzere birçok ülke sert tepki göstermiştir. İşgale karşı ABD'nin girişimleri ile BM devreye girerek Irak'a karşı kararlar almaya başlamıştır. Böylece BM kurulduğundan bu yana ilk defa kuruluş amaçlarından en önemli ilkesi olan "uluslararası barış ve istikrarın sağlanması amacıyla müşterek güvenlik sistemini" harekete geçirmeyi başarmıştır.¹⁴⁸ BM şemsiyesi altında Körfez Koalisyonu oluşturuldu. Bu koalisyon yukarıda da bahsedildiği üzere Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine tepki gösteren Arap ülkeleri ve Batılı ülkelerden oluşmaktaydı.

Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması amacıyla ABD tarafından Körfez Savaşı stratejisi belirlenmiştir. Bu stratejiye göre Irak'ın mağlup edilmesi için iki yönden baskı altına alınması gerekmektedir. Bunlardan ilki bölgedeki devletlerle siyasi ve askeri işbirliği yapmaktır. İkincisi ise sürekli elinde tuttuğu Kürt kartını kullanmaktır. Irak'ın direnme ihtimaline karşı sadece dışarıdan değil, içeriden de çökertilmesi gerekiyordu. Savaş boyunca Irak etrafında askeri kalkan oluşturulurken, aynı

¹⁴⁷ Lake, A.(1994). Confronting backslash states. *Foreign Affairs*, 73(2), 47-48.

¹⁴⁸ Gözen, R.(2006), agm., 800-801

zamanda Kürtlerin ayaklanmasıyla Irak'ın direncinin kırılması hedefleniyordu. Bölge ülkeleri ABD'nin Körfez Savaşı stratejisine uygun olarak koalisyona katıldılar. Ancak İran tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ayrıca Kürtler Irak yönetimine karşı ayaklanmak için ABD yönetimi ile işbirliğine hazırды.

ABD yönetimi özellikle İsrail'in Körfez Koalisyonu'nda yer almamasını istemiştir. Çünkü koalisyonda Arap ülkeleri de bulunmaktaydı. İsrail'in koalisyona dâhil edilmesi halinde Arap ülkeleri ve İsrail aynı saflarda Irak'a karşı mücadele edecekti. Bu tablo Arap dünyasını bölebilir ve Saddam karşıtı cepheyi zayıflatabilirdi. Ayrıca bazı Arap ülkeleri İsrail'e olan karşıtlığından dolayı Irak'a destek sağlayabilirdi.¹⁴⁹ Bunlardan dolayı ABD'nin İsrail'i koalisyona katmaması anlaşılır bir durumdu.

BM'nin aldığı kararlarla uygulanan ambargolara rağmen Irak, Kuveyt'ten çekilmemiştir. Irak ambargonun etkisini kırmak için İran sınırını kullanmaya başlamıştır. İran aracılığıyla petrol ihraç etme hazırlıklarına başladığına dair ciddi belirtiler oluşmuştur. Ambargonun delinmesi halinde Irak-Kuveyt bunalımı yıllarca sürebilirdi. Batılı devletlerin buna tahammülü yoktu.¹⁵⁰ Çünkü Irak-Kuveyt bunalımından dolayı petrol fiyatları 18 dolardan 40 dolara çıkmıştır. Irak ve Kuveyt petrol ticaretinde devre dışı kalmıştır.¹⁵¹ Bu durum petrol fiyatlarını daha da arttırabilirdi. Batılı ülkeler ise petrolün yükselişi karşısında ekonomik olarak zor durumda kalabilir ve bu durum ekonomik krize yol açabilirdi. ABD yönetimi böyle bir riski göze almak istememiştir. Ayrıca Saddam Kuveyt'ten çekilmeyi ancak İsrail'in Filistin'den çekilmesi şartına bağlaması Irak karşıtı koalisyonda yer alan Arap devletlerinin koalisyondan çıkmasına yol açabilirdi. Kriz boyunca Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması diplomatik yollarla başarılamadı. ABD bu durumu fırsata dönüştürmek istemiştir. ABD'nin amacı Irak'ın askeri gücünün yok edilmesi ve bir daha tehdit oluşturmayacak bir hale getirilmesiydi.¹⁵²

¹⁴⁹ Ergil, D.(1990), age., 39-41.

¹⁵⁰ Ergil, D.(1990), age., 45.

¹⁵¹ Ergil, D.(1990), age., 49.

¹⁵² Turan, K.(2013), agm., 192.

2.3.3. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Irak ve Kuveyt arasında yaşanan kriz ve ardından Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi Soğuk Savaş'ın bittiği tarihe denk gelmiştir. Soğuk Savaş boyunca dünyadaki bütün devletler iki kutuplu sisteme adapte olmuştur. O dönemde önemsenmeyen ve hep ikinci planda kalan birçok sorun iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda Irak, Kuveyt'ten hak talep etmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sadece Irak ve Kuveyt arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla sınırlı kalmadı. Aynı zamanda işgalin bölgesel ve küresel sonuçları da oldu. İşgalle birlikte Soğuk Savaş boyunca görülmeyen karmaşa ve belirsiz bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Çünkü Irak uluslararası hukukun temel normlarını hiçe saymıştır. Bölgedeki güç dengelerini de temelden sarsarak hem bölgesel hem de küresel güçlerin çıkarlarını tehdit etmiştir.¹⁵³

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'daki birçok ülke SSCB tarafından desteklenmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bölge ülkeleri en önemli dış politika dayanaklarını kaybetmiştir.¹⁵⁴ Irak, Kuveyt'i işgal ettiğinde SSCB desteğinden yoksun kalmıştır. Hatta ABD ve SSCB anlaşarak Irak'a karşı ortak hareket etmiştir. Bu dayanışma o tarihe kadar eş görülmemiş bir uluslararası koalisyonun zemin hazırlamıştır. Ayrıca dünyadaki birçok ülke Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine sert tepki göstermiştir.¹⁵⁵

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine Arap ülkelerinden de tepkiler gelince Saddam İslami kimliği ön plana çıkarmıştır. Böylece kendisine karşı oluşturulan koalisyonda yer alan Arap ülkelerini kendi safına çekmeye çalışır. Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan'ın İslam'ın en ilahi coğrafyası olduğunu dillendirmeye başlamıştır. Bu ülkelere ABD askerlerinin ayak basmaması gerektiği propagandasını yapmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca Irak kendisini Filistin ve Arap halklarının koruyucusu olarak

¹⁵³ Gözen, R.(2006).Türkiye'nin ikinci körfez savaşı politikası.,İ. Bal.(Editör).21. *Yüzyılda Türk dış politikası*. (Üçüncü Baskı).Ankara: AGAM,755-756.

¹⁵⁴ Gözen, R.(2009), age., 248.

¹⁵⁵ Gözen, R.(2006), agm., 755.

¹⁵⁶ Sever, A.(2013), agm., 110.

sunmuştur. Saddam'ın buradaki amacı İsrail karşıtı bir görüntü oluşturmak ve Körfez Koalisyonu'nda İsrail'le aynı safta bulunan Arap ülkelerini zor durumda bırakmaktı.¹⁵⁷

BM, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması amacıyla önce savaşa varmayan yöntemlere başvurmuştur. Bunun için BM Güvenlik Konseyi 6 Ağustos 1990 tarihinde Irak'a ambargo uygulama kararı alarak ilk ciddi uygulamasını yapmıştır. Irak'ın üzerindeki baskının artması için ambargonun etkili bir şekilde uygulanması gerekmiştir. Bu noktada BM Güvenlik Konseyi 25 Ağustos'ta ambargoyu etkin biçimde uygulamak amacıyla deniz kuvvetlerinin kullanılmasına, 25 Eylül'de de havadan ambargoya karar vermiştir. Konsey 29 Kasım'da ise ultimatoma niteliğinde bir karar almıştır. 678 sayılı kararla Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar zaman tanımıştır.¹⁵⁸ Aksi takdirde Irak'a savaş ilan edilecekti.

BM'nin Irak'a tanıdığı süre 15 Ocak'ta sona ermiştir. Saddam bu tarihe kadar Kuveyt'ten çekilmemek için sürekli bahaneler öne sürmüştür. Kuveyt'in işgali ile İsrail'in Filistin'i işgali arasında bağ kurmuştur. Böylece Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini İsrail'in Filistin'den çekilmesi şartına bağlamıştır.¹⁵⁹ Ancak BM'nin 678 sayılı kararla belirttiği tarihten iki gün sonra, yani 17 Ocak 1991'de, ABD ve müttefikleri Irak ve Kuveyt'teki tesislere yoğun bir hava bombardımanına başlamıştır. Bu tarihe kadar Çöl Kalkanı Operasyonu (Operation Desert Shield) olarak isimlendirilen harekâtın yeni adı Çöl Fırtınası Operasyonu'na (Operation Desert Storm) dönüşmüştür. Hava bombardımanı 24 Şubat'taki kara harekâtına kadar devam etmiştir. Kara harekâtı ise yalnızca yüz saat sürmüş ve 28 Şubat 1991 tarihinde Körfez Savaşı sona ermiştir. ABD, 28 Şubat'ta ateşkes ilan etmiştir.¹⁶⁰ Ateşkesine ilişkin şartlar BM Güvenlik Konseyi'nin 2 Mart 1991 tarih ve 686 sayılı kararı ile belirlenmiştir.¹⁶¹ Irak ateşkesi kabul ederek 686 sayılı kararı onaylamıştır.

¹⁵⁷ Ergil, D.(1990), age., 54.

¹⁵⁸ Oran, B.(1996), age., 44.

¹⁵⁹ Ergil, D.(1990), age., 53.

¹⁶⁰ Oran, B.(1996), age., 44-45.

¹⁶¹ Okur, M.A.(2008). Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali arasındaki dönemde Irak'ta faaliyet gösteren BM misyonları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (7), 164.

Çöl Fırtınası operasyonu başarılı olmuş ve ABD bu operasyonla dünya kamuoyuna “tek hegemon güç” olduğunu da ilan etmiştir. Irak'ın yenilmesiyle birlikte ABD bölgedeki hareket alanını genişletmiştir. Böylece bölgeye daha rahat nüfuz etme imkânına sahip olmuştur.¹⁶² Körfez Savaşı'nın bitmesiyle Irak kendi kabuğuna çekilmiştir.

2.4. Körfez Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca Batının en önemli müttefikiydi. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Batı nezdinde Türkiye'nin stratejik önemi giderek azaldı.¹⁶³ Batılı ülkeler artık tek kutuplu dünyada Türkiye'ye daha fazla ihtiyaç kalmadığına dair açıklamalarda bulunuyordu. Yeni dönemde Türkiye'nin stratejik önemi iç kamuoyunda da tartışılıyordu. Körfez Savaşı böyle bir ortamda meydana gelmiştir. Bu savaş bir yandan bütün dünyayı etkileyecek gelişmelere yol açarken diğer yandan bölge ülkelerine yansıyan bazı sonuçları olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu ile kuvvetli tarihi, siyasi ve ekonomik bağları bulunduğundan Körfez Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkelerden biridir.¹⁶⁴

İran-İrak Savaşı boyunca bölgedeki Arap ülkeleri Irak'a destek vermiş ve aralarında iş birliği sağlanmıştır. Bu savaş boyunca Türkiye, İran ve Irak'a karşı tarafsız kalmış ve her iki ülke ile ilişkilerine önem vermiştir. Ancak Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Arap ülkelerinin Irakla kurduğu işbirliğine darbe vurarak bölgede istikrarsızlığa yol açmıştır. Irak'ın uluslararası hukuku çiğnemesi Türkiye'de de tedirginlik oluşturmuştur.¹⁶⁵ Körfez Savaşı sadece Türkiye'nin dış politikasını etkilememiştir. Bu savaş Türkiye'nin iç politikasını da derinden etkileyerek yeni tartışmalara yol açmıştır.

Körfez Krizi'nin Türkiye İç Politikasına Etkileri

Türkiye'nin Ortadoğu politikası uluslararası konjonktürden etkilendiği gibi iç konjonktürden de etkilenmiştir. Dış politika yapım sürecinde iktidar partisi ve

¹⁶² Kuşçu, A.D.(2006). Türklerin Ortadoğu hakimiyeti. *Akademik ORTA DOĞU*, 1(1), 113.

¹⁶³ Baharççek, A.(2006), agm., 68.

¹⁶⁴ Akbaş, Z.(2011). *Irak sorununun uluslararası boyutu ve Türkiye*. Ankara:Barış Kitabevi, 113.

¹⁶⁵ Sever, A.(2013), agm., 110.

muhalefet partileri, TBMM, Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı ve diğer birçok kurum rol oynamaktadır. Türk siyasal hayatına bakıldığında kurumsal yapıların dış politikaya etkilerinin yanında liderlerin de etkin olduğu gözlenmektedir. Turgut Özal'ın bu dönemde cumhurbaşkanı olması nedeniyle, dış politika yapım sürecinde etkili olmuş ve bu durum iç politikada tartışmalara yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle Türk dış politikası karar alma sürecinin geleneksel işleyiş tarzında değişikliğe gidilmiştir. Geleneksel kurumlar ve yetkili kişiler pasif bırakılırken dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ön plana çıkmıştır. Bu durum Körfez Savaşı boyunca dış politikanın Özal'ın kontrolüne girdiğini gösteriyordu.¹⁶⁶ Özal, Milli Güvenlik Kurulu'nu, Hükümeti, Dışişleri Bakanlığını ve TBMM'yi kendisinin başında bulunduğu "kriz masası" toplantılarında ikinci planda tutmuştur. Tüm bu toplantıları istediği yönde kararlar almak için kullanmıştır. Bu çabalarında büyük oranda başarı da elde etmiştir. Bazen kendi tercihleri doğrultusundaki kararları uygulamaya koydu ama bazı konularda tercihlerini tam olarak gerçekleştirememiştir.¹⁶⁷

Özal, kuruculuğunu ve genel başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi (ANAP)'nin iktidar olduğu bir dönemde cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. ANAP'ın liderliğine ise Özal'ın isteği doğrultusunda Yıldırım Akbulut seçilmiştir. ANAP'ın o dönemde iktidar partisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda mevcut ulusal siyasi yapının aslında Özal'ın aktif dış politika manevralarına fırsat vermiştir. Çünkü yürütmenin iki kolu Özal'ın kontrolündeydi. ANAP'ın TBMM'de üye sayısının çoğunluğuna sahip olması Özal'ın yasama üzerinde de etkinliğini gösteriyordu. Bütün bunlar siyasal sistemdeki güç dengelerinin Özal lehine olduğunu ve onun tarafından yönlendirilmeye açık olduğunu gösteriyordu.¹⁶⁸

Körfez Savaşı'na giden süreçte Özal'ın aktif dış politika sürdürmesinin nedeni Irak'a yapılacak müdahale sonucu bölgede meydana gelebilecek harita değişikliğiydi. Özal'a göre bu değişikliğin Türkiye üzerinde yapacağı etkiler tarihi bir dönüm noktası olabilirdi. Ancak gerekli önlemler alınmadığı zaman savaş sonrası dönemde belki de düzelemeyecek sorunlara yol açabilirdi.¹⁶⁹ Ayrıca

¹⁶⁶ Gözen, R.(2009), age., 250.

¹⁶⁷ Gözen, R.(2009), age., 314.

¹⁶⁸ Gözen, R.(2006), agm., 758.

¹⁶⁹ Gözen, R.(2009), age., 254.

Türkiye muhtemel harita değişikliğini fırsata çevirmeli ve bundan yararlanmalıydı. Özal'ın bu düşüncesi, Türkiye'nin emperyalist politikalara yöneldiğine dair iç ve dış politikada eleştirilere yol açmıştır.

Körfez Krizi ve akabinde meydana gelen Körfez Savaşı boyunca Türkiye-Irak ilişkileri uluslararası konjonktürden etkilendiği gibi Irak'ın tavrına bağlı olarak ikili ilişkilerin seyri şekillenmiştir. Bu bağlamda 5 Ağustos 1990 tarihinde Irak Başbakan yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın Türkiye ziyareti dönüm noktası olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle Türkiye tepkisini ortaya koymuştur. Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilebileceğini ve işgalin kısa sürede son bulacağını tahmin etmiştir. Ancak Ramazan'ın Özal ve beraberindeki Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve diğer ilgili bakanlarla yaptığı görüşme Türkiye'nin tavrını tamamen değiştirmiştir. Görüşmede Ramazan, Irak'ın haklılığını savunmuş ve işgali devam ettireceklerini belirtmiştir. Ramazan ayrıca Türkiye'nin ambargoya katılmaması ve ABD'nin baskılarına boyun eğmemesi tavsiyelerinde bulunmuştur. Türkiye'nin Irak'a ambargo uygulaması halinde bunun Türk-Irak ilişkilerini zedeleyeceğini belirterek üstü kapalı olarak Türkiye'ye gözdağı vermiştir.¹⁷⁰

TBMM, Körfez Savaşı öncesinde Irak'ın Türkiye'ye saldırması durumunda hükümete savaş açma izni vermiştir. Böylece Irak'ın saldırgan bir tutum sergilemesi halinde, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını sonuna kadar kullanacağı mesajı Irak'a verilmiştir. Ayrıca TBMM, 5 Eylül 1990 tarihinde hükümete ülkeye yabancı asker kabul etme ve yurt dışına Türk askerlerini gönderme yetkisini de vermiştir.¹⁷¹

Körfez Krizi boyunca Irak'ın tutumu göz önünde bulundurulduğunda savaşa doğru gidildiği görülmüştür. Türkiye Körfez'de savaşın olmasını istememiştir. Savaş boyunca meydana gelebilecek belirsizlikler Türkiye'ye yansiyabilirdi. Bu kaygı TSK ve diğer yöneticileri Irak konusunda daha dikkatli olmaya yöneltiyordu. Körfez'de bir savaş çıkması halinde Türkiye'nin asla katılmamasını savunuyorlardı.¹⁷² Ancak Özal daha farklı düşünüyordu. Körfezde savaş çıkması

¹⁷⁰ Gözen, R.(2006), agm.,763-764.

¹⁷¹ Bozkurt, E.(2006), agm., 793.

¹⁷² Gözen, R.(2006), agm., 809

halinde bunu fırsata çevirmek istiyordu. Özal'ın bu düşüncesi onu anayasal sınırlarını zorlamasına yol açarak iç politikada krize neden olmuştur. Körfez Krizi boyunca aktif, pragmatik bazen de revizyonist tutumu askeri, bürokratik ve siyasi kesimin tepkisini çekmiştir. Özal Türk dış politikasının geleneksel ve statükocu önceliklerini koruyan kesimlerle ayrışma içine girmiştir.¹⁷³ Dış politika yapım sürecinde cumhurbaşkanı sıfatıyla hükümetin önüne geçmesi eleştirilerin dozunu daha da arttırmıştır. Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Savunma Bakanı Sefa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifalarını¹⁷⁴ bu çerçevede ele almak gerekir.

Özal, Körfez Savaşı'nın meydana geleceğini önceden fark etmiştir. Öngörüsü sayesinde savaşa hazırlık yapmak için harekete geçmiştir. Bunun için siyasi ve diplomatik boyutta olduğu gibi sıcak savaş boyunca ABD ile yakın hareket etmek istemiştir. Özal'ın amacı ABD'nin Irak içindeki Kürtleri beşinci kol olarak kullanmasını engellemektir. Irak'taki Kürtlere böyle bir görev verilmesi halinde ülkedeki ayrılıkçı Kürtler güçlenir ve Kürt devletinin kurulma süreci hızlanabilirdi.¹⁷⁵

Kuzey Irak'ta kurulacak olası bir Kürt devleti Türkiye için ciddi bir endişe ve tehdit kaynağıydı.¹⁷⁶ Özal bu tehditleri önceden fark etti ve gerekli tedbirleri almak için bazı adımlar atmak istemiştir. Ancak Özal'ın cumhurbaşkanlığı makamını kullanarak politikalar üretmesi iç politikada rahatsızlık oluşturmuştur. Özal'ın o dönemde siyaset yapımcıları, bürokratlar, diplomatlar ile üniversite ve akademik çevrelerin görüşünü almadan hareket etmesi de zafiyete yol açmıştır.¹⁷⁷

2.4.2. Krizin Türk Dış Politikasına Etkileri

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Türkiye'yi birbiriyle çelişen iki alternatifle karşı karşıya bırakmıştır. Birincisi Irak ve Türkiye arasındaki çok sıkı ve çok yönlü

¹⁷³ Öztüğ, L.İ.(Ocak,2016). 1988-1991 Iraklı sığınmacılar krizi. *Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri*, Web: <http://www.tfpcrisis.org/1988-1991-irak-s-g-nmac-lar-krizi> adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

¹⁷⁴ Turan, K.(2013), agm., 195.

¹⁷⁵ Gözen, R.(2006), agm., 809.

¹⁷⁶ Gözen, R.(2009), age., 204.

¹⁷⁷ Davutoğlu, A.(1995). Türk dış politikasında stratejik teori yetersizliği ve sonuçları. *Yeni Türkiye*, 1(3), 1.

ilişkilerdi. İki ülke arasında ekonomik, ticari, mali, sosyal ve kültürel ilişkilerin yanında petrol boru hatları sistemi, ortak etnik sorunlar ve enerji gibi çok yönlü ilişkilere dayalı karşılıklı bağımlılık sistemi vardı. Bu bağımlılığı sona erdirmek Türkiye'nin lehine değildi. Ancak Irakla olan siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki bu kazançlara rağmen ikili ilişkiler Kuveyt'in işgaliyle zarar görmeye başlamıştır. İkincisi Türkiye, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini hiçbir mazeretle kabul edilemez bir hareket olarak görmüştür. Eğer Irak, Kuveyt'ten çıkarılmazsa ileride daha büyük sorunlara yol açabilirdi. Türkiye bu sebepten dolayı Irak'a karşı oluşturulan Körfez Koalisyonu'na katılmıştır.¹⁷⁸

Türkiye'nin Irak'a karşı politikasını etkileyen diğer husus ise uluslararası sistemin yönlendirmesidir. Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı birçok uluslararası aktör tepki göstermiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı aldığı kararların hukuki bağlayıcılığı ve siyasi-askeri yaptırım gücü Türkiye'nin Irak politikasını şekillendirmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁷⁹ Ancak Irak tarafı Türkiye'nin böyle bir politikaya yöneleceğini beklememiştir. İran-Irak Savaşı'nda Türkiye tarafsızlık politikası izlemiştir. Irak, Türkiye'nin bu krizde de tarafsız olacağını beklemiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın 2 Ağustos 1990 tarihli açıklaması Irak'ta şaşkınlık oluşturmuştur. 3 Ağustos'ta Milli Güvenlik Kurulu toplanarak Irak'ın derhal Kuveyt'ten çekilmesi yönünde açıklama yapmıştır. 5 Ağustos'ta Irak Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan Türkiye'ye gelerek Özal ile görüşmüştür. Bu görüşmede Özal, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi yönünde Türkiye'nin tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁸⁰

Türkiye'nin Irak politikasını etkileyen bir diğer etken ise NATO'nun tavrıyla ilgiliydi. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine karşın NATO ülkeleri oy birliği ile Irak'a karşı önlemler almıştır. NATO'nun bu tavrı Türkiye'nin tercihlerini de sınırlamıştır.¹⁸¹

BM Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihinde, Irak'a ekonomik ambargo uygulanmasını öngören 661 sayılı kararı almıştır. Bu karar metni resmi olarak daha Ankara'ya ulaşmadan, Türkiye Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru hatlarından

¹⁷⁸ Gözen, R.(2009), age., 201.

¹⁷⁹ Gözen, R.(2006), agm., 755.

¹⁸⁰ Bozkurt, E.(2006), agm., 792-793.

¹⁸¹ Gözen, R.(2006), agm., 757.

birini kapatırken diğere boru hattın kapasitesini yüzde otuz oranında azaltmıştır. 7 Ağustos'ta Türkiye, Irak'a ambargo uygulamış bu bağlamda petrol boru hatlarını tamamen kapatmıştır.¹⁸² Türkiye, BM'nin aldığı 665 ve 670 sayılı kararları çerçevesinde Irak'ın denizden ve havadan ablukaya alınması kararlarına uyacağını açıklamıştır.¹⁸³ Savaş boyunca İncirlik hava üssünü ABD uçaklarına açarak askeri operasyonlara dolaylı olarak katılmıştır. Türkiye böylece 1973 yılından itibaren Irak'la geliştirdiği çok yönlü ilişkileri birkaç gün içerisinde sona erdirmiştir.

Türkiye, BM'nin aldığı ambargo kararlarını uygulamaya başlamış ve Körfez Koalisyonu'na katılacağını açıklamıştır. Buna karşın Türkiye'nin Körfez Koalisyonu'ndan beklentileri vardı. Türkiye'nin bu beklentilerini iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye'nin ekonomik ambargoya katılmasından dolayı oluşan zararlarıdır. Bu zararların Koalisyon üyelerince karşılanmasını istemiştir. İkincisi ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden olası bir Kürt devletinin kurulmasıydı. Türkiye, Irak'ı ülke bütünlüğüne ve güvenliğine ana tehdit olarak görmemiştir. Ana tehdit Irak içerisinde bağımsızlık için ayaklanacak olan ayrılıkçı Kürt hareketiydi. Olası bir Kürt devletinin Kuzey Irak'ta kurulması en büyük endişe ve tehdit kaynağıydı.¹⁸⁴

Türkiye, ekonomik ambargodan kaynaklanan zararların telafisi için Eylül 1990 tarihinde bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunun için Yıldırım Akbulut hükümeti ekonomik kayıpların karşılanması ve TSK'nın modernize edilmesi amacıyla Amerikan yönetimi ile temasa geçmiştir. Aynı dönemde Özal'da Washington'a giderek Başkan Bush ile görüşmüştür. Bu görüşmede iki ülke arasındaki tekstil kotalarının yeniden düzenlenmesi, Türkiye'nin AT'ye üyeliği noktasında ABD'nin desteğini sürdürmesi, ABD'nin vaat ettiği üç milyar dolarlık yardımın kesilmemesi ve TSK'nın modernize edilmesi şeklinde kararlardı.¹⁸⁵

Türkiye savaşa varmayan yöntemlerle Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasını istemiştir. Bu bağlamda BM'nin aldığı bütün kararları eksiksiz uygulamıştır. Ayrıca

¹⁸² Bozkurt, E.(2006), agm., 793.

¹⁸³ Gözen, R.(2009), age., 263.

¹⁸⁴ Gözen, R.(2009), age., 203-204.

¹⁸⁵ Efegil, E.(2002), age., 192.

Irak'ı caydırmak için başka girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, Saddam'a gözdağı vermek ve Irak kuvvetlerini bölmek amacıyla Aralık 1990 tarihinde NATO Çevik Kuvveti hava birimini davet etmiştir. Bu kuvvete ait uçaklar Malatya Erhaç üssüne konuşlandırılmıştır. Ayrıca Özal, BM'nin 678 sayılı kararını desteklemek ve hükümete yetki vermek amacıyla 17 Ocak 1991 tarihinde 126 sayılı Meclis Kararı'nı çıkartmıştır¹⁸⁶ Türkiye'nin bu girişimleri Irak'a ikinci cepheyi açtırmış ancak Irak'ın Kuveyt'ten çıkması için yeteri kadar caydırıcı olmamıştır. Bu durum 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'a savaş açan koalisyon güçlerine yaramıştır.

Körfez Savaşı'nın son bulmasıyla Türkiye'nin beklentileri umduğu gibi gerçekleşmemiştir. Bu savaşın sonunda müttefiklerden gelen ama zararlarını karşılamak için yeterli olmayan mali yardımlar almıştır. Böylece Türkiye, Iraklı Kürtlerin güvenliği için topraklarına yerleşmiş Çekiç Güçle baş başa kalmıştır.

2.5. Körfez Krizi'nden Sonra Iraklı Kürtler

İran- Irak Savaşı'nda Irak mutlak bir zafer kazanmamıştır. Saddam, kuzeyde yaşayan Kürtlerin İran ile işbirliği yapmasını gerekçe göstererek, ordusunu ülkenin kuzeyine göndermiştir. Kimyasal silahların da kullanıldığı operasyonun¹⁸⁷ sonuçları Iraklı Kürtler için yıkıcı olmuştur. Yüzlerce Kürt yerleşim birimi imha edilmiş ve yüz binlerce Kürt de evlerinden çıkarılarak Irak'ın güney bölgelerine zorla göç ettirilmiştir.¹⁸⁸ Ayrıca bölgedeki Kürtler 1988 Martında Halepçe katliamını yaşamıştır. 180 bin kişiye yapılan bu kimyasal saldırıda birçok insan hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁹ Binlerce insan evlerini terk edip Türkiye sınırına

¹⁸⁶ Oran, B.(1996), age., 43.

¹⁸⁷ İran-İrak Savaşı'nın bitmesi üzerine, 1988 Ağustos'unda Saddam güçlerinin zırhlı birlikler eşliğinde 30,000 askerle başlattığı, adına Enfal Operasyonu denilen ve Kürtlere karşı yapılan saldırılarda binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Irak Silahlı Kuvvetleri, İran-İrak Savaşı boyunca Halepçe'de Kürtlere karşı yapılan kimyasal saldırı dahil 195 kez kimyasal silah kullanmıştır. Bkz. Human Right Watch.(2004).*Irak'ta soykırım Kürtlere karşı enfal harekâtı*(çev. A. Sarı, O. Akalın ve U. Hasdemir). İstanbul: Aram Yayıncılık, İstanbul.

¹⁸⁸ Balcı, A.(2013).*Türkiye dış politikası ilkeler, aktörler, uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 198.

¹⁸⁹ İnternet: O'Leary, C.(October, 2001). Look to the kurds in Iraq.*The Washington Times*, Web: <http://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/2/20011002-025733-6544r/> adresinden 20 Nisan 2016'da alınmıştır.

doğru hareket etmiştir. Türkiye yaklaşık 50 bin kişiye sınırlarını açmıştır.¹⁹⁰ Irak'tan gelen sığınmacıları Diyarbakır, Mardin ve Muş'taki kamplara yerleştirmiştir.¹⁹¹ Ancak Türkiye sınırlarını sığınmacılara hemen açmamıştır. Çünkü o tarihlerde terör örgütü PKK'nın artan eylemleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin endişeleri daha iyi anlaşılabilir.

İran-İrak Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye gelen Kürt sığınmacılara yardım için, uluslararası destekler de dâhil, 300 milyon dolar harcamıştır. Saddam, Iraklı Kürtler için genel af ilan etmesiyle Türkiye ve İran'da bulunan 13,192 sığınmacı Irak'a geri dönmüştür. Diğer sığınmacılar ise Türkiye ve İran'daki kamplarda kalmıştır.¹⁹²

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine başlattığı hava harekâtında sonra kara harekâtına girişmeden önce, Irak güçlerini bölmek amacıyla güneydeki Şiiler ile kuzeydeki Kürtleri rejime karşı ayaklanmaları için teşvik etmiştir. Ancak ayaklanmalar ABD'nin istediği gibi kara harekâtından önce değil de Irak ordusunun Kuveyt'ten çekilmesinden sonra başlamıştır. 1991 Martında, önce güneydeki Şiiler daha sonra da ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler rejime karşı ayaklandılar. Saddam güneydeki Şii ayaklanmasını orduyu kullanarak şiddetli bir şekilde bastırdıktan sonra kuzeye yönelmiştir. Kürtlere karşı kimyasal silahların kullanılmasıyla binlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Kürtlerin ve Şiilerin ayaklanmasını teşvik eden ABD, Saddam'ın ayaklanmaları bastırarak Irak'ın bütünlüğünü sağlamasına göz yummuştur. Bu olaylar neticesinde iki milyona yakın Kürt, Irak'tan ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁹³ Nisan ayı başında Türkiye sınırına yaklaşık 400 bin kişi yığılırken 1 milyona yakın kişi ise İran sınırına yığılmıştır. Diğer Kürt gruplar ise karla kaplı dağlarda sınıra doğru ilerlemekteydi. Kürtlerin bu durumu birdenbire dünya kamuoyunun gündemine gelmiştir. Yabancı basın mensuplarının, Irak'taki saldırılardan kaçan Kürtlerin dramını anında ajanslarda geçmeleri sonucu, Kuveyt Savaşı'nda koalisyon güçlerinin başarısı tartışılmaya

¹⁹⁰ Long, K.(2010). No entry! A review of UNHCR's response to border closure in situation of mass refugees influx. *United Nations High Commissioner for Refugees Policy Development and Evacuation Service (UNHCR PDES)*, 17.

¹⁹¹ Latif, D.(2002). Refugee policy of the Turkish republic. *Turkish Yearbook of International Relations*, 33, 10.

¹⁹² İhlamur-Öner, S.G.(2013). Turkey's refugees regime stretched to the limit? the case of Iraqi and Syrian refugee flows, *Perceptions*, 18(3), 2013, 195-196.

¹⁹³ Çakmak, H.(2012). *Kriz yönetimi ve TSK*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 158.

başlanmıştır. ABD basını, Bush yönetimini Irak'taki muhalefeti desteklemede başarısız olduğu yönünde eleştirmiştir.¹⁹⁴

1988 yılında Kürt sığınmacıların Türkiye'ye gelmesiyle tecrübeler edinen Türkiye, tekrar aynı hataların yapılmaması ve Iraklı Kürtlere daha iyi yardım organizasyonun sağlanması için Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin oluşturulmasını istemiştir.¹⁹⁵ Fransa'nın da güvenli bölgenin oluşturulması için Türkiye'ye destek vermesinden sonra dünya kamuoyunun soruna ilgisi artmıştır. Nitekim bu çabalar BM Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihinde, 10 olumlu, 3 ret ve 2 çekimser oyla merkezi hükümetin Kuzey ve Güney Irak'ta yaşayan halka karşı şiddet kullanması, milyonlarca insanın komşu ülkelere sığınması sonucu yaşanan dramın engellenmesi için 688 sayılı kararı almıştır. Bu karara dayanılarak 6 Nisan 1991'de ABD öncülüğünde yapılan Huzuru Sağlama Operasyonu (Operation Provide Comfort) çerçevesinde Amerikan, İngiliz ve Fransız silahlı kuvvetlerinin oluşturduğu Çekiç Güç Zaho'ya konuşlandırılmıştır. Böylece Irak'ta, 36. paralelin kuzeyinde, uçuşa yasak bölge ilan edildi.¹⁹⁶ BM'nin bu kararından sonra Türkiye sığınmacılara sınırlarını fiili olarak açmıştır.

Nisan ayının ortalarına doğru ABD politikalarında bazı değişiklikler kendisini göstermiştir. ABD'de tekrar Irak'a asker gönderme konusunda yönetimin kararı kesinlik kazanmaya başlamıştır. ABD Başkanı Bush, 16 Nisan 1991 tarihinde ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bölgeye konuşlandırılarak Irak'taki Kürtlere yardım yapılacağını açıklamıştır. Büyük çoğunluğunu Amerikalı, İngiliz ve Fransızlardan oluşan ve ilk etapta 16 bin iken daha sonra 20 bini bulan asker sayısı Kuzey Irak'ta konuşlandırılacaktır.

ABD'nin öncülüğünde oluşan uluslararası koalisyon, 17 Nisan 1991'de, Kürt sığınmacıları korumak ve uluslararası yardım organizasyonlarını iyi yönetmek

¹⁹⁴ Ayhan, V.,Pirinççi, F.(2008).*Saddam Hüseyin tarih yeniden yazılırken*. Ankara: Platin Yayınları, 179.

¹⁹⁵ Çakmak, H.(2012), age.,158-159.

¹⁹⁶ Ayhan, V.,Pirinççi, F.(2008), age.,179. Huzuru Sağlama Operasyonu için ayrıntılı bilgi için bkz. İnternet:Operation Provide Comfort, Web: http://www.globalsecurity.org/military/ops/provide_comfort.htm25 Nisan 2016'da alınmıştır.

amacıyla Zaho, Duhok ve Amediya üçgeninde güvenli bölge oluşturmuştur.¹⁹⁷ Böylece BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına dayanan Huzuru Sağlama Operasyonu (Operation Provide Comfort) başlamıştır. Bu operasyon Kürtleri sığındıkları ülkelerden yurtlarına geri dönmeleri ve Saddam'ın saldırılarına karşı korunmaları için yapılmıştır.¹⁹⁸ Temmuz 1991 tarihine kadar süren bu uygulama yerini daha sonra askeri birliklerin sayıları azaltarak Türkiye'ye konuşlandırılan Çekiç Güç düzenlemesine bırakmıştır. Kara gücü Silopi'de hava gücü İncirlik'te olan bu güçte toplamda 1748 asker ve 77 uçak, Pirinçlik ve Zaho'da oluşturulan ikmal üstlerinde de 56 asker konuşlandırılmıştır. Böylece Kuzey Irak'ta güvenlik, denetim uçuşları aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye Çekiç Güç'e 4 uçak ile katılmış¹⁹⁹ ve bu güce topraklarını açarak destek vermiştir.

2.6. Iraklı Kürt Sığınmacılar ve Türkiye'nin Endişeleri

Körfez Krizi'nin önemli sonuçlarından birisi sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları olan bir göç krizine yol açmasıdır. Körfez Savaşı'ndan sonra kitleler halinde büyük göçler yaşanmıştır. Irak'tan göç eden sığınmacılar, Türkiye ve İran sınırına yığılmış²⁰⁰ ve böylece sığınmacı krizi meydana gelmiştir.

Körfez Krizi'nden sonra sığınmacı akınına uğrayan Türkiye, bu sefer sığınmacıların sınırdan içeriye girmesi konusunda isteksiz davranmıştır. Çünkü yaklaşık üç yıl önce Iraklı Kürt sığınmacılar Türkiye'ye gelmiş ve büyük bir kısmı Irak'a geri dönmemişti. Türkiye kamplarda kalan sığınmacıların maliyetini de yüklenmişti. Ülkedeki Kürt bilincinin güçlenmesi gibi Türkiye'deki politikacıların gözündeki olumsuz algılar bu isteksizliğin asıl nedenini oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye'nin kendi topraklarında sığınmacılar için kuracağı kampların, aynen kırk yıl önce Filistinliler için kurulan kamplar gibi kalıcı olması ve bir tür "Gazze Sendromu"na dönüşme²⁰¹ ihtimali vardı.

¹⁹⁷ Malanczuk, P.(1991). The Kurdish crisis and allied intervention in the aftermath of the second gulf war. *European Journal of International Law*, 2, 120.

¹⁹⁸ Arı, T.(2007). *İran, Irak, ABD ve Petrol*. (İkinci baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 460.

¹⁹⁹ Turan, K.(2013), agm., 194.

²⁰⁰ Irak'tan kaçan yaklaşık 1.3 milyon sığınmacı İran sınırında beklerken yaklaşık 400 bin sığınmacı ise Türkiye sınırında beklemiştir. Bkz. İnternet: The UN Refugee Agency, Cronology: 1991 gulf war crisis, Web: <http://www.unhcr.org/3e798c2d4.html>. 27 Nisan 2016'da alınmıştır.

²⁰¹ Oran, B.(1996), age., 52.

Türkiye, sınırlarına yığılan yüz binlerce sığınmacıya da duyarsız kalamazdı. Sınırdaki açlık ve hastalıklarla mücadele eden sığınmacılara yardım edilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 3 Nisan 1991'de Olağanüstü Hal Valisi Hayri Kozakçıoğlu, sınır bölgesinde seyyar fırınların kurulduğunu ve buralara un sevkiyatı yapıldığını, ayrıca çocuklar için süt tozu ve mama gönderildiğini duyurmuştur.²⁰²

Cumhurbaşkanı Turgut Özal 4 Nisan'da yaptığı açıklamada, Türkiye'nin sığınmacılara sınırlarını açmayacağını ve BM Güvenlik Konseyi'nin Irak yönetimine baskı yapmasının artık gerekli olduğunu söylemiştir. Özal, Türkiye'nin sığınmacılara yardım edeceğini ama sınırları açarak onları ülkeye yerleştiremeyeceğini belirtiyordu. Ayrıca Batılı devletlerin de sığınmacılara ciddi yardımlarda bulunmasını istemiştir.²⁰³

7 Nisan'da ise ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Türkiye sınırında bekleyen yüz binlerce Kürt ve Türkmen'in durumunu yerinde incelemek ve alınabilecek önlemler konusunu Türk yetkilerle görüşmek için Ankara'ya gelmiştir. Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut ve diğer ilgili bakanların bulunduğu toplantıya katılmıştır.²⁰⁴

Uluslararası baskıların artması üzerine, Türkiye bir kez daha sınırlarını Iraklı Kürtlere açmak zorunda kalmış ve Türkiye'ye gelen Iraklı Kürt sığınmacılar kamplara yerleştirilmiştir.²⁰⁵ Iraklı Kürtlerin ülkede kalmasını istemeyen Ankara yönetimi, sığınmacıların en kısa zamanda yurtlarına dönmeleri için girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Özal'ın girişimleri sonucu BM Genel Kurulu 688 sayılı kararı almıştır. Bu kararla birlikte Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde "Güvenli Bölge" (Safe Haven) oluşturulmuştur.²⁰⁶ 24 Nisan 1991'de sığınmacıların Kuzey

²⁰² İnternet: Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-261> Mayıs 2016'da alınmıştır.

²⁰³ İnternet: Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-261> Mayıs 2016'da alınmıştır.

²⁰⁴ İnternet: Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-261> Mayıs 2016'da alınmıştır.

²⁰⁵ İnternet: Kavak, G.(Haziran, 2011). Suriyeliler'in yaşadıklarını 20 yıl önce Iraklılar yaşamıştı. *Dünya Bülteni*, Web:<http://www.dunyabulteni.net/suriye-multeci/163799/suriyelilerin-yasadiklarini-20-yil-once-iraklilar-yasamisti> adresinden 2 Mayıs 2016'da alınmıştır.

²⁰⁶ Galbraith, P.(2007).*Irak'ın sonu ulus devletlerin çöküşü mü?* (çev.M. Murat İnceayan). İstanbul: Doğan Kitap, 61. İngiliz Başbakanı John Major AB'nin Lüksemburg doruğuna katılan diğer devlet

Irak'taki güvenli bölgelere dönmeleriyle Türkiye'deki sığınmacı sayısı da azalmıştır.

Körfez Savaşı'nın başladığı tarihten 2 Nisan 1991 tarihine kadar asker ve sivil toplam 7489 Irak'lı Türkiye'ye giriş yapmıştır.²⁰⁷ Bu sayı 14 Nisan 1991 tarihinde 460 bine ulaşmıştır. İran- Irak Savaşı boyunca gelen ancak Irak'a geri dönemeyen 51,542 Iraklı sığınmacı²⁰⁸ ile birlikte toplam sığınmacı sayısı 511,542 kişi olmuştur. 21 Ekim 1991 tarihi itibarıyla 25,075 kişi²⁰⁹ Türkiye'de kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Özal'ın basın mensuplarına düzenlediği bir toplantıda, her sığınmacı için günlük 5 dolar harcadıklarını ve buna sağlık ve altyapı masraflarının dâhil olmadığını söylemiştir.²¹⁰ Uluslararası baskılar sonucu Türkiye sığınmacılara sınırlarını açmıştı. Bu baskıyı yapan uluslararası toplum bir yandan Türkiye'yi eleştiri yağmuruna tutarken diğer yandan sığınmacılara son derece kısıtlı bir yardımda bulunmuştur. (Yapılan yardımlar için Şekil 3.1'e bakınız.)

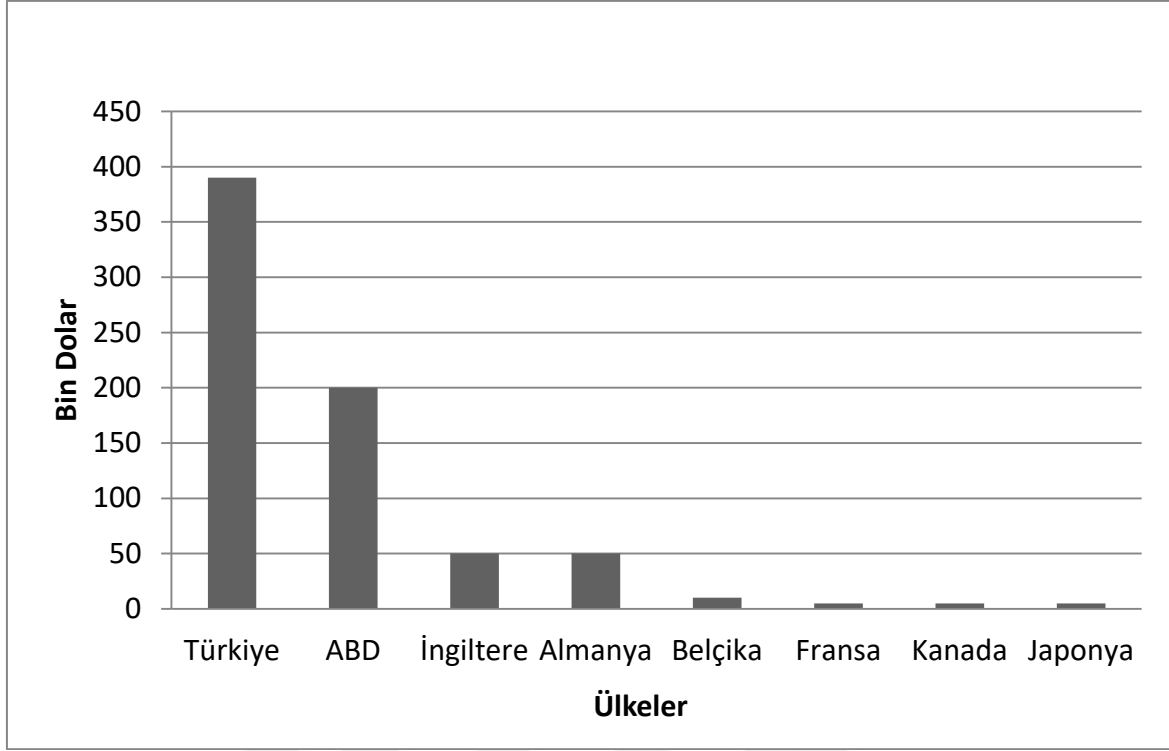
başkanlarını Irak'ın kuzeyinde Kürt bölgesinin kurulması için ikna etti. "Kürt Bölgesi" kurulması fikri Kürt devletinin çekirdeğini oluşturacağına yönelik bölge devletlerinde korku oluşturabilirdi. "Kürt Bölgesi" terimi yerine "Güvenli Bölge" hatta "Geçici Tampon Bölge" terimleri kullanılmaya başlandı. Bkz. Oran, B.(1996), age., 56.

²⁰⁷ Latif, D.(2002). agm., 11.

²⁰⁸ İhlamur Öner, S.G.(2013), agm., 195.

²⁰⁹ Akbaş, Z.(2011), age.,62-63.

²¹⁰ İnternet: Kavak, G.(Haziran, 2011). Suriyeliler'in yaşadıklarını 20 yıl önce iraklılar yaşamıştı. *Dünya Bülteni*, Web:<http://www.dunyabulteni.net/suriye-multeci/163799/suriyelilerin-yasadiklarini-20-yil-once-iraklilar-yasamisti> adresinden 2 Mayıs 2016'da alınmıştır.

Şekil 3.1. 1991 Sığınmacılarına Yapılan İç ve Dış Yardımlar

Kaynak: Dünya Bülteni, "Suriyeliler'in Yaşadıklarını 20 Yıl Önce Iraklılar Yaşamıştı" *Dünya Bülteni*,
 Web:<http://www.dunyabulteni.net/suriye-multeci/163799/suriyelilerin-yasadiklarini-20-yil-once-iraklilar-yasamisti> adresinden 2 Mayıs 2016'da alınmıştır.

Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelerin Türkiye açısından bazı olumsuz sonuçları olmuştur. Öncelikli olarak alınan tedbirlere rağmen sığınmacı akını Türkiye'yi 1987 yılında olduğu gibi zor durumda bırakmıştır. Türkiye uluslararası baskılar sonucu sınırlarını açmış ve sığınmacıların maliyetinin önemli bir kısmını kendisi yüklenmiştir. İkinci olarak, bölgede oluşan siyasi boşluk PKK'nın bölgedeki faaliyetlerini kolaylaştırarak güvenlik tehdidine dönüşmüştür.²¹¹ Son olarak da Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması çabalarıdır. Türkiye kendi toprak bütünlüğü ve egemenliği için tehdit olarak gördüğü böyle bir oluşuma oldukça duyarlı yaklaşmıştır.²¹²

²¹¹ Turan, K.(2013),agm., 195-196.

²¹² Arı, T.(2007), age.,455.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI, SURİYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE'YE GELEN SURİYELİ MÜLTECİLER

3.1. Suriye Rejimi

Suriye yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında kaldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandasına giren bölge beş farklı birime ayrıldı. Bu bölgeler Alevilerin yoğun olduğu Lazkiye bölgesi; Dürzilerin yoğun olduğu Cebel Dürz bölgesi; Halep bölgesi; Şam, Hama ve Humus'u kapsayan Suriye bölgesi ve Hatay Sancağı'ndan oluşmaktadır.²¹³ 1920-1946 yılları arasında bu bölgeler Fransızlar tarafından yönetilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hatay Sancağı hariç diğer siyasal birimlerin birleştirilmesiyle bugünkü sınırlarıyla bağımsız Suriye devleti ortaya çıktı. 1946 yılındaki bağımsızlıktan sonra ülkede hükümetin kurulması amacıyla ilk seçimler 1947 yılında yapıldı. Bu seçimlerde Şükrü el-Kuvvetli devlet başkanı olarak seçildi. 1949 yılında meydana gelen askeri darbeye görevinden uzaklaştırıldı. Bu tarihten itibaren Suriye'de iç istikrarsızlıklar ve darbeler dönemi başlamış oldu.²¹⁴ Hafız Esad'ın 1970 yılında yaptığı darbeye kadar istikrarsızlıklar devam etti. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Hafız Esad'ın darbeden sonra Suriye'de nasıl bir rejim oluşturduğu ve rejimin dayandığı parametreler ele alınacaktır.

1970 darbesinden sonra Hafız Esad'ın devlet başkanı olmasıyla birlikte ülkede yeni rejimin temelleri atıldı. Suriye'deki rejim üçlü sacayağı üzerine kuruldu. Bunlar Baas Partisi, Suriye Ordusu, Esad ailesi ve Alevilerden oluşan Bürokrasi'dir. Rejim bu üçlü sacayağı aracılığıyla kamusal alanda tek söz sahibi oldu. Ayrıca özel yaşam alanları üzerinde de kontrolü²¹⁵ elinde tutmaktaydı.

Hafız Esad rejime karşı oluşabilecek iç ve dış tehditlere karşı önlemler aldı. Esad'ın siyaset anlayışına bakıldığında iç tehditlere karşı geniş kitle desteğini

²¹³ Yılmaz, M.E.(2011). Suriye: süreklilik ve değişimin çatışması, *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 16.

²¹⁴ Süer, B.(2012). Suriye'de değişim çabaları: bir bağlam ve süreç analizi, *Akademik ORTA DOĞU*, 6(2), 4.

²¹⁵ Atlıoğlu, Y.(2007). *Beşar Esad Suriye'sinde reform demokratikleme-güvenlik ikilemi*. İstanbul: TASAM Yayınları, 40.

sağlamaya yönelik kararlar aldığı görülecektir. Esad'ın amacı kendi liderliğindeki ülkede ulusal birliği sağlamak ve istikrarlı bir toplum oluşturmaktır. Bunu ise çoğulcu ve demokratik yollardan değil, otoriter bir yönetimle gerçekleştirdi. Buna rağmen ordudan destek aldığı, Baas Partisi'ne dayandığı ve bürokratik bir sistem kurduğu izleniminden²¹⁶ hep kaçındı.

Hafız Esad, rejimini daha sağlam temellere oturtmak için kendi burjuvazisini oluşturdu. Rejime destek veren toplumsal kesimlere iş imkânları sağlayıp sübvansiyonlarla destek verdi. Buradaki amaç toplumda meydana gelebilecek taleplere karşı kısa vadeli adaptasyonlarla talepleri bastırmaktır.²¹⁷ Esad, rejimi dış tehditlere karşı korumak amacıyla ülkenin dış politikasını da şekillendirdi. Bu dönemdeki dış politika incelendiğinde rejimin güvenliğini ön plana çıkaran politikaların izlendiği görülmektedir. Suriye dış politikasının iki temel ideolojisi olan İsrail karşıtlığı ve Arap milliyetçiliği rejim tarafından temel hedefler olarak topluma lanse edildi. Ancak bu iki dış politika ideolojisi amaç olmaktan ziyade rejimin güvenliği ve sürekliliğini sağlanması adına araçsallaştırıldı. Bu durum halkın istek ve çıkarlarından ziyade rejimin varlığına yönelik politikaların öncelendiğini göstermektedir.²¹⁸

Hafız Esad için rejimin güvenliği ve sürekliliği temel hedef oldu. Toplumdan gelen bütün talepler hep ikinci planda kaldı. Ancak Suriye toplumu dış dünyadaki değişimin etkisiyle gelişirken ülkedeki siyasi sistem durağan kaldı. Değişim ve dönüşüme maruz kalan toplum ile buna karşın durağan kalan siyasi sistem arasındaki uçurum gittikçe artmaktaydı. Esad bu açığı güvenlik araçlarıyla, toplumsal talepleri bastırarak kapatmaya çalıştı. Böylece Suriye düzen ve istikrar ülkesi görüntüsü²¹⁹ vermeye başladı.

Hafız Esad kendi iktidarını yerleştirmek ve rejimi hukuki temellere oturtmak amacıyla 1973 yılında anayasa taslağını referanduma sundu. Yeni anayasa büyük

²¹⁶ Haddad, B.(2011). The political economy of Syria: Relations and challenges, *Middle East Policy*, XVIII (2), 46.

²¹⁷ Mercan, M.H.(2016). 1970'ten günümüze Suriye dış politikasının temel parametreleri., M.A. Okur- N. Salık(Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye iç ve dış politika*. Ankara: Nobel Yayınları, 248.

²¹⁸ Süer, B.(2012), agm., 4.

²¹⁹ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 51-52.

bir oy oranı ile kabul edildi. Yeni anayasada devlet başkanına iktidar gücünü elinde toplayacak şekilde geniş yetkiler verildi. Devlet başkanı ordunun ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı, Baas Partisi Genel Sekreterliği ve Anayasa Mahkemesi başkanlığını elinde tutarak sistemi kontrol etme gücünü elde etmiştir. Ayrıca Esad'ın otoritesi ve oluşturduğu yönetim modeli sadece sahip olduğu makamlar ve hukuki yetkileri ile açıklanamaz. Esad'ın karizmatik bir lider olması ülkedeki rejimin en temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.²²⁰

Hafız Esad iktidara geldikten sonra Irak'taki rakip Baas rejimine karşı düşmanca politikalar izlemeye başladı. Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın 1978 yılında İsrail'le Camp David Antlaşması'nı imzalaması Suriye-Irak ilişkilerini yumuşatmıştır. Ancak o dönemde Irak, Suriye'deki Müslüman Kardeşler'e destek vermekteydi. Ayrıca Suriye ve Irak bölgede birbirleriyle rekabet etmekteydiler. Bunlardan dolayı 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran-Irak Savaşı boyunca Suriye, İran'a destek vermiştir.²²¹ Suriye bir yandan Arap milliyetçiliği söylemi üzerine dış politikasını şekillendirirken diğer yandan Arap olan Irak'a karşı İran'a destek veriyordu. Bu durum rejimin güvenliği için dış politikanın temel ilkelerinden vazgeçebildiğini göstermektedir. Hafız Esad'ın dış politikada böyle kararlar alması onun pragmatist yönünü de göstermektedir.

Suriye'deki rejim bir yandan güçlenirken diğer yandan rejimin güçlenmesine paralel olarak bazı kesimlerin çıkarları zarar görmekteydi. Özellikle rejimin kendi burjuvazisini toplumsal alanda genişletmeye başlamasıyla kentlerdeki esnaf sınıfın oluşturduğu geleneksel burjuvazi olumsuz etkileniyordu. Bu durum Sünni Arapların oluşturduğu İslami muhalefetin ekonomik alt yapısına katkıda bulundu. Devletin imkânlarından ve desteklerinden yeterince yararlanmadığını düşünen bu kesim Müslüman Kardeşler'e ekonomik destek sağlamaya başladı. Bu bağlamda Müslüman Kardeşlerin Halep ve Hama gibi geleneksel burjuvazinin etkin olduğu büyük kentlerde örgütlenmelerine imkân sağladı.²²² Toplumsal muhalefetin sürekli bastırılması, rejime destek vermeyen kesimlerin çıkarlarının gözetilmemesi ve izole edilmeleri gibi sebeplerden dolayı Müslüman Kardeşler giderek güç

²²⁰ Salık, N.(2011). Suriye politik kültüründe tarihsel pragmatizm, Beşar Esad dönemi Suriye dış politikası ve Türkiye-Suriye ilişkileri, *ORSAM*, Rapor No:85, 14.

²²¹ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 55.

²²² Atlıoğlu, Y.(2007), age., 59.

kazanıyordu. Müslüman Kardeşler 1982 yılında Hama'da isyanı başlattılar. Günlerce süren isyan Esad'ın sert müdahalesiyle bastırıldı. İsyandan sonra Müslüman Kardeşler'in rejime bir daha tehdit oluşturmamaları için katı hukuki önlemler alındı. Böylece rejime tehdit oluşturan İslami muhalefet bastırıldı.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu sistem son buldu. Dış politikalarını SSCB endeksli sürdüren ülkelerin yeni döneme adapte olmaları gerekiyordu. Bu yeni dönemde meydana gelen değişim ve dönüşümün Suriye'ye de etkileri oldu. Çünkü Soğuk Savaş boyunca Suriye kendi dış politikasını SSCB'nin desteği üzerine kurmuştu. Bu çerçevede bakıldığında Suriye'de devlet-toplum ilişkisinin liberalleşmesi yönünde iç ve dış baskılar artmaya başladı. Esad bu baskıların bir sonucu olarak liberalleşmeye yönelik değişim çabaları ortaya koydu. Esad'ın çabaları devletin sivil toplum üzerindeki baskısını biraz da olsa hafifletti. Bu dönemde ortaya çıkan şehirli sermaye sınıfı devlet-toplum arasındaki ilişkinin gelişmesi amacıyla önemli girişimlerde bulundu.²²³

Suriye'deki rejimi anlamak adına ülkenin dini ve etnik yapısını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bağlamda Suriye'nin dini ve etnik yapısına bakıldığında homojen olmayan bir yapıda olduğu görülmektedir. Ülkedeki Arap nüfusunun yüzde yetmiş Sünni mezhebine diğerleri Alevi, İsmaili ve Şii mezhebine mensuptur. Geriye kalan kısmı ise Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesi'ne bağlıdır.²²⁴ Arap olmayan Kürtler, Türkmenler ve Çerkezler ise Sünni mezhebine mensuptur. Ayrıca küçük bir topluluğa sahip Yahudiler ise kendi inançlarına sahiptirler. Suriye'deki dini çeşitliliğinin yanında etnik çeşitliliğine bakılacak olursa Arapların yüzde seksen oranla çoğunluğu oluşturduğu görülecektir. Kürtler ülke nüfusunun yüzde onuna Türkmenler yüzde beş ve diğer etnik gruplar ise yüzde beş orana sahiptirler. Suriye'deki bu etnik ve dini çeşitlilik ülkede Suriyelilik kimliğinin oluşmasının önündeki en büyük engeldir.²²⁵

²²³ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 99.

²²⁴ Yılmaz, M.E.(2011), agm., 18.

²²⁵ Özkoç, Ö.(2008). *Suriye Baas Partisi: kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 66.

3.2. Suriye Rejimini Ayakta Tutan İç Dinamikler

3.2.1. Baas Partisi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da mandater devletlerin çekilmeye başlamasıyla birlikte toplumda bu ülkelere karşı oluşan tepki farklı formlarda kendini göstermeye başladı. Suriye'de Fransız mandasının sona ermesi ve bölgede meydana gelen gelişmelerle birlikte, orta sınıfın savunduğu milliyetçilik ülke siyasetinde yer bulmaya başladı. Batı'da eğitim alan entellektüelleri, öğretmenleri ve öğrencileri kanalize etmeyi başaran bu hareket Baas Partisi'nin oluşum aşamasında önemli rol oynadı.²²⁶ Baas Partisi ayrıca Arapların 20. yüzyıl ortalarındaki aciz ve geri kalmışlığına da bir tepkiydi.²²⁷ Albert Hourani Baas Partisi'ni ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır: *“Baas Partisi, Suriye'nin siyasal hayatına az sayıdaki kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin ya da önderlerin oluşturdukları gevşek birliklerin hâkim olmasına karşı bir meydan okumayı temsil ediyordu... Partilerin kökeni, Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entellektüel tartışmalarda yatar. Bu tartışma Suriye'de diğer yerlere nazaran daha acildi, çünkü burada Britanya ile Fransa'nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Orta Doğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu.”*²²⁸

Baas Partisi, Ortadoğu'da aydınlanmanın ve Osmanlı modernleşmesinin etkisiyle ortaya çıkan “Arap Uyanışı”nın mirasçısı olarak 1943 yılında Suriye'de kuruldu.²²⁹ Ortadoğu'da 19. yüzyılın ortalarında yükselişe geçen Arap milliyetçiliğinin kültürel alandan siyasal alana evrilmesiyle Baas Partisi şekil almaya başladı.²³⁰ Baas'ın kurucuları, hemen hepsi, Batı'da eğitim almıştır. Suriye daha bağımsızlığını kazanmadığı bir zaman diliminde, liderliğini Ortodoks Hıristiyan Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar'ın yaptığı bir grup Arap entellektüeli tarafından, Arap Yeniden Diriliş Partisi (al-Bath al-Arap) adıyla kuruldu. Eflak ve

²²⁶ Özkoç, Ö.(2008), age., 67-68.

²²⁷ Atay, M.(2000). Arap Baas Sosyalist Partisi üzerine. *Avrasya Dosyası*, 6(1), 153.

²²⁸ Hourani, A.(2000). *Arap halkları Tarihi*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları, 467.

²²⁹ Literatürde Baas Partisi'nin kuruluş tarihi için farklı tarihler kullanılmaktadır. Bazı kaynaklar partinin kuruluş tarihini 1947 olarak ele almaktadır. Ancak bu tarihte Baas Partisi ilk kongresini yapmıştır. Bu çalışmada Baas Partisi'nin kuruluş tarihi 1943 olarak alınmıştır.

²³⁰ Özkoç, Ö.(2008), age., 11.

Bitar'a göre Arap ulusu tarihte süreklilik göstermiştir. Yapılması gereken sadece "yeniden diriliş"i sağlamaktır.²³¹ Bundan dolayı partinin ismindeki Baas kelimesi önemliydi.

Mişel Eflak Baas Partisi'nin üç amacını ilan etti. Bunlar "birlik, hürriyet ve sosyalizm" idi.²³² Eflak'ın birlikten kastettiği Arap Birliği'ydi.²³³ Baas'ın bu amacı bütün Arap devletlerini tek bir çatı altında toplayarak bölünmüşlük ve dağınıklığın oluşturduğu acizliği ortadan kaldırmaktı. Ayrıca Baas'ın Sosyalizm'i kendi amaçları arasında sayması partinin laik bir yapıda olduğunu göstermekteydi.

Baas Partisi'nin kuruluş aşamasında dayandığı toplumsal kesimlere bakıldığında yerel burjuvazi, büyük toprak sahipleri ile tüccarların siyasete hâkim olduğu büyük kentlilerden ziyade, kırsal kesimdeki kasabaların ve yoksul kesimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Toplumda daha çok azınlık konumunda olan Alevileri, Dürzileri ve Hıristiyan cemaatlerden gelen zümreleri de kendisine çekmekteydi.²³⁴ Bu durum siyaset ve ekonomide hâkim olan Sünni kesimlerin dışında kalan diğer kesimlerin kendi haklarını siyasal bir zeminde savunacakları bir parti konumuna getirdi. Baas Partisi'nin amacı ülkede sadece azınlık gruplara dayanmak değildi. Savunduğu ideolojisi ve laik bir yapıda olması azınlık gruplarını kendisine çekmekteydi. Bu durum ilerleyen yıllarda partinin stratejik noktalarına azınlık grupların gelmesine, hatta partinin azınlık grupları tarafından yönetilmesine yol açacaktı.

Baas Partisi'nin Arap Birliği'ni sağlama düşüncesi onu diğer Arap ülkelerinde örgütlemeye yöneltti. Parti kendisini Suriyeli olma temelinde değil de Araplık temelinde tanımlamaktaydı. Birleşik bir Arap devleti sloganıyla bütün Arap devletlerine hitap etmekteydi. Bu bağlamda Lübnan, Irak ve Ürdün'de faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Pan-Arabizm düşüncesini temel almasıyla Baas Partisi, 1950'li yıllarda, diğer Arap ülkelerinde yürüttüğü faaliyetlerle birlik düşüncesinin yayılmasına öncülük etti.²³⁵ Bu çerçevede bakıldığında Baas'ın amacı çok fazla

²³¹ Özkoç, Ö.(2008), age., 33-34.

²³² Özkoç, Ö.(2008), age., 46.

²³³ Baas Partisi'nin birinci prensibi Arap Birliği'nin tesis edilmesidir. Bkz. Atay, M.(2000), agm., 136.

²³⁴ Özkoç, Ö.(2008), age., 70-71.

²³⁵ Özkoç, Ö.(2008), age., 35-36.

kişiyi ulaştırmaktı. Araplılığı dil temelinde²³⁶ tanımlayan Baas hedef kitesini de böylece genişletti. Bunu yapmasının bir diğer sebebi ise ırkçılığa varacak bir anlayışın önüne geçmekti.

Birinci Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların yenilgiye uğraması Arap onurunu kırdı. Suriye'de de bunun etkileri oldu. Özellikle Ordu içerisindeki milliyetçi genç subayların politiklaşmaya başlaması Suriye siyasi hayatında darbeler döneminin başlamasına neden oldu. Ordudaki subaylar yöneticilerin zayıf olmasından dolayı bu savaşı kaybettiklerini düşünüyorlardı. Bundan dolayı 1949 yılında Suriye Ordusu tarafından ilk askeri darbe yapıldı. 1949 yılı ve takip eden dönemlerde Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi, Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi ve Suriye Komünist Partisi gibi siyasi yapılanmalar güçlenmeye başladı. Partilerin güçlenmesine paralel olarak ordu içerisinde de güçleri artmaktaydı. Özellikle Arap Sosyalist Partisi'nin kurucusu olan Ekrem Hurani'nin ordunun genç subayları üzerindeki etkisi onu daha sonra meydana gelecek darbelerin vazgeçilmez siması haline getirecekti.²³⁷ Baas Partisi, Ekrem Hurani'nin bu gücünden yararlanmak ve partinin kırsal kesimde etkisini daha da arttırmak amacıyla 1953 yılında Arap Sosyalist Partisi'yle birleşti. Partinin yeni adı Arap Baas Sosyalist Partisi (Hizb al-Bath al-Arabi al-İstihrakî) adını aldı.²³⁸ Böylece Baas Partisi için yeni bir dönem başladı.

Manda döneminden itibaren ordu içerisinde yalnızca azınlık grupları alındı. Bu dönemde kentli Sünni elitlerin orduyu sürekli küçümsemesi ve kendi aralarında rekabete girmelerinden dolayı ordunun üst kademelerinde gerçekleştirilen tasfiyelerle Sünnilerin ordu içindeki etkisini zayıflattı. Bu durum manda döneminden itibaren orduya giren ve heterodoks inançlara sahip Alevi ve Dürzî subayların yükselişine neden oldu.²³⁹

Selah Cedit ve Hafız Esad'ın liderliğini yaptığı bir grup 23 Şubat 1966 tarihinde neo-Baas askeri darbesini gerçekleştirdiler. Cedit ve Esad'a destek veren

²³⁶ Baas Partisi tüzüğü'nün onuncu maddesine göre, "Arap, konuştuğu dil Arapça olan, Arap toprakları üzerinde yaşamış olan veya Arap hayatına intibaktan sonra Arap milletinden olduğuna inanan kimseye denir." Bkz. Atay, M.(2000), agm., 138.

²³⁷ Salık, N.(2011), agm., 10-11.

²³⁸ Özkoç, Ö.(2008), age., 36-37.

²³⁹ Salık, N.(2011), agm., 11.

ordu mensupları genellikle Alevi ve Dürzîlerden oluşmaktaydı. Bu darbeye birlikte eski kuşak Baasçılar da tasfiye edildi.²⁴⁰ Suriye için bu darbeyi önemli kılan unsurlardan birisi de Suriye'nin yeni bir kimlik kazanma sürecine girmesiydi. 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra Suriye hala ulus-devlet formuna erişememişti. Çünkü bölgede aşiret, mezhep, bölge aidiyeti gibi unsurlar bunu engellemekteydi. Bu çerçevede 1966 yılında meydana gelen darbeye bakıldığında Suriye'nin ulus-devletleşme sürecine girdiğini ve bölgede ona kimlik kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.²⁴¹

Ordu ve Baas Partisi'ndeki heterodoks grupların etkinliği Esad'ın darbe yapmasına zemin hazırladı. Hafız Esad Kasım 1970 tarihinde Salah Cedit'e karşı gerçekleştirdiği kansız darbeye yönetime geçti. Böylece 1946 yılından beri devam eden darbeler dönemi kapandı. Esad, 1946-1970 yılları arasında meydana gelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, toplumsal çalkalanmalar ve askeri darbelerin yol açtığı istikrarsızlık dönemini kapatıp istikrarlı bir döneme başlamak istiyordu. Bunu da otoriter bir rejim inşa ederek gerçekleştirdi.²⁴² Hafız Esad kendi iktidarını geniş kitlelere yaymak amacıyla Baas Partisi'ni etkin bir şekilde kullandı. Bunun için Baas Partisi teşkilatını ve faaliyetlerini yeni üyelerin sayısını arttıracak şekilde düzenledi.²⁴³ Ayrıca partinin toplumsal uzantılarını genişletmek ve vatandaşlara rejimin ideolojisini aşılacak amacıyla ilkokuldan itibaren rejimin propagandası da yapılıyordu.²⁴⁴ Bu minvalde bakıldığında Suriye'deki rejimin Baas Partisi ve Suriye Ordusu'na dayandığı söylenebilir.

3.2.2. Ordu ve Muhaberat (İstihbarat)

Suriye Ordusu'nun temelleri Fransız mandası döneminde kurulan Doğu Akdeniz Birlikleri'yle atıldı. O dönemde bu birliklere Nusayriler ve Dürzîler alınmaktaydı. Ayrıca az sayıda Ermeni, Kürt ve Çerkez kökenli askerler de bu birliklere alınıyordu. Fransızların bunu yapmasındaki amacı Suriye'deki etnik ve

²⁴⁰ Özkoç, Ö.(2008), age., 139.

²⁴¹ Mercan, M. H.(2010). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında süreklilik ve değişim, *Akademik ORTA DOĞU*, 4(2), 106.

²⁴² Salık, N.(2011), agm., 12.

²⁴³ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 43.

²⁴⁴ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012). Suriye'de aktörler: Rejim, muhalefet, dini yapı ve medya. *SETA*, 41.

dini farklılıkları kullanarak Sünni Arapları denetim altına almaktı. Azınlıklardan oluşan bu birlikler aracılığıyla Sünni Araplardan gelebilecek bağımsızlık talepleri ve olası ayaklanmaları bastırmaktı.²⁴⁵ Planlı bir şekilde azınlıklardan oluşturulan orduya ülkedeki Sünni gruplara çok az yer verildi. Fransızlar böylece azınlık gruplar aracılığıyla çoğunluğu baskı altında tutmaya çalıştılar.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkede reformların yapılması ve ulus-devlet kimliğinin inşa edilmesi gerekmektedir. Ancak Suriye'de bunları yapacak güç sadece orduda vardı. Ordudaki subaylar ayrıca Arap-İsrail Savaşları'ndan alınan yenilgilerden yöneticileri sorumlu tutmaktaydı. Bu minvalde bakıldığında yapılan ilk darbeden sonra ülke siyasetinde ordunun etkinliği hissedilmesi anlaşılır bir durumdur.

Modern Suriye tarihine bakıldığında ordunun en etkili grup olduğu söylenebilir. 1949-1970 tarihleri arasında iktidarı ele geçirmek isteyen gruplar ordunun gücünü kullanmaya yöneldiler.²⁴⁶ Hafız Esad da ordunun gücünü kullanarak darbe yapmış ve yönetimi devralmıştır. Esad devlet başkanı olduktan sonra kurduğu rejimin köşe taşı olarak orduyu görmekteydi. Dolayısıyla ülkenin en etkin grubu yani ordunun sadakati Esad için önem arz etmekteydi. Çünkü Esad Sünni çoğunluğa rağmen bir azınlık grubundan gelmekteydi. Ordunun tam anlamıyla kontrolü ve sadakati rejimin ayakta kalması için gerekiyordu.²⁴⁷

Hafız Esad ülkenin güvenliğini sağlayacak ordunun yanında rejimi koruyacak ve kendisinin de güvenebileceği özel muhafaza birlikleri oluşturdu. Bu birliklere kendi yakınlarını da aldı. Cumhurbaşkanlığı Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği, Mücadele Birlikleri, Milli İstihbarat Örgütü gibi birçok güvenlik kurumunun çeşitli kademelerinde Esad ailesinden kişiler bulunmaktadır.²⁴⁸

Suriye'deki rejimin güvenliğini sağlayan bir diğer kurum ise el-Muhaberat'tır. el-Muhaberat Suriye'de bütün istihbarat kurumlarına verilen genel isimdir. Ülkede

²⁴⁵ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 45.

²⁴⁶ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 45.

²⁴⁷ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 46.

²⁴⁸ Süer, B.(2012), agm., 6-7.

bulunan ve önde gelen istihbarat kurumları ise, Siyasi Güvenlik, Genel İstihbarat, Askeri İstihbarat ve Hava İstihbaratı'dır.²⁴⁹ Bu istihbarat kurumları Fransız modeline göre kurgulanmış ve SSCB sisteminden etkilenmiştir.

Suriye'de bulunan istihbarat kurumlarından kısaca bahsetmekte fayda vardır. Siyasi Güvenlik Direktörlüğü'nün asıl görevi ülkede bulunan muhalif siyasi aktivitelerin takibini sağlamaktır. Genel İstihbarat ise iç ve dış istihbarat kolları bulunan ve ülke çapında etkin olan sivil istihbarat birimidir. Askeri İstihbarat ise geleneksel askeri istihbarat faaliyetlerinde bulunmaktadır. Son olarak Suriye'nin en çok korkulan istihbarat birimi olarak Hava İstihbaratı ön plana çıkmaktadır. Hafız Esad bu birimi kendi şahsi operasyonları için kullanmaktaydı. Esad öldüğünde Suriye'de yaklaşık olarak beş yüz bin istihbaratçı vardı. Bunlar ülkede rejimin kontrol ve baskı aracı olarak kullanılmaktaydı.²⁵⁰ Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Suriye'yi bir istihbarat devleti olarak tarif etmek mümkündür. İstihbarat örgütlerinin etkin kullanımından dolayı Suriyelilerin bazen kendi aile fertlerinden bile şüphe duymalarına neden olmaktadır.²⁵¹

3.2.3. Nusayriler

Nusayrilik adını inancın kurucusu olan Muhammed b. Nusayr en Nemiri'den almaktadır. Batınlıktan kaynaklanan sebeplerden dolayı Nusayriliğin tarihi oldukça gizli kalmıştır.²⁵² Nusayriler kendilerini Şii mezhebinin bir kolu olarak görmektedirler. Bundan dolayı Alevi ismini kullanmayı tercih etmektedirler.

Suriye'nin Fransız mandası olduğu dönemde Nusayriler için devlet kurma girişimi oldu. Fransızlar tarafından "Alevi Devleti" adıyla kurulan bu devlet kısa bir süre varlığını sürdürebildi. Bu tarih itibariyle Nusayriler kendilerini Arap Alevileri²⁵³ olarak tanımladı.

²⁴⁹ Rathwell, A.(1996). Syria intelligence services: origins and development, *The Journal Of Conflict Studies*, 16(2).

²⁵⁰ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 47.

²⁵¹ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 44.

²⁵² Coşkun, A.(2003). Bir dini grup olarak Nusayriler ya da Suriye Aleviliği, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (11), 55.

²⁵³ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 126.

Nusayriler yoğunlukla Nusayri Dağları olarak bilinen bölgede yaşamaktaydı. Ancak yirminci yüzyıldan itibaren şehirlere göç etmeye başladılar. Daha çok Suriye'nin kıyı şeridinde bulunan Lazkiye, Banyas ve Tartus şehirlerinde yoğunlaştılar.²⁵⁴

Nusayriler Suriye nüfusunun yüzde on ikilik bir kesimini oluşturuyorlar.²⁵⁵ Manda döneminde Suriye Ordusu'na sistematik bir şekilde alındılar. Suriye'nin bağımsızlığını takip eden dönemde orduya girmeye devam ettiler. Ayrıca Baas Partisi'nin kurulmasıyla beraber parti içerisinde yerlerini almaya başladılar. Baas Partisi'nin ülke siyasetinde etkinliğini arttırmasına paralel olarak Nusayriler de ülke siyasetinde giderek güçlendi. 1963 yılında Baas darbesiyle kilit noktalara geldiler. 1970 yılında Nusayri kökenli Hafız Esad'ın darbe yapmasıyla Nusayriler ordu, istihbarat, bürokrasi ve siyasette gücü tamamen eline aldılar. Nusayrilerin bu kadar güçlenmesine karşın Sünni elit kesim ile diğer etnik ve dini azınlıklar ülke yönetimine nüfusları oranında katılamadılar. Bu durum özellikle Sünni kesimlerde bir dışlanmışlık psikolojisi oluşturdu.

Hafız Esad kendi iktidarını ve ülkedeki rejimi sadece Nusayri azınlığa dayandırmadı. İktidar bileşenlerini toplumun diğer çevrelerine doğru genişletti. Özellikle seküler Sünnilere bürokrasi ve sermaye içinde alan açtı. Böylece kendisine muhalefet oluşturacak Sünni kesimlere karşı elini güçlendirdi.²⁵⁶ Ancak ülkede Müslüman Kardeşler'in muhalefeti ve Nusayriliğin Sünni Araplar tarafından batıl inanç olarak görülmesinin oluşturduğu huzursuzluk ortadan kaldırılmıyordu. Hafız Esad devlet başkanı olduktan sonra Nusayri inancının Müslümanlığın bir parçası olduğunu kanıtlamak amacıyla Şii din adamı Ayetullah Hasan Şirazi'den fetva aldı.²⁵⁷ Esad bu fetva aracılığıyla rejimi için mezhep meşruiyetini kolaylaştırdı.

²⁵⁴ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 126.

²⁵⁵ Gürson, P.(2010). *Ortadoğu özelinde "Suriye"*. Atılım Üniversitesi Yayınları, 70.

²⁵⁶ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 8.

²⁵⁷ Ayetullah Hasan Şirazi'nin fetvası için bkz. Arıkan, P.(2012). Suriye'nin nusayri yüzü ve İran. *Ortadoğu Analiz*, 4(3), 23.

3.3. Suriye Rejimini Ayakta Tutan Dış Etkenler

Devletlerin diğer devletlerle ilişkileri ve uluslararası sorunlara karşı bakışları izlenen dış politikaya göre belirlenir. Sahip oldukları yönetim biçimi, bulunduğu konjonktür, sosyal ve kültürel seviyeleri ne olursa olsun bütün devletler belli bir dış politikaya sahiptirler. Dış politikanın belirlenme sürecinde bazı faktörler de etkili olmaktadır. Ülkenin siyasal geçmişi, yapılan savaşlar ve antlaşmalar, coğrafi olarak diğer aktörlerle yakın temas gibi faktörler dış politika yapım sürecinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda Suriye'nin dış politikasını etkileyen faktörler ele alındığında öncelikle ülkenin dış politikasını belirleyen temel dinamiklere bakmakta fayda vardır. Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra bağımsız bir aktör olarak ilk savaşı İsrail'le yaptı. Bu savaşta başarı elde edemediği gibi İsrail'in kuruluşuna da engel olamadı. İsrail'in 1948'de Filistin topraklarında kurulması Suriye'de daha sonra oluşan İsrail karşıtlığına zemin hazırladı. Daha önce de belirtildiği gibi Suriye kendisini Arap milliyetçiliğinin merkezi olarak görmekteydi. Bu minvalde bakıldığında Arap toprakları üzerinde bir Yahudi Devleti'nin kurulması kabul edilemez bir durumdu. Böylece Suriye'nin hem iç hem de dış politikasında İsrail karşıtlığı giderek görünür hale geldi. Suriye ikinci savaşını yine İsrail'le yaptı. 1967 yılında meydana gelen savaş altı gün sürdü ve savaşa katılan diğer Arap Devletleri'yle birlikte yenildi. Bu yenilgi Suriye'yi küçük düşürdüğü gibi stratejik öneme sahip Golan Tepeleri'nin kaybına da neden oldu. Suriye toprak kaybından sonra dış politikada daha realist olmaya başladı. Suriye dış politikasını o güne kadar etkileyen ve dış politika yapım sürecinde hep göz önünde bulundurulmuş Filistin'in kurtuluşu ideali yerini Golan Tepeleri'nin geri alınmasına bıraktı. Suriye'nin savaşta yenilmesi ve toprak kaybından sonra oluşan yeni dış politika aracılığıyla İsrail'e karşı ortak bir Arap cephesi kurulmaya çalışıldı.²⁵⁸ Suriye'nin buradaki amacı İsrail'e karşı Arapların ortak hareket etmesini sağlayarak ilk fırsatta kaybettiği topraklarını geri almaktır.

Hafız Esad'ın ülke yönetimini darbe ile ele geçirmesi Suriye'de yeni bir dönemin başlangıcı olduğuna yönelik düşüncelere yukarıda da yer verildi. Esad'ın iktidar anlayışındaki pragmatizmi iç politikada kendini gösterdiği gibi dış politikaya

²⁵⁸ Salık, N.(2011), agm., 11-12.

da yansımaları oldu. Esad iktidara gelişini “Düzeltilme Hareketi” olarak tanımlıyordu. Böylece Suriye’nin geçmişteki tutkularını değiştirmeyi veyahut geride bırakmayı amaçlıyordu. Esad kurduğu rejimi güçlendirmek adına bazı argümanlara ihtiyacı vardı. Bu argümanları oluşturmada hiç zorlanmadı. Esad’la birlikte Suriye dış politikası da yeni bir kimlik kazandı. Dış politikada etkili argümanlar olan Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığına ek olarak “Büyük Suriye İdeali” ön plana çıkarıldı. Böylece Suriye dış politikası ülkenin güvenliğini ve çıkarlarını ön planda tutan realist eğilimli bir yapıya kavuştu.²⁵⁹

Dış politikanın ideolojik temeli olarak görülmeye başlanan “Büyük Suriye İdeali”nin etki ve yayılma alanı da bulunmaktaydı. Verimli Hilal olarak bilinen Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan toprakları bu alanı oluşturuyordu. Böylece Suriye dış politikasında bu ülkelerle ilişkilere ayrı önem vermeye başlandı. Esad’ın dış politikada etki alanı olarak Filistin’i görmesi ve her fırsatta savunması onu Arap dünyasında popüler hale getirmekteydi. Esad Arap dünyasının liderliği için Pan-Arabizm’i amaç görmekten ziyade araçsallaştırdı. Dış politikada kullanılan argümanlar göz önünde bulundurulduğunda Esad’ın bu argümanları yerine göre ustalıkla kullandığı görülmektedir.²⁶⁰

Esad öncesi dönemde başlayan İsrail karşıtlığı 1967 savaşından sonra zirve yapmıştı. Esad’ın devlet başkanlığı döneminde ise iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşti. Suriye’nin bu tutumu onu Arap-İsrail mücadelesinin yılmaz savunucusu haline getirdi.²⁶¹ İsrail karşıtlığı dış politika yapım sürecinde kullanıldığı gibi iç politikada da kullanılıyordu. Bu durum İsrail karşıtlığını Suriye rejiminin dayandığı temel parametrelerden biri haline getirdi. Arap-İsrail mücadelesi iç politikada önemli bir yer tutuyordu. Esad İsrail karşıtlığını ustalıkla kullanarak rejime toplumsal desteği arttırdı. Hem iç politikada hem dış politikada İsrail karşıtlığının sürekli gündemde tutulması bir anlamda rejimin “güvenlik subabı” oldu.²⁶²

²⁵⁹ Mercan, M.H.(2010), agm., 107.

²⁶⁰ Atlıoğlu, Y.(2007), age., 61.

²⁶¹ Mercan, M.H.(2010), agm., 107-108.

²⁶² Süer, B.(2012), agm., 8. Ayrıca bkz. Al-Hadj, E.(2011). Why Syria’s rejime is likely to survive, *MERIA Journal*, 15(1), 11-12.

Suriye dış politikasını etkileyen diğer bir ülke ise Lübnan'dır. Suriye'nin bu ülkeye önem vermesinin sebeplerinden birincisi Lübnan'ın etki ve yayılma alanı olarak görülmesidir. Fransız mandası döneminde Lübnan, Suriye'den koparılıp ayrı bir devlet olarak kurulmuştur. Suriye ise Lübnan'ın ayrı bir devlet olarak kurulmasını kabullenemiyordu. İkincisi ise bölgede İsrail tehdidinin giderek artmasıyla birlikte İsrail'in Lübnan'da dengelenmesi gerekiyordu. Bu çerçevede 1975 yılında Lübnan'da meydana gelen iç savaşa bakılabilir.²⁶³ Filistinlilerin kendi yurtlarından çıkıp komşu ülkelere göç etmeye başlamasıyla Lübnan'daki sayıları giderek arttı. Bu durum Hıristiyan Falanjistleri rahatsız ediyordu. İki taraf arasında başlayan çatışmalar iç savaşa yol açtı. Suriye ise bu iç savaşa müdahil oldu ve Lübnan'a 20 bin askerini gönderdi. Esad ilk başlarda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü destekledi. Ancak FKÖ'nün iç savaşı kazanma ihtimali belirince Esad manevra yaparak Hıristiyan Falanjistleri desteklemeye başladı. Esad'a göre Filistinlilerin iç savaşı kazanması halinde İsrail, Lübnan'ı işgal edebilir ve bu durum Suriye-İsrail Savaşı'na yol açabilirdi. Esad pragmatik bir şekilde Suriye'nin çıkarları ve İsrail'in Lübnan'da dengelenmesi uğruna Filistin davasından vazgeçti.²⁶⁴

Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını sürdürmesi ülkenin dış politikasını da şekillendirdi. İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmesiyle²⁶⁵ bölgede İran destekli Hizbullah kuruldu.²⁶⁶ İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesi Suriye yönetiminin bölgesel emellerine tehdit oluşturuyordu. İsrail'in Lübnan içerisinde ilerlemesini

²⁶³ 1948 yılında İsrail'in bölgede kurulmasıyla beraberinde birçok sorunu da getirdi. İsrail'in kurulduğu tarihten itibaren Arap- İsrail çatışması da başladı. Çatışmalardan etkilenen Filistinliler çevredeki ülkelere göç ederek mülteci konumuna düştüler. FKÖ, Arap- İsrail Savaşları ve Ürdün'deki Kara Eylül olayları sonrasında kullandığı en önemli üs Lübnan oldu. FKÖ'nün İsrail'e yönelik saldırılarda bulunması ve İsrail'in de bu saldırılara cevap vermesi sonucu Lübnan halkı çatışmalardan etkilenmeye başladı. Ülkedeki Hıristiyanlar bundan rahatsızlık duydular. Hıristiyanlara göre bu durumun sona ermesi ancak Filistinlilerin ülkeden çıkarılması ile mümkün olabilirdi. Bkz. Ateş, C.(1992). Lübnan sorunu I. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 421.

²⁶⁴ Salık, N.(2011), agm., 14.

²⁶⁵ 6 Haziran 1982 tarihinde İsrail Lübnan'ı işgal etti. Bu işgal sırasında 1976 yılında Lübnan'a giren Suriye birliklerini yenilgiye uğratarak Beyrut'a kadar ilerledi. 1982 yılındaki işgalin amacı, 1979 Camp David Anlaşmaları neticesinde Mısır ile sınırlarını güvenceye alan İsrail'in bu sefer kuzeydeki sınırlarını güvenceye almak istemesiydi. İsrail 1985 yılında birliklerini geri çekti ancak Güney Lübnan'da 6 mil genişliğinde bir güvenlik alanı oluşturdu. Bu alanı, İsrail ordusu tarafından eğitilip donatılan ve Lübnanlı milislerden oluşan, Güney Lübnan Ordusu kontrol altına aldı. Bkz. Kuşoğlu, B.(2013). Lübnan: Sedir devriminden Arap baharına. *Yasama Dergisi*, 23, 105-106.

²⁶⁶ Suriye'nin bölgedeki denetimi hızla yitirmesiyle birlikte, Suriye'den onay alınarak, İran'ın gönderdiği 1000 kişilik Devrim Muhafızı Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne yerleştirildi. Bu güç Suriye yanlısı Şii örgütü olan ve EMEL'den ayrılan Hüseyin Musavi'nin komutasındaki grupla birleşti. Daha sonra pek çok İslami eğilimli gruplarında katıldığı bu ittifak çok geçmeden tüm dünyanın tanıyacağı Hizbullah olacaktı. Bkz. Boran, Y.(2007). *Lübnan'daki İran Hizbullah*. İstanbul: Siyah Beyaz, 139.

engellemek için Hizbullah desteklenmeye başlandı. Bu destek Suriye-İran ilişkilerini de kuvvetlendirdi.²⁶⁷ Suriye ayrıca dış güvenliği ve İsrail'e denge oluşturması için Hamas'ı da destekledi. Suriye bir yandan Hamas ve Hizbullah gibi direniş örgütlerini desteklerken diğer yandan kendi iç dinamiklerinden dolayı ortaya çıkan İslami hareketleri sert bir şekilde bastırıyordu.

Suriye dış politikasını etkileyen bir diğer ülke ise İran'dır. Suriye'nin bu ülke ile geliştirdiği ilişkiler bölgede hassas bir dengeyi oluşturmaktadır. Ayrıca İran'la ilişkilerinden dolayı Suriye uluslararası izolasyona maruz kalmaktaydı. İki ülke ilişkileri Suriye'nin Hamas ve Hizbullah ile ilişkilerini de etkilemekteydi.²⁶⁸

Suriye rejiminin dışsal bağlam açısından destek aldığı diğer ülkeler ise Çin ve Rusya'dır. Bu ülkelerin Suriye rejimini desteklemelerinin sebebi Suriye'nin jeostratejik konumudur. Suriye'nin bu konumu ülke içinde rejimin gücünü artırırken ülke dışında diğer devletlere karşı elini güçlendirmektedir.

3.4. Beşar Esad Dönemi

Hafız Esad kendi başkanlığı döneminde rejimi sağlam temeller üzerinde bina etmiştir. Ancak kendisinden sonra rejimin devamlılığını sağlayacak bir halefe ihtiyacı vardı. 1983 yılında kalp krizi geçirdiğinde kardeşi Rıfat Esad'ın darbe girişimine maruz kaldı. Darbenin başarısız olması Esad'ın ülkede çok güçlü olduğunu ancak kendisine yönelik tehditlerin varlığını gösteriyordu. Esad'ın veliaht sorunu iktidarı kaybetme korkusuyla birleşince bu kez korkuları gittikçe arttı. Bundan dolayı Esad'ın veliaht sorununu bir an önce çözmesi gerekiyordu. Bulduğu ilk çözüm en büyük oğlu Basil'in veliaht olarak ön plana çıkarılması oldu. Böylece Basil 1990'lardan itibaren Suriye siyasetinde yer almaya başladı. Hafız Esad'ın Basil'i veliaht olarak topluma sunması kısa sürede başarılı oldu.²⁶⁹ Ancak Basil'in 1994 yılında bir trafik kazasında ölmesi Hafız Esad'ı tekrar veliaht sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Sorunu çözmek için bu kez ikinci oğlu Beşar'ı veliaht seçti.

²⁶⁷ Mercan, M.H.(2016), agm., 250.

²⁶⁸ Süer, B.(2010), agm., 8. Ayrıca Bkz. Colombo, S.(2011). Syria and Lebanon: diverging paths of state unsustainability. *MEDPRO Technical Report*No:6, 5.

²⁶⁹ Atlıoğlu, Y.(2007), agm., 31.

Beşar Esad 1988 yılında Şam Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra bir süre orduda askeri tabip olarak görev yaptı. 1992 yılında göz hastalıkları eğitimi almak için İngiltere'ye gitti. Basil'in ölümünden sonra Suriye'ye geri döndü.²⁷⁰ Böylece Beşar'ın devlet başkanlığı için hazırlanacağı 6,5 senelik dönem başlamış oldu. Beşar ülkeye döndükten sonra orduya alınarak ilk önce Zırhlı Birlikler Okulu'nda rütbesi kurmay binbaşılığa yükseltildi. 1996 yılında yarbay olan Beşar, 1999 yılında albay oldu. Kısa bir süre sonra ise Cumhuriyet Muhafızı Alayı'nın başına getirildi.²⁷¹ Beşar Esad bir yandan ordu ve siyasette hızla yükselirken diğer yandan toplumsal meşruiyetin de sağlanması gerekiyordu. Buna Basil'in ölümünden sonra ülkenin her yerine Hafız Esad, Basil Esad ve Beşar Esad'a ait büyük boy afişlerin asılmasıyla başlanmıştı. Beşar Esad dış politikada tecrübe kazanması amacıyla yurtdışı gezilerine gönderildi. İlk gezisini ise Lübnan'a gerçekleştirdi. Ayrıca Baba Esad kendisinden sonra Beşar'a rakip olabilecek kişileri de tasfiye etti. Böylece kendisinden sonra ülkede meydana gelebilecek iktidar mücadelesine karşı önlem alıyordu.²⁷²

Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde kalp krizi geçirerek öldü. Baba Esad'ın ölümünden sonra devlet başkanlığına hazırlanan Beşar Esad'ın anayasal şartları sağlaması gerekiyordu. Beşar Esad, devlet başkanlığı için gerekli olan 40 yaş şartını sağlayamıyordu. Parlamento toplanarak gerekli olan 40 yaş sınırını 34 olarak değiştirdi. Böylece Beşar Esad'a devlet başkanlığı yolu açıldı. Beşar'ın iktidara gelmesi ailesi, yakın çevresi, ordu ve güvenlik birimlerinde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadı.²⁷³ Suriye'de yapılan referandumla oyların yüzde doksan 97'sini alan Beşar Esad, 10 Temmuz 2000 tarihinde devlet başkanı oldu.

3.4.1. Beşar Esad Dönemindeki Politikalar

Beşar Esad'ın Suriye devlet başkanı olması dünya kamuoyunda heyecan yarattı. Suriye'deki bu değişim Ortadoğu'da başlayacak siyasi ve ekonomik reform hareketinin ilk habercisi olarak algılandı. Çünkü Beşar eğitiminin bir kısmını

²⁷⁰ Beşar Esad, *Milliyet*, Web: <http://www.milliyet.com.tr/besar-esad/> adresinden 28 Mayıs 2016'te alınmıştır.

²⁷¹ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 11.

²⁷² Atlıoğlu, Y.(2007), agm., 32-33.

²⁷³ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 11.

Avrupada almış ve böylece batı değerlerini yakından tanıma fırsatı elde etmişti.²⁷⁴ Suriye'deki lider değişimi ülkede de heyecan yarattı. Beşar'ın modern duruşu, açık görüşlü ve reform yanlısı olduğu yönündeki algı sayesinde Suriye'de halkın bazı kesimlerince desteklendi.²⁷⁵

Beşar Esad 2000 yılında Sünni bir Arapla evlendi. Bu evliliği onun iktidarı döneminde Şam'daki Sünni çevrelerin daha da güçlenmesine fırsat oluşturdu. Ayrıca Sünni ağırlıklı Halep sermayesinin Suriye ekonomisindeki başat rolünü devam ettirmesini de sağladı. Beşar ilişkilerini sadece Sünni sermaye çevreleriyle sınırlamadı. Ülkedeki Sünni din adamlarıyla da ilişkilerini güçlendirmiş, Vakıflar Bakanlığı ve Cumhuriyet Müftülüğü'nün gücünü kullanarak rejimi meşrulaştırmaya devam etmiştir. Beşar bu süreçte medyanın gücünü de kullanarak rejimin meşruluğunu toplumsal tabana yaymaya çalışıyordu.²⁷⁶ Bu bağlamda Baba Esad'dan miras kalan kitle iletişim araçlarını etkin kullanmaya başladı. Beşar, ülkede yapılacak reformların yerleşmesi için kitle iletişim araçlarının gücünü kullanmak istiyordu. Babasından kalan ve rejimin propaganda aracı olarak kullanılan medyanın özgürleşmesi ve yaygınlaşması gerekiyordu. Bunun için medyanın üzerindeki devlet tekelinin kaldırılması amacıyla girişimlerde bulundu.²⁷⁷

Beşar Esad'ın reform söylemleri ülkede özgürlükçü siyasal ortam oluşturdu. Bu durum giderek toplumsal dinamizme yol açtığı gibi toplumda hak ve özgürlüklerin talep edilmesine de yol açtı. Böyle bir ortamda ülkedeki entellektüel birikimin harekete geçmesiyle toplumda değişim-dönüşüm umutları giderek arttı.²⁷⁸ Suriye'deki aydın ve aktivistler, Beşar Esad yönetiminden, Olağanüstü Hal Yasası'nın kaldırılmasını da içeren bir dizi siyasi hak ve reform talebinde buldukları 99'lar Bildirgesi'ni²⁷⁹ imzaladılar. Reformlar konusundaki talepleri 2001 yılında imzalanan 1000'ler Bildirgesi²⁸⁰ takip etti. Beşar'ın söylemleri adı geçen bildireleri yayınlayanlar için cesaretlendirici olsa da bu durum kısa sürdü.

²⁷⁴ Atlioğlu, Y.(2007), agm., 36.

²⁷⁵ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 12.

²⁷⁶ Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 9.

²⁷⁷ Atlioğlu, Y.(2007), agm., 79.

²⁷⁸ Atlioğlu, Y.(2007), agm., 74.

²⁷⁹ 99'lar Bildirgesi için bkz. Wikas, S.(2007). Battling the lion of damascus Syria's domestic opposition and the Asad regime. *The Washington Institute For Near East Policy*.

²⁸⁰ 1000'ler Bildirgesi için bkz. Ulutaş, U.(2011). The Syrian opposition in the making: Capabilities and limits. *Insight Turkey*, 13, 87-105.

Buna rağmen 2005 yılında Şam Bildirgesi²⁸¹ yayınlandı. Şam Bildirgesi'nden sonra rejimin baskısı daha da arttı. Böylece Beşar'ın reform yapacağına ilişkin beklentiler tamamen kayboldu.²⁸²

Hafız Esad ve Beşar Esad dönemlerine bakıldığında Suriye'deki rejim değişen koşullara uyum sağlamaktan ziyade mevcut düzeni korumayı ve devam ettirmeyi tercih etmiştir. Rejimin istikrarı, iktidardakiler için, en başta gelen hedef olmuştur. Bundan dolayı rejim toplumu güvenlik araçlarıyla çevreleyip susturmayı başarmıştır.²⁸³

3.5. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı

3.5.1. Arap Baharı

Dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda toplumsal patlamalardan dolayı büyük isyanlar çıkmaktadır. Bu isyanların bazı temel nedenleri olduğu gibi tetikleyici nedenleri bulunmaktadır. Ortadoğu'da meydana gelen Arap Baharına bu çerçevede bakmakta fayda vardır. Arap Baharını tetikleyen olay Tunuslu işsiz bir genç olan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması olayıdır. Bu olaydan sonra Tunus halkı kısa bir süre içerisinde 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine karşı ayaklanmış ve isyan bölgedeki diğer ülkelere de yayılmıştır. Tunus'ta başlayan isyan diğer Arap halklarına model olduğu gibi cesaret de vermiştir.²⁸⁴ Tunus'taki isyanların büyümesiyle Zeynel Abidin Bin Ali yönetimden çekilmiş ve bu durum diğer Arap halkları için uyarıcı etki yapmıştır. Tunuslular, diğer Arap halklarını, sokaklara dökülen milyonlarca insana karşı hiçbir düzenin ayakta kalmayacağını yönünde ikna etmiştir.²⁸⁵ Böylece Tunus'taki isyan kısa bir süre içinde Yemen, Bahreyn, Cezayir, Mısır, Ürdün, Libya ve sonrasında Suriye'yi de etkisi altına

²⁸¹ Şam Bildirgesi için bkz. Ulutaş, U.(2011), agm., 87-105.

²⁸² Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012), agm., 13.

²⁸³ Süer, B.(2012), agm., 4.

²⁸⁴ Yılmaz, M.E.(2011). Arap isyanları ve Arap Ortadoğu'nun siyasi dönüşümü. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 64.

²⁸⁵ Başkan, B.(2011). Buazizi'nin yaktığı ateş: 21 yüzyıl başında Arap isyanları. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 8.

almıştır. Arap Ortadoğu'sunda meydana gelen bu olaylar bugüne kadar bölgede inşa edilen rejimlerde değişim olacağını göstermiştir.²⁸⁶

Ortadoğu'da meydana gelen isyanlarının birçok temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Arap halkları, sahip olmaları gerektiğini düşündükleri değerlerden yoksun olduklarından isyan etmişlerdir. Bu değerler maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. İsyen eden halk kitlelerine bakıldığında bunların çoğunluğu yoksul kesimler olduğu ve sistem içerisinde ileri gidemeyen dezavantajlı kesimlerdir.²⁸⁷ İkinci temel neden ekonomik büyümede düşüşlerin yaşanmasının oluşturduğu işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin toplumda oluşturduğu memnuniyetsizliktir. Özellikle işsizliğin boyutu göz önünde bulundurulduğunda isyanların en önemli faktörleri net bir şekilde anlaşılmaktadır.²⁸⁸ (Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki işsizlik ve yoksulluk oranları için Çizelge 3.1'e bakınız.)

Çizelge 3.1. Arap Baharının Yaşandığı Ülkelerde İşsizlik ve Yoksulluk Oranları (2011-%)

Ülke	İşsizlik Oranı	Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Nüfusun Oranı
Tunus	18	3.8
Mısır	12.2	20
Libya	30	33
Suriye	12.3	11.9
Yemen	35	45.8
Bahreyn	15	MD

Kaynak: Öztürkler, H.(2014), agm., 13.

*MD: Verinin mevcut olmadığı anlamına gelmektedir.

Üçüncü temel neden hükümetlerin refah devleti uygulamalarında meydana gelen zayıflama ve buna bağlı olarak yaşam standartlarının kötüleşmesidir. Dördüncü temel neden isyanların olduğu ülkelerdeki otoriter rejimlerdir. Bu rejimler toplumun

²⁸⁶ Koldaş, U., Köprülü, N.(2011). Arap intifadası mı?: Arap dünyasındaki toplumsal hareketlerin içsel, bölgesel ve uluslararası dinamikleri. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 23.

²⁸⁷ Yılmaz, M.E.(2011). agm., 65.

²⁸⁸ Öztürkler, H.(2014). Arap baharının ekonomik analizi. *Akademik ORTA DOĞU*, 8(2), 1.

çoğunluğunun desteğinden yoksundur. Demokratik kurumların olmaması da birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Otoriter rejimler sanayileşmeyi engellemekte ve ekonominin işleyişini olumsuz etkilemektedir.²⁸⁹ Beşinci temel neden ise küreselleşmenin etkisiyle iletişim alanında meydana gelen gelişmelerin demokratik hakları olmayan ve yoksul olan Arap halklarını etkilemesidir. İsyanlara sahne olan Arap ülkelerindeki insanlar gelişmiş ülkelerdeki refah düzeyinden haberdar oldukça kendi yönetimlerine öfke duyuyorlardı.²⁹⁰ Otoriter rejimlerin altında yıllarca baskı altında kalan bu insanlar mevcut düzene son vermek amacıyla yönetimlerin değişmesi talebinde bulundular. Meydanlarda toplanan insanların çoğunluğu isyanları iyi bir yaşamın aracı olarak gördüler.²⁹¹

Ortadoğu'da yaşanan isyanlar iki önemli sorunu gündeme getirmiştir. Birincisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi otoriter yönetimlerini inşa eden, Arap rejimlerinin meşruiyetleri isyanlarla birlikte sorgulanmaya başlamıştır. İkincisi ise rejimlerin üzerine kurulduğu ideolojik bağlılıkların (Baasçılık, Arap Birliği vs.) çözülmesiyle toplumsal hareketlerin önünü açan yeni dinamiklere imkân sağlamıştır.²⁹²

Ortadoğu'da yaşanan isyanların büyümesi veya büyümeden önlenmesi sadece siyasi sistemin otoriter olup olmadığıyla açıklanamaz. Bu bağlamda Arap Baharının etkilediği iki ülkeye bakılacak olursa sorun daha net anlaşılabilir. İki otoriter devlet olan Libya ve Suudi Arabistan isyanlardan aynı şekilde etkilenmediler. Bunun sebebi ise isyanlar başladığında başka bir deyişle kriz etkisini gösterdiğinde iki devlet liderinin tepkisinin farklı olmasıydı. Libya lideri Kaddafi isyancıları "fareler" olarak adlandırmışken Suudi Arabistan Kralı Abdullah ise sorunların farkında olduğunu göstermiş ve bu sorunlara çözüm bulacak bir tavır takınmıştır.²⁹³ Kaddafi'nin tavrı yönetiminin sonunu hazırlarken Kral Abdullah'ın tavrı ise ülkede isyanların büyümeden bastırılmasını sağlamıştır. Bu minvalde bakıldığında bölgede meydana gelen halk hareketlerinin bazı ülkelerde neden başarılı olduğu bazı ülkelerde ise neden başarısız olduğu anlaşılabilir.

²⁸⁹ Öztürkler, H.(2014), agm., 12.

²⁹⁰ Yılmaz, M.E.(2011), agm., 66.

²⁹¹ Yılmaz, M.E.(2011), agm., 65-66.

²⁹² Koldaş, U., Köprülü, N.(2011), agm., 24-25.

²⁹³ Başkan, B.(2011), agm., 13.

3.5.2. Suriye İç Savaşı

2010 yılının son ayında Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları Suriye rejimini de endişelendirmiştir. Ancak rejimin ilk tepkisi bölgedeki değişim rüzgârının Suriye'yi etkilemeyeceği yönündeydi. Aradan birkaç ay geçmeden Suriye'deki ilk kıvılcım, Mart 2011'de, Sünni nüfusun yoğun olduğu Dera'da başlamıştır. Olayların büyümesiyle 25 Nisan'da Beşar Esad kenti kuşatma altına almıştır. Bu kuşatma dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Arap Baharının etkisi sadece Dera ile sınırlı kalmamış olaylar kısa bir süre sonra domino etkisi yaparak Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus'a sıçramıştır. Suriye halkının gösteri yürüyüşleri kuvvet kullanılarak bastırılmaya çalışılmıştır. Bu durum dünya kamuoyu tarafından dikkatle izlenmiş Suriye'de iç savaş tartışmalarını gündeme taşımıştır.²⁹⁴ Suriye'de rejime karşı artan protestolara karşı Beşar Esad farklı zamanlarda açıklamalarda bulunmuştur. İlk açıklamasını Mart ayının sonunda yapmış ve ülkedeki işsizlik ve yolsuzlukla mücadele sözü vermiştir. Haziran ayında protestoların dozu giderek artmış buna karşın Esad ülkede yaşanan olayları dış kaynaklı bir komplo olarak değerlendirmiştir. Ordunun güç kullanmasını da tek çözüm olarak görmüştür.²⁹⁵ Nisan ayının sonlarından itibaren göstericilerin üzerine ateş açılmasıyla olaylar silahlı isyana dönüşmüştür.

2003 yılında Irak'ın işgalinden sonra Irak'ta merkezi otorite zayıflamış ve iç karışıklıklar yıllarca sürmüştür. Suriye'de gösterilerin başlaması özellikle İran ve İsrail'i tedirgin etmiştir. Suriye'nin etnik ve dini yapısı göz önünde bulundurulduğunda Esad sonrası dönemin tahmin edilememesi İran ve İsrail'i temkinli davranmaya sevk etmiştir.²⁹⁶ İran, Suriye'de meydana gelen olayların silahlı çatışmaya dönüşmesiyle sürece olumlu yaklaşımlarını terk etmiştir. Bu minvalde İran, Suriye'deki olayların Suriye'nin kendi iç dinamiklerinden harekete geçmediğini ve bu olayları "direniş eksenli" ile düşmanları arasındaki mücadele olarak görmüştür.²⁹⁷ Bundan dolayı İran, Suriye'deki mevcut rejimi, Beşar Esad'ın gitmesi halinde yerine kurulma olasılığı olan Sünni bir yönetime tercih etmektedir.

²⁹⁴ Koldaş, U., Köprülü, N.(2011), agm., 34.

²⁹⁵ Koldaş, U., Köprülü, N.(2011), agm., 34.

²⁹⁶ Koldaş, U., Köprülü, N.(2011), agm., 36-37.

²⁹⁷ Cave, D.(2012). Iran envoy casts Syria as part of wider conflict. *New York Times*, Web: http://www.nytimes.com/2012/08/08/world/middleeast/fighting-grows-more-intense-in-aleppo-syria.html?_r=0 adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.

İsrail-Suriye ilişkilerine bakıldığında ise bu iki ülke arasında süre giden soğuk ilişkilere rağmen İsrail son kırk yıl boyunca tehdit almamıştır. Esad sonrası Suriye’de kurulacak Sünni yönetim İsrail tarafından da istenmemektedir.²⁹⁸

Suriye’de olayların başlamasıyla mezhepçilik karşıtı söylemler zamanla yerini Sünni-Nusayri ayrımına bırakmıştır. Bundan dolayı Sünni olmayan kesimler rejimin değişmesi halinde Sünnilerin misillemesinden korkmuş Esad rejimine daha çok destek vermişlerdir.²⁹⁹ Suriye iç savaşının yaşanmasına bağlı olarak Suriye rejiminin gücü azalmıştır. Bundan dolayı bölgesel ve küresel güçler Suriye’deki rejimin devam etmesinden yana tavır koymuştur. Orhan’a göre: “Suriye”de değişime bölgesel ve küresel dinamikler açısından baktığımızda rejimin Mısır ve Tunus’a oranla daha rahat bir pozisyonda olduğunu söylemek mümkündür. Bölgesel dinamiklerin Suriye’de değişimden ziyade statükodan yana olma oranı daha yüksektir.”³⁰⁰

Suriye’de Araplardan sonra en kalabalık etnik grup Kürtlerdir. Suriye Kürtleri ülkenin kuzeydoğusunda ikamet etmektedirler. Suriye’de olayların başlamasıyla Kürtlerin tavrı önem kazanmıştır. Suriyeli Kürtler 1962 yılından beri, temel haklardan dahi yoksun bırakılmış ve ikinci sınıf muamelesi görmüştür. Buna rağmen Kürtler, Esad rejimi ile muhalifler arasında dengede kalmayı tercih etmiştir. Kürtlerin bu tercihi kendi bölgelerini kontrol etme fırsatını sağlamıştır. Ayrıca ülkede rejim ile muhalifler arasında değişen güç mücadelesine göre manevra yapmış böylece yoğun Kürt nüfuslu kentlere olayların yayılmasını engellemişlerdir.³⁰¹ Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde Demokratik Birlik Partisi (PYD) hâkim güç olmuştur. PYD’nin etkin olduğu bölgelere kantonlar kurulmuştur. 16 Mart 2016 tarihinde ise federasyon ilan edilmiştir.³⁰²

Halk ayaklanmalarına karşı rejimin baskıdan yana takındığı tavırdan dolayı bugün Suriye’de iç savaş yaşanmaktadır.³⁰³ Ayrıca rejim ülkede meydana gelen

²⁹⁸ Başkan, B.(2011), agm., 19.

²⁹⁹ Bingöl, O.(2013). Arap baharı ve Ortadoğu: Çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 36.

³⁰⁰ Orhan, O.(2010). Suriye’nin bölgesel konumu güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad’ın Beyrut ziyareti. *Ortadoğu Analiz*, 2(1), 21.

³⁰¹ Bingöl, O.(2013), agm., 41.

³⁰² PYD Suriye’de Fedarasyon İlan Etti, *Milliyet*, Web: <http://www.milliyet.com.tr/pyd-suriye-nin-kuzeyinde/dunya/detay/2211341/default.htm> adresinden 4 Haziran 2016’da alınmıştır.

³⁰³ Süer, B.(2012), agm., 9.

ayaklanmaların arkasında dış güçlerin olduğunu öne sürmüş ve muhaliflere karşı şiddet kullanmayı meşru görmüştür. Rejim, muhalifleri yıldırım amacıyla Şebbiha'yı gösterileri bastırmada kullanmaktadır. Tamamı Nusayri ailelere mensup olan Şebbiha üyeleri, ülkedeki gösterilerde polis ve ordu güçlerinin yanı sıra kullanılmaktadır. Düzenli örgütsel yapısı olmayan Şebbiha ülkede muhalifleri yıldırımada büyük etkinlik göstermektedir.

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla birlikte özellikle rejim tarafından gösterilerin şiddet kullanılarak bastırılmasıyla Suriye'deki halk komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Suriyelilerin yoğun olarak göç ettiği ülkelere birisi de Türkiye'dir.

3.5.3. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Etkileri

Tarihin bütün çağları boyunca insanlar kendi yerleşim alanlarını geride bırakarak başka yerlere göç etmişlerdir. Göçler bir ülkenin içerisinde gerçekleştiği gibi ülke dışına da gerçekleşmektedir. Bireyler veya gruplar çalışmak ve iyi bir yaşam umuduyla sürekli göç etmişlerdir. Ancak bazen zorunlu sebeplerden dolayı göçler meydana gelmiştir. 20. yüzyılda meydana gelen büyük göçler daha çok iki ülke arasındaki savaş ve iç savaşlardan kaynaklanmıştır. Zorunlu göçler sonucunda yaşanan sığınmacı ve mülteci durumları ekonomik nedenlerden dolayı oluşan göçlerden farklılık göstermektedir. Ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan sığınmacılar ve mülteciler komşu ülkelere sığınma eğilimindedirler. Ülkelerinden ayrılmalarının sebebi ise iyi bir yaşam umudu yerine kendilerini daha güvende hissetmektir.³⁰⁴ Gökçan vd. göre³⁰⁵;

“Toplu göç ve mültecilik, zorlu ve geleceği belirsizlikler içeren bir yaşamı ifade etmektedir. Mültecileri ülkelerinden göç etmeye zorlayan nedenler, çoklu travmaların görülmesine sebep olmakta, bu çoklu travmalarla beraber geline ülkedeki yaşam koşulları, sığınma politikası ve insan haklarına verilen değer, mültecilerin kaderini tayin etmede önemli unsurlar olarak rol almaktadır. Mülteciler genellikle geldikleri ülkede travmalar nedeni ile ihtiyaç duydukları psiko-sosyal destek yerine ülkedeki kötü yaşam

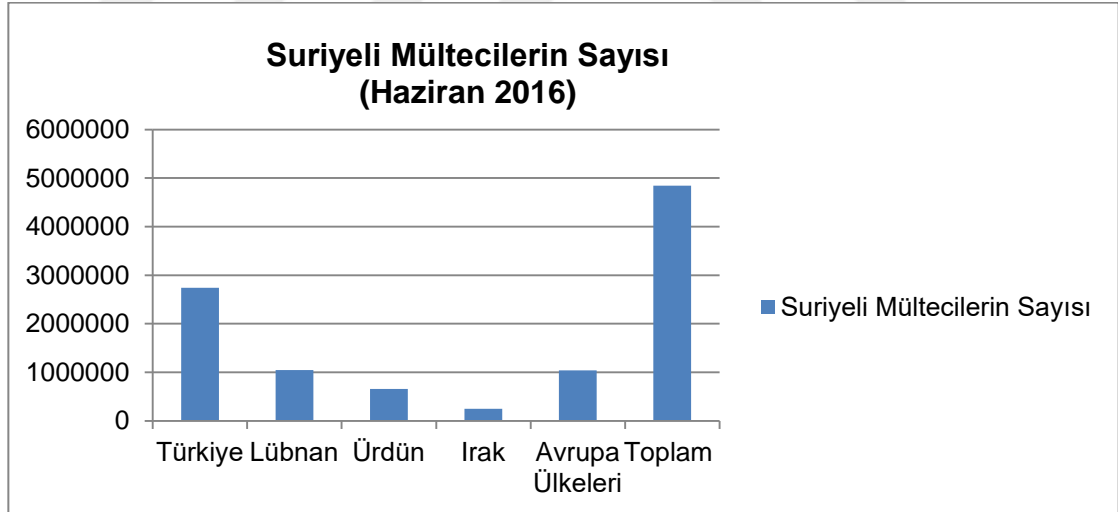
³⁰⁴ Tunç, A.Ş.(2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme, *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 32-33.

³⁰⁵ Gökçan, G., Açıkyıldız, Ç., Ataman, S.(2015). Göç ve mültecilik. Web: http://mulateci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=58%3Agoc-ve-multecilik&catid=35%3Agoc-ve-multecilik&Itemid=14&lang=tr adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.

koşulları içinde çaresiz bırakılmaktadır. Üstelik gelinen ülkede mültecilerin kendi ayakları üzerinde durmasına yardımcı olacak ve sosyal işlevselliklerini harekete geçirecek olan çalışma hakkı da genellikle verilmemektedir.”

Göçler coğrafi mobilite şeklinde olduklarından dolayı göç edenler yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, inançlarını ve sorunlarını gittikleri ülkeye taşımaktadırlar. Bundan dolayı göçler, hem göçmenlerin hem de göç edilen yerlerin yaşamlarında bazı değişimlere, zenginliklere ve sorunlara neden olmaktadır. Bu bağlamda göçlerin ekonomik, kültürel, sosyal, politik ve güvenlik olguları bakımından çok boyutlu bir yapı olduğu görülmektedir.³⁰⁶

Suriye’de yaşanan iç savaş neticesinde milyonlarca Suriyeli ülkesini terk ederek Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan gibi komşu ülkelere sığınmıştır. Bu ülkelerin yanı sıra Suriyeliler Avrupa ülkelerine de gitmiştir. Suriyeli mültecilerin sayıları gittikleri ülkeye göre farklılık arz etmektedir. (Suriyeli mültecilerin sayıları için Şekil 3.2’ye bakınız).

Şekil 3.2. Suriyeli Mültecilerin Gittikleri Ülkeler ve Toplam Sayıları

Kaynak: UNHRC, Web: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> adresinden 20 Haziran 2016 Tarihinde Alınmıştır.

Suriye halkı demokratik haklarını talep etmek amacıyla başlattıkları gösteriler rejim tarafından bastırılmış ve bu gösteriler isyana dönüşmüştür.

³⁰⁶ Elma, F., Şahin, A.(2015). *Suriye’den Türkiye’ye göç ve açığa çıkan temel sorun alanları*. Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings, London: Transnational Press, 430-431.

Olayların büyümesiyle sivil halk gittikçe zarar görmeye başlamıştır. Türkiye mülteci krizi karşısında “açık kapı” politikasını benimsemiş ve Suriyelilere sınır kapılarını açmıştır.³⁰⁷ Böylece Suriye’den gelen ilk kfile 29 Nisan 2011’de Türkiye’ye ulaşmıştır. Bu tarih itibariyle Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sayısı gittikçe artmıştır. Ayrıca “açık kapı” politikası çerçevesinde Türkiye’ye giriş yapan hiçbir Suriyeli geri gönderilmemiş ve kendilerine “geçici koruma statüsü” verilmiştir.³⁰⁸ Suriye’den gelen mültecilerden pasaportu olanların yanında pasaportu olmayanlar da sınırdan içeriye alınmıştır.³⁰⁹ Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, Haziran 2016 tarihi itibariyle, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sayısı 2 milyon 743 bin 497 kişiye ulaşmıştır.

Türkiye, Suriyeli mültecilere daha iyi hizmet vermek amacıyla 10 farklı ilde 26 barınma merkezi kurmuştur. Bu barınma merkezlerinde, 13 Haziran 2016 tarihi itibariyle, 260 bin 373 mülteci bulunmaktadır.³¹⁰ (Barınma merkezlerinde bulunan Suriyeliler için Çizelge 3.2’ye bakınız.) Diğer mülteciler ise Türkiye’nin farklı şehirlerinde yaşamlarını sürdürmektedir.

³⁰⁷ AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16> adresinden 20 Haziran 2016’da alınmıştır.

³⁰⁸ Türkiye, Suriyelileri 1994 Yönetmeliği’nin 10. maddesi gereğince “geçici koruma rejimi”ne aldığını ilan etmiştir. Bu rejim açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, kamplarda barınma ve diğer temel hizmetlerin sunulmasını içermektedir. Bkz. Ihlamur-Öner, S. G.(.). Türkiye’nin Suriyeli mültecilere yönelik politikası, *Ortadoğu Analiz*, 6(61), 43-44.

³⁰⁹ Kap, D.(2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye’nin müstakbel vatandaşları, *Akademik Perspektif*, 32. Web: [http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf) adresinden 20 Haziran 2016 tarihinden alınmıştır.

³¹⁰ AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> adresinden 20 Haziran 2016’da alınmıştır.

Çizelge 3.2. Barınma Merkezlerinde Bulunan Suriyeli Mültecilerin Sayısı (Haziran 2016)

İL	GEÇİCİ BARINMA MERKEZİ	BARINMA TİPİ	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
HATAY	Altınözü 1 Çadırkenti	263 bölme	1.383 Suriyeli	18.616
	Altınözü 2 Çadırkenti	700 çadır	3.130 Suriyeli	
	Yayladağı 1 Çadırkenti	234 çadır 316 bölme	2.773 Suriyeli	
	Yayladağı 2 Çadırkenti	538 çadır	3.383 Suriyeli	
	Apaydın Konteynerkenti	1.181 konteyner	5.072 Suriyeli	
	Güveççi Çadırkenti	1.000 çadır	2.875 Suriyeli	
GAZİANTEP	İslahiye 1 Çadırkenti	1.622 çadır	7.686 Suriyeli	38.907
	İslahiye 2 Çadırkenti	4.518 bölme	8.865 Suriyeli	
	Karkamış Çadırkenti	1.668 çadır	7.124 Suriyeli	
	Nizip 1 Çadırkenti	1.873 çadır	10.447 Suriyeli	
	Nizip 2 Konteynerkenti	908 konteyner	4.785 Suriyeli	
ŞANLIURFA	Ceylanpınar Çadırkenti	4.771 çadır	21.727 Suriyeli	103.017
	Akçakale Çadırkenti	5.000 çadır	29.528 Suriyeli	
	Harran Konteynerkenti	2.000 konteyner	13.907 Suriyeli	
	Viranşehir Çadırkenti	4.100 çadır	16.798 Suriyeli	
	Suruç Çadırkenti	7.000 çadır	21.057 Suriyeli	
KİLİS	Öncüpınar Konteynerkenti	2.107 konteyner	10.219 Suriyeli	32.625
	Elbeyli Beşiriye Konteynerkenti	3.585 konteyner	22.406 Suriyeli	
MARDİN	Midyat Çadırkenti	1.335 çadır	3.032 Suriyeli	12.002
	Nusaybin Çadırkenti	2.700 bölme	0	
	Derik Çadırkenti	2.700 bölme	8.970 Suriyeli	
KAHRAMANMARAŞ	Merkez Çadırkenti	3.763 çadır	18.334 Suriyeli	18.334
OSMANİYE	Cevdetiye Çadırkenti	2.012 çadır	9.083 Suriyeli	9.083
ADYAMAN	Merkez Çadırkenti	2.300 çadır	9.706 Suriyeli	9.706
ADANA	Sarıçam Çadırkenti	2.141 çadır	10.340 Suriyeli	10.340
MALATYA	Beydağı Konteynerkenti	1.982 konteyner	7.743 Suriyeli	7.743

Kaynak: AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> adresinden 20 Haziran 2016 tarihinden alınmıştır.

Barınma merkezlerinin dışında bulunan mültecilerin bir kısmı kendi imkânları ile yaşamlarını sürdürürken diğer kısmı ise devlet tarafından kendilerine verilen imkânlar ölçüsünde yaşamlarını sürdürmektedir. 18 Ocak 2013 tarihinde

kayıtlı olsun veya olmasın bütün mültecilerin sağlık hizmetlerinden yararlanabileceği genelge yayınlandı. Böylece mülteciler Türk vatandaşlarına uygulanan kriterlerde sağlık hizmeti görme imkânına kavuştular.³¹¹

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de kalma eğilimleri gün geçtikçe artmaktadır. Zira kendi ülkelerinde iç savaş yaşanmakta ve ülkeleri giderek yaşanmaz bir hal almaktadır. Buna karşın Suriyeli mülteciler Türkiye’de yaşamayı başarabildikleri sürece ülkelerine geri dönmeyi düşünmeyeceklerdir. Ancak ülkelerinde barış ve huzurun sağlanması halinde orta ve uzun vadede dönüşlerin olabileceği öngörüsü yapılabilir.³¹²

Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri olmuştur. Bu etkilerin olumsuz yanları olduğu gibi olumlu yanları da bulunmaktadır.

- Suriyeli mülteciler geldikleri tarihten itibaren özellikle sınır kentlerinde sayıları giderek artmış hatta bazı yerlerde sayıları yerel nüfustan fazla olmuştur. Bu durum azınlıkta kalan yerel halkta rahatsızlık oluşturmuştur.

- Suriyeli mültecilerin yoğun olduğu kentlerde ev fiyatlarında ve kiralarda artışlar olmuştur. Ev fiyatları ve kiralarda artışına bağlı olarak ev sahibi-kiracı anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır.

- Maddi imkânları yeterli olmayan Suriyeli mülteciler kenar mahalleleri tercih etmiştir. Aynı evde bazen birden fazla aile kalmakta, oluşan gürültü ve binaya girip-çıkanların sayısının fazlalığı komşuları da rahatsız etmiştir.³¹³

- Yerel halk etnik ve dini özellikleri bakımından kendileriyle aynı olan Suriyeli mültecilere daha sıcak bakarken kendilerinden olmayan mültecileri ise

³¹¹

AFAD

Genelgesi,

Web:

<http://www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/fca898e4114b40efa25741bb8d2978bf.pdf> adresinden 28 Haziran 2016’da alınmıştır.

³¹² Erdoğan, M.(2014). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması, *Yönetici Özeti&Rapor*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, 5.

³¹³ Orhan, O., Senyücel, S. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri, *ORSAM*, Rapor No: 195, 16.

dışlamaktadır. Türkler Türkmenlere, Kürtler Kürtlere ve Araplar Araplara sahip çıkarken kendilerinden olmayan diğer etnik kökenliler ötekileştirilmektedir.³¹⁴

- Suriyeli mültecilerin yoğun olduğu şehirlerde yapılan kamuoyu araştırmalarına göre Suriyelilerin varlığını sorun olarak gören, onları ötekileştiren insanların sayısı çok yüksektir.³¹⁵ Suriyelilerin sorun olarak görülmesinde medyanın da etkisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Suriyelilere yönelik yapılan haberlerde Suriyeliler sorun olarak görülmüştür. (Çizelge 3.3'e bakınız.)

Çizelge 3.3. Gazetelere Göre Haberlerin Eğilimi

Eğilim	Gazete					Toplam
	Hürriyet	Zaman	Yeni Şafak	Posta	Cumhuriyet	
Eleştiri	2 5%	9 27%	10 15%	5 14%	17 20%	43 16%
Öfke/Tepki/Nefret	1 2%	0 0,0%	2 3%	1 3%	0 0,0%	4 2%
Dramatize	0 0,0%	2 6%	10 15%	7 20 %	16 18%	35 13%
Sevinç/Mutluluk	5 11%	0 0,0%	15 22%	1 3%	6 7%	27 10%
Övgü	0 0,0%	0 0,0%	7 10%	3 9%	3 3%	13 5%
Sorun	36 82%	23 68%	24 35%	18 51%	45 52%	146 55%
Toplam	44 100,0%	34 100,0%	68 100,0%	35 100,0%	87 100,0%	268 100,0%

Kaynak: Göker, G., Keskin, S.(2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (41), 246.

- Suriyeli mülteciler günlük ihtiyaçlarını karşılamak adına çalışmaya başlamıştır. Çalışma izinleri bulunmadığı halde düşük ücretle çalışmayı kabul eden mültecilerin çalıştırılması firmalar arasında haksız rekabete yol

³¹⁴ Erdoğan, M.(2014), agm., 23.

³¹⁵ Erdoğan, M.(2014), agm., 23.

açmaktadır.³¹⁶ Ayrıca sınır illerinde işsizlik oranının yüksek olmasına bağlı olarak Suriyelilerin düşük ücretle çalışması/çalıştırılması tepkiye neden olmuştur.

- Türk erkeklerin genellikle dini nikâh yoluyla Suriyeli genç bayanlarla evlenmesi boşanma oranlarında artışa neden olmuştur. Bu durum birçok yuvanın yıkılmasına yol açtığı gibi toplumsal huzuru da bozmuştur. Resmi kayıtlara göre Suriyelilerle evlilik oranları düşük olmasına rağmen gerçek rakam çok daha fazladır.³¹⁷

- Sınırdan içeriye alınarak kayıtları yapılan mültecilerin yanı sıra kayıtları yapılamayan ve ülkeye kaçak giren Suriyeli mültecilerin de olması toplumda güvenlik endişelerine yol açmıştır. Sınıra yakın bölgelerde bomba yüklü araçların patlatılması (Reyhanlı Saldırısı), roket saldırıları (İŞİD tarafından Kilis'e atılan roketler) ve serseri kurşunlar nedeniyle birçok kişi hayatını kaybetmiştir.³¹⁸

- Suriyeli mülteciler arasında maddi imkânları iyi olmayan, Türkiye'ye geldikten sonra birikimleri tükenen, çalışmayan veya çalışamayanlar dilencilik yapmaktadır. Suriyelilerin dilencilik yapması toplumda "estetik-güvenlik" kaygısı oluşturmaktadır.³¹⁹

- Suriyeli mültecilerin ekonomiye katkı sağladığını söylemek mümkündür. Barınma merkezlerindeki mülteciler için alınan yardım malzemelerinin büyük bir kısmı yerel firmalardan satın alınmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinden Suriye'ye gönderilen yardım malzemeleri de sınır bölgesindeki firmalardan karşılanmaktadır.³²⁰ Böylece mültecilerden dolayı oluşan ekonomik kayıplar giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bölgedeki firmalardan satın alınan yardım malzemeleri bölge ekonomisine de ciddi katkı sağlamıştır.

- Suriye'den Türkiye'ye gelen mültecilerin arasında işadamları da bulunmaktadır. Suriyeli işadamlarının Türkiye'de kurdukları şirket sayılarında gözle

³¹⁶ Orhan, O., Senyücel, S. (2015), agm., 8.

³¹⁷ Orhan, O., Senyücel, S. (2015), agm., 16.

³¹⁸ Dinçer, O.B. vd.(2013). Suriyeli mülteciler krizi ve Türkiye sonu gelmeyen misafirlik, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brooking Enstitüsü*, 43.

³¹⁹ Erdoğan, M.(2014), agm., 24.

³²⁰ Orhan, O., Senyücel, S. (2015), agm., 18.

görülür artışlar olmuştur. Suriyeli işadamlarının sadece Mersin’de 4 milyar dolardan fazla yatırımları bulunmaktadır.³²¹ Ayrıca birçok Suriyeli işadamı İstanbul gibi büyük kentlerde müteahhitlik yapmakta ve inşaat sektörüne katkı sağlamaktadır.

- Osmanlı’nın bölgeye hâkim olmasından başlayarak cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Şam-Halep ve Gaziantep arasında ciddi bir ekonomik ilişki mevcuttu. Zamanla bu ilişki azalmış ancak hep süreklilik göstermiştir. Suriyeli mültecilerin yoğun olduğu şehirlerden birisi de Gaziantep olmuştur. Suriyelilerin pek yabancı olmadığı bu şehrin ekonomisine büyük katkıları olmuştur.

- Suriyeli mülteciler hem ucuz hem de yetenekli iş gücü imkânı sağlayarak Türkiye ekonomisine canlılık getirmiştir. Düşük ücretlerle çalışan/çalıştırılan mülteciler işçi fiyatlarını da düşürmüştür.³²² Ayrıca mültecilerin büyük bir kısmı vasıfsız iş kollarında çalışarak bu alandaki açığı kapatmıştır.

- Suriyeli mülteciler, yoğun oldukları şehirlerde iş gücü açığının kapatmış ve buna bağlı olarak yatırımların yapılmasına da katkı sağlamıştır.³²³

---

³²¹ Orhan, O.(2014). Suriye’ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulgular, sonuçlar ve öneriler, *ORSAM*, Rapor No:189, 16.

³²² Orhan, O.(2014), agm., 16.

³²³ Öztürkler, H., Göksel, T.(2015). Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye ekonomik etkileri: Sentetik bir modelleme, *ORSAM*, Rapor No:196, 34.

SONUÇ

Türkiye stratejik konumundan dolayı doğudan batıya doğru gerçekleşen birçok göç hareketinin uğrak noktasıdır. Türkiye, göç hareketlerinde transit ülke olarak kullanmasının yanında göçmenlerin iş bulma, para kazanma ve daha iyi bir yaşam için yerleştikleri ülkelerden biridir. Ancak bu tür göçlerin yanında kısa süreli veya geçici göçlere de ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'nin yakın coğrafyasında siyasi krizler, iç savaşlar ve iki komşu ülkenin birbiriyle savaşı hiç eksik olmamıştır. Ortadoğu'da meydana gelen İran-İrak Savaşı, I. Körfez Savaşı ve Suriye iç savaşından sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan etkilenmiştir. Türkiye bu savaşlara doğrudan katılmamıştır. Ancak Türkiye'ye sınırdaş olan Irak ve Suriye'de meydana gelen savaşlar Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin Irak ve Suriye ile dini, kültürel ve tarihsel bağlarının bulunması bu krizlerden etkilenmesine neden olmuştur. Türkiye-İrak ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin devlet bazında bozulmasına rağmen halklar arasındaki güçlü bağlar hiçbir zaman kopmamıştır. Bu bağlamda Türkiye, İran-İrak Savaşı ve I. Körfez Savaşı'ndan sonra Iraklı Kürt sığınmacılara ve Suriye iç savaşından sonra Suriyeli mültecilere sınırlarını açmıştır.

Dönemin şartları, iç ve dış politikada yaşanan değişimler göz önünde bulundurulduğunda Iraklı Kürt sığınmacılara sınırların açılması ve kamplara yerleştirilmeleri Türkiye açısından insani ve ahlaki bir zorunluluktur. Ayrıca Iraklı Kürt sığınmacıların gidebilecekleri en yakın ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye ve Irak arasında geçmişten gelen tarihi ve kültürel bağların olması ve aynı dine mensubiyet Türkiye'nin sığınmacılara sınırlarını açmasını gerektirmiştir. Ancak Türkiye'nin Iraklı Kürt sığınmacılara sınırlarını hemen açmamasının bazı sebepleri vardı. O dönemde Iraklı Kürt sığınmacılar arasında PKK terör örgütü mensuplarının sınırdan giriş yapmalarından endişe edilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye gelen Iraklı Kürtler, Türkiye'deki soydaşlarıyla kaynaşabilir ve aralarında dayanışmanın olmasıyla ülkedeki Kürt bilinci artabilirdi. Bu durum daha önce "Sevr Sendromu" yaşayan Türkiye'yi huzursuz etmiştir. Çünkü sınırların değişmesi ihtimaller dâhilindeydi. İran-İrak Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye gelen sığınmacıların önemli bir kısmı Irak'a geri dönmemiştir. I.Körfez Krizi'nden sonra tekrar ülkeye alınan sığınmacıların Irak'a dönmeme ihtimalleri bulunmaktaydı. Bu ihtimal Türkiye'ye "Gazze Sendromu"nu çağırıyordu. Çünkü ülkeye kabul edilen

sığınmacılar yıllarca Türkiye’de kalabilir ve birçok sorunun oluşmasına kaynaklık edebilirdi. Türkiye’nin bu endişelerinin yanında bir de ülkeye kabul edilecek sığınmacıların ekonomik maliyeti vardı. İç politikada yaşanan tartışmalara rağmen Özal’ın izin vermesiyle sığınmacılar sınırdan içeriye alınmış ve Hakkâri-Şırnak sınır kesimindeki çadır kentlere yerleştirilmiştir. Sınırların açılması için Türkiye’ye baskı yapan uluslararası camia sığınmacıların ekonomik maliyetine yeteri kadar destek vermemiştir. Bu durumda maliyetin önemli bir kısmını Türkiye üstlenmek zorunda kalmıştır. Sığınmacılar için hem endişeleri bulunan hem de ekonomik maliyeti daha fazla yüklenmek istemeyen Türkiye, sığınmacıların bir an önce ülkeden gitmeleri için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye’nin girişimleri sonucu Kuzey Irak’ta güvenli bölge oluşturulmuş ve sığınmacılar birkaç gün içerisinde kendi yurtlarına geri dönmüştür. Türkiye böylece Iraklı Kürt sığınmacılar krizini atlattır.

Türkiye, Iraklı Kürt sığınmacılar krizinde ani bir krizle karşılaşmıştır. Sığınmacılar yurtlarını terk ederek birkaç gün içerisinde Türkiye sınırına yığılmıştır. Türkiye sığınmacılara sınırlarını hemen açmayarak zaman kazanmaya çalışmıştır. Özal’ın telefon diplomasisi aracılığıyla uluslar arası camianın krize dikkati çekilmiş ve desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye sığınmacı krizinin etkilerini minimum seviyede tutmak için çabalamıştır.

Ortadoğu’da başlayan isyanların büyümesi veya önlenmesi sadece siyasi sistemlerin otoriterliği ile açıklanamaz. İsyenlar ilk başladığında devlet başkanlarının tepkileri isyanların seyrini etkilemiştir. Bu durum kriz yönetiminde liderin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Arap Baharı’nın başladığı aylarda diğer Arap halkları gibi Suriye halkı da meydanlara inerek taleplerini dile getirmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Suriye yönetimi göstericilere karşı şiddet kullanarak krizi kontrol altına almaya çalışmıştır. Göstericilerin üzerine ateş açılmasıyla olayların boyutu değişmeye başlamıştır. İlk etapta demokratik yollarla taleplerini dile getirmek amacıyla başlayan gösteriler yerini sokak çatışmalarına bırakmıştır. Suriye yönetiminin baskısı arttıkça olaylar da büyüyerek ülkenin birçok yerine yayılmış ve iç savaşa dönüşmüştür. Bu çatışmalardan en çok etkilenenler ise sivil halk olmuştur. Çatışmaların yoğun olduğu yerlerdeki halk göç etmiş ve komşu ülkelere sığınmıştır.

Türkiye'nin Suriyeli mültecilere sınırlarını açmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Ortadoğu politikasında yaşanan değişimdir. İkinci sebep Türkiye'nin Suriyeli mültecilere sınırlarını açması ve kamplara yerleştirmesi insani ve ahlaki bir zorunluluktur. Üçüncü sebep Suriyeli mültecilerin gidebilecekleri en yakın ülkelerden biri Türkiye'dir. Dördüncü sebep ise Türkiye ve Suriye arasında geçmişten gelen tarihi ve kültürel bağlar ve aynı dine mensubiyet Türkiye'nin mültecilere sınırlarını açmasını gerektirmiştir.

Türkiye, Suriyeli mülteci krizinde gelişen bir krizle karşılaşmıştır. Suriye'deki iç çatışmaların artmasına bağlı olarak mülteci krizinin yaşanacağı ve Türkiye'nin bu krizden etkileneceği ön görüşleri yapılmaktaydı. Türkiye, kriz öncesi dönemde Suriyeli mülteciler için gerekli önlemleri alarak krize hazırlıklı olmuştur. Suriyeli mülteciler Türkiye sınırından giriş yaptıktan sonra kayıtları yapılmakta daha sonra kamplara yerleştirilmektedir. Türkiye böylece mültecilerin kontrolünü sağlayarak kriz boyunca inisiyatifi elinde bulundurmuştur. Mülteci krizinin başladığı tarihlerde yapılan açıklamalar Suriyelilerin misafir olarak kabul edileceği yönündeydi. Ancak krizler olağan süreçler olmadığından her zaman hazırlıklı olmayı gerektirir. Suriye iç savaşı şiddetlendikçe Türkiye'ye gelen mültecilerin sayısında artış olmuştur. Bu durum mülteciler konusunda hukuki düzenlemeleri zorunlu hale getirdiği gibi mültecilere yönelik sosyal politikaların geliştirilmesini de gerektirmiştir. Bu bağlamda Suriyelilerin mültecilik statüsü kazanmaları için bazı hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca mültecilerin eğitim almaları, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları, çalışma hakkının sağlanması gibi birçok alanda politikalar geliştirilmiştir.

Suriye'deki olayların kısa sürede son bulacağına dair hâkim görüşün aksine iç savaş beklenmedik biçimde uzun sürmüş ve Türkiye'deki mülteci sayısı giderek artmıştır. İlk başlarda misafir olarak görülen Suriyeli mülteciler zamanla Türkiye'nin bir gerçeği haline gelmiştir. Ayrıca Suriyeli mültecilerin Türkiye'de kalma eğilimleri gün geçtikçe artmaktadır. Mültecilere vatandaşlık hakkının tanınması halinde Suriyeliler Türk vatandaşlarının sahip olduğu bütün haklara sahip olacaklardır. Bu çerçevede Suriyeli mültecilere eğitim ve sağlık gibi hizmetlerinden yararlanma ve çalışma hakkının sağlanması olumlu adımlar olarak değerlendirilmektedir. Suriyeli mültecilerin uyum sorununu çözmek amacıyla atılması gereken bir diğer önemli

adım ise mültecilerin türkçe öğreniminin teşvik edilmesidir. Suriyeli mülteciler türkçeyi öğrenip kullandıkça mültecilerle Türk toplumu arasında sosyal etkileşim artacaktır. Bu durum mültecilerin entegrasyonunu hızlandıracaktır. Ancak entegrasyon sürecinin uzun ve sancılı bir dönem olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye'deki Suriyeli mülteciler buldukları şehirlerde yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, ayrımcılık gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca Suriyeli mültecilerin tehdit olarak görülmesi toplumda güvensizlik hissi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli mültecilerin misafir mi yoksa kalıcı mı oldukları bilinmezliği toplumda tepkiye neden olduğu gibi mültecilerin entegrasyonunu geciktirmektedir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmesinden sonra bazı ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik sorunları meydana gelmiştir. Türkiye'deki mülteci sayısı arttıkça ekonomik maliyetleri de artmıştır. Türkiye mültecilerin ekonomik maliyetinin büyük kısmını kendisi karşılamaktadır. Uluslararası camia ise Suriyeli mültecilere sınırlı yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca kamp dışında bulunan Suriyeli mülteciler Türkiye'nin farklı kentlerine yerleşerek buralardaki sosyal ve kültürel yapı ile etkileşime girmiştir. Mültecilere yönelik olumsuz algıya rağmen Türk toplumu misafirperverliğini en iyi şekilde ortaya koymuştur. Yerel halk ile Suriyeli mülteciler arasında bazen olaylar çıkmış ancak zamanında gerekli önlemlerin alınması olayların büyümesini engellemiştir.

Suriyeli mülteciler Türkiye'ye geldikleri tarihten itibaren bazı güvenlik sorunları meydana gelmiştir. Özellikle Türkiye-Suriye sınır hattında kaçak girişlerin olması, mültecilerin yoğun olduğu dönemlerde mülteciler arasında IŞİD, PKK, YPG ve PYD militanlarının olması ve bunların sınırdan geçme ihtimallerinin bulunması, kampların yetersiz kalmasına bağlı olarak kamp dışında bulunan mültecilerin suça bulaşma ihtimali Türkiye'yi endişelendirmiştir. Türkiye'nin farklı noktalarında farklı zamanlarda bombalı eylemler olmuş ve bu eylemlerde birçok Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir.

I. Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'ye gelen Iraklı Kürt sığınmacılar için BMGK 688 sayılı kararı ile güvenli bölge oluşturulmuştur. Iraklı Kürt sığınmacıların bu bölgeye geçmesiyle Türkiye'deki sığınmacı krizi son bulmuştur. Türkiye'deki

Suriyeli mülteciler için Suriye'nin kuzeyinde tampon bölge veya güvenli bölgelerin oluşturulması halinde mültecilerin Türkiye'ye sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri azalacaktır. Suriyeli mültecilerin kendi ülkelerinde tampon bölge veya güvenli bölgelerde olmaları mültecileri farklı bir toplumla sosyal uyum sorununu ortadan kaldıracaktır. Bu noktada dışlanmışlık hissi, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi psikolojik baskılara da maruz kalmayacaklardır. Mültecilerin ülkelerine dönmeme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda Suriye iç savaşı sona ermesi halinde mültecilerin bir kısmı Türkiye'de kalabilir. Ancak tampon bölge veya güvenli bölgelerin oluşturulması ve mültecilerin bu bölgelere geçmesiyle Türkiye'deki mülteci sayısı azalacaktır.

KAYNAKLAR

- AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16> adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.
- AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.
- AFAD, Web: <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> - adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.
- AFAD Genelgesi, Web: <http://www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/fca898e4114b40efa25741bb8d2978bf.pdf> -adresinden 28 Haziran 2016'da alınmıştır.
- Akbaş, Z.(2011). *Irak sorununun uluslararası boyutu ve Türkiye*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Akdağ, M.(2005). Halkla ilişkiler ve kriz yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 4.
- Al-Hadj, E.(2011). Why Syria's rejime is likely to survive, *MERIA Journal*, 15(1), 11-12.
- Alexandrov, M.(2003). The concept of state identity in international relations: a theoretical analysis. *Journal of International Development and Cooperation*,10(1), 34.
- Arı, T.(2007). *İran, Irak, ABD ve Petrol*. (İkinci baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 460.
- Arıkan, P.(2012). Suriye'nin nusayri yüzü ve İran. *Ortadoğu Analiz*, 4(3), 23.
- Arthaud, D.(1992). The End of the cold war: a sceptical view. *Diplomatic History*, 16(2), 256.
- Atay, M.(2000). Arap Baas Sosyalist Partis üzerine. *Avrasya Dosyası*, 6(1), 153.
- Ateş, C.(1992). Lübnan sorunu I. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 421.
- Atlıoğlu, Y.(2007). Beşar Esad Suriye'sinde reform demokratikleme-güvenlik ikilemi. İstanbul: TASAM Yayınları, 40.
- Aydın, A.F.- Progonati, E.(2012). Soğuk savaş döneminden sonra balkanlarda krizler ve Türkiye boyutu., M. S. Erol ve E. Efegil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara: Barış Kitap.

Ayhan, V., Pirinççi, F.(2008). *Saddam Hüseyin tarih yeniden yazılırken*. Ankara: Platin Yayınları.

Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-26> 1 Mayıs 2016'da alınmıştır.

Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-26>, 1 Mayıs 2016'da alınmıştır.

Ayın Tarihi.(Nisan, 1991). Web: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/KRjfZ/date/1991-04-26>, 1 Mayıs 2016'da alınmıştır.

Aykaç, B.(2001). Kamu yönetiminde kriz ve kriz yönetimi. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2, 125.

Ayman, S. G.(2006). Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu algılamaları ve Irak savaşı. *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 7.

Baharççek, A.(2006). Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Türk dış politikası üzerindeki etkileri., İ. Bal.(Editör). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 69.

Balcı, A.(2013). *Türkiye dış politikası ilkeler, aktörler, uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Başbakanlık kriz yönetim merkezi yönetmeliği.(2002). Web: <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-484/basbakanlik-kriz-yonetim-merkezi-yonetmeliği.html> adresinden 18 Kasım 2015'te alınmıştır.

Başkan, B.(2011). Buazizi'nin yaktığı ateş: 21 yüzyıl başında Arap isyanları. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 8.

Beşar Esad, *Milliyet*, Web: <http://www.milliyet.com.tr/besar-esad/> adresinden 28 Mayıs 2016'te alınmıştır.

Bingöl, O.(2013). Arap baharı ve Ortadoğu: Çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 36.

Boin, A.(2004). Lessons from crisis research. *International Studies Review*. 6(1), 167.

Boran, Y. (2007). *Lübnan'daki İran Hizbullah*. İstanbul: Siyah Beyaz, 139.

Bozgeyik, A.(2008). *Krizlerde Yükselerek Çıkın*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 26.

- Bozkurt, E.(2006). 1991 Yılında Körfez Savaşı, ambargo ve Türkiye'nin politikası., İ. Bal.(Editör). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 780.
- Brzezinski, Z.(1992).The cold war and its altermath, *Foreign Affairs*, 71(4), 31-49.
- Campbell, K., Legro, J. W.(1990). Soviet national security decision making., Graham T. Allison (Editor). *A Primer For the Nuclear Age*. Web: http://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/a_primer_for_the_nuclear_age.pdf adresinden 05 Ocak 2016'da alınmıştır.
- Canöz, K., Öndoğan, A.G.(2015). Kriz yönetiminde dönüşümcü liderin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(1), 38.
- Caşın, M. H.(2013). Türkiye-Bulgaristan krizi., Haydar Çakmak (Editör). *Türk dış politikasında 41 Kriz*. İkinciBaskı. Ankara.Kripto, 172.
- Cave, D.(2012). Iran envoy casts Syria as part of wider conflict. *New York Times*, Web: http://www.nytimes.com/2012/08/08/world/middleeast/fighting-grows-more-intense-in-aleppo-syria.html?_r=0 adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.
- Colombo, S.(2011). Syria and Lebanon: diverging paths of state unsustainability. *MEDPRO Technical ReportNo:6*, 5.
- Coşkun, A.(2003). Bir dini grup olarak Nusayriler ya da Suriye Aleviliği, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (11), 55
- Çakmak, H.(2012). *Kriz Yönetimi ve TSK*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 27.
- Çelikkan, O.(2012). Uluslararası kriz yönetimi., M.S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar", Ankara. Barış Kitap, 5.
- Çiçekli, B.(2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: IOM Uluslararası Göç Örgütü, 49.
- Çufalı, M.(2006). 21. Yüzyılda Türkiye'nin bölgesel sorunları ve öneriler., İ. Bal.(Editör). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 882.
- Davutoğlu, A.(2014). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslar arası konumu*. (Doksan sekizinci baskı). İstanbul: Küre Yayınları, 335.
- Davutoğlu, A.(1995). Türk dış politikasında stratejik teori yetersizliği ve sonuçları. *Yeni Türkiye*, 1(3), 1.

- Dedeoğlu, B.(2008). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 219.
- Dinçer, O.B. vd.(2013). Suriyeli mülteciler krizi ve Türkiye sonu gelmeyen misfirlik, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brooking Enstitüsü*, 43.
- Doster, B.(2014). Arap Baharı üzerinden Avrasya-Atlantik rekabetini yorumlamak., A. Sandıklı ve E. Kaya(Editörler). *Orta Doğu'da değişim ve Türkiye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 167.
- Efegil, E.(2002). *Kriz ve türk dış politikasında karar verme modeli*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 48.
- Ekşi, M.(2009). Körfez'de güvenlik: güvenlik sistemi, güvenlik sorunları ve yapılanmaları. *Akademik Orta Doğu*, 3(2), 120.
- Elma, F., Şahin, A.(2015). *Suriye'den Türkiye'ye göç ve açığa çıkan temel sorun alanları*. Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings, London: Transnational Press, 430-431.
- Erdoğan, M.M.(2015). *Türkiye'deki Suriyeliler toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniveristesesi Yayınları, 191-193.
- Erdoğan, M.(2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması, *Yönetici Özeti&Rapor*, Hacettepe Üniveristesesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, 5.
- Ergil, D.(1990). *Körfez bunalımı*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 34.
- Erkmen, S.(2008). 1945-1989 Arasında ABD'nin Kuzey Irak politikası. *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 77.
- Erten, Ş.(2011). *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetim Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1.
- Friedman, T.L. (2011). In the Arab world, it's the past vs. the future. Web: http://www.nytimes.com/2011/11/27/opinion/sunday/Friedman-in-the-arab-world-its-the-past-vs-the-future.html?_r=0 adresinden 6 Haziran 2015'te alınmıştır.
- Galbraith, P.(2007). *Irak'ın sonu ulus devletlerin çöküşü mü?* (çev.M. Murat İnceayan). İstanbul: Doğan Kitap, 61.
- Gökçan, G., Açıkıldız, Ç., Ataman, S.(2015). Göç ve mültecilik. Web: http://multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=58%3Ag

oc- ve-multecilik&catid=35%3Agoc-ve-multecilik&Itemid=14&lang=tr adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.

- Göker, G., Keskin, S.(2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41), 246.
- Gönlübol, M.(1996). Olaylarla türk dış politikası(1919-1995) (Dokuzuncu baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 152.
- Gözen, R.(2006). Kuzey Irak sorunu., İ. Bal.(Editör). *21. Yüzyılda Türk dış politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 200.
- Gözen, R.(2009). *İmparatorluktan küresel aktörlüğe Türkiye'nin dış politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık, 186.
- Gözen, R.(2006).Türkiye'nin ikinci körfez savaşı politikası., İ. Bal.(Editör). *21. Yüzyılda Türk dış politikası*. (Üçüncü Baskı). Ankara: AGAM, 755-756.
- Gürson, P.(2010). *Ortadoğu özelinde "Suriye"*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 70.
- Güzel, H.T.(2009). *Irak'ın kuzeyindeki bölgesel Kürt yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 29.
- Haddad, B.(2011). The political economy of Syria: Relations and challenges, *Middle East Policy*, XVIII(2), 46.
- Herrmann, R.(1991).The middle east and the new world order: rethinking u.s political strategy after the gulf war. *International Security*, 16(2), 41.
- Hourani, A.(2000). *Arap halkları Tarihi*.(Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları, 467.
- Human Right Watch.(2004). *Irak'ta soykırım Kürtlere karşı enfal harekâtı*(çev. A. Sarı, O. Akalın ve U. Hasdemir). İstanbul: Aram Yayıncılık, İstanbul.
- Huntington, S.P.(2004). *Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması* (çev.) Mehmet Turhan-Y.Z. Cem Soydemir). (Üçüncü Baskı). İstanbul: Okuyan Us, 24.
- Ihlamur-Öner, S.G.(2013). Turkey's refugees regime stretched to the limit? the case of Iraqi and Syrian refugee flows, *Perceptions*, 18(3), 2013, 195-196.
- Ihlamur-Öner, S. G.(2014). Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik politikası, *Ortadoğu Analiz*, 6(61), 43-44.

- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). Web: http://www.goc.gov.tr/icerik6/6458-sayili-yabancilar-ve-uluslararası-koruma-kanunu-yururluge-girdi_350_361_607_icerik adresinden 15 Nisan 2016'da alınmıştır.
- İşyar, Ö.G.(2008). Definition and management of international crisis. Perceptions, 10. Web:<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OmerIsyar.pdf> adresinden 18.12.2015 tarihinden alınmıştır.
- Kap, D.(2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşları, *Akademik Perspektif*, 32. Web: [http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf) adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.
- Karabulut, B.(2012). Düşünce kuruluşları ve kriz yönetimi., M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*, Ankara. Barış Kitap, 116.
- Kavak, G.(Haziran, 2011). Suriyeliler'in yaşadıklarını 20 yıl önce Iraklılar yaşamıştı *Dünya Bülteni*, Web: <http://www.dunyabulteni.net/suriyemulteci/163799/suriyelilerin-yasadiklarini-20-yil-once-iraklılar-yasamisti> adresinden 2 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- Kelly, J.B.(1968). Britain and the persian gulf 1795-1880. Oxford, 7-10.
- Koldaş, U., Köprülü, N.(2011). Arap intifadası mı?: Arap dünyasındaki toplumsal hareketlerin içsel, bölgesel ve uluslararası dinamikleri. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 23.
- Korkmaz, A.(2012). Krizler ve kriz yönetimi., M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*,Ankara. Barış Kitap, 54.
- Kurt, B.(2007). Dünden bugüne Şattü'l Arap su sorunu. *Akademik Orta Doğu*, 1(2), 152.
- Kuşçu, A.D.(2006). Türklerin Ortadoğu hakimiyeti. *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 113.
- Kuşoğlu, B.(2013). Lübnan: Sedir devrimi'nden Arap baharına. *Yasama Dergisi*, 23, 105-106.
- Kutlu, T.A., Safran, B., Tosun, E.(2003). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 143.
- Lake, A.(1994). Confronting backlash states. *Foreign Affairs*, 73(2), 47-48.

- Latif, D.(2002). Refugee policy of the Türkish rebuplic. *Turkish Yearbook of International Relations*, 33, 10.
- Leitao, A.(2001). Some considerations on crisis management within NATO. NATO Handbook, 1, Web: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/leit01.pdf adresinden 05 Ocak 2016'da alınmıştır.
- Long, K.(2010). No entry! A review of UNHCR's response to border closure in situation of mass refugees influx. *United Nations High Commissioner for Refugees Policy Development and Evacuation Service (UNHCR PDES)*, 17.
- Malanczuk, P.(1991). The Kurdish crisis and allied intervention in the aftermath of the second gulf war. *European Journal of International Law*, 2, 120.
- Mercan, M.H.(2016). 1970'ten günümüze Suriye dış politikasının temel parametreleri., M.A. Okur ve N. Salık(Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye iç ve dış politika*. Ankara: Nobel Yayınları, 248.
- Mercan, M. H.(2010). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında süreklilik ve değişim, *AkademikORTA DOĞU*, 4(2), 106.
- Mölling, C.(2008). Comprehensive approaches to international crisis management. *CSS Analyses in Security Policy*, 3(42), 1.
- M. S. Erol ve E. Efeğil (Editörler). *Krizler ve kriz yönetimi: "Temel yaklaşımlar, aktörler, örnek olaylar"*,Ankara. Barış Kitap. Giriş kısmında alınmıştır.
- Okur, M.A.(2008). Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali arasındaki dönemde Irak'ta faaliyet gösteren BMmisyonları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (7), 164.
- O'Leary, C.(October, 2001). Look to the kurds in Iraq. *The Washington Times*, Web: <http://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/2/20011002-025733-6544r/> adresinden 20 Nisan 2016'da alınmıştır.
- Operation Provide Comfort, Web: http://www.globalsecurity.org/military/ops/provide_comfort.htm 25 Nisan 2016'da alınmıştır.
- Oran, B.(2006). *Türk Dış Politikası*. (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları, 527.
- Oran, B.(1996). *"Kalkık horoz" çekiş güç ve Kürt devleti*.Ankara: Bilgi Yayınevi, 29.
- Orhan, O.(2010). Suriye'nin bölgesel konumu güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut ziyareti. *Ortadoğu Analiz*, 2(1), 21.

Orhan, O.(2014). Suriye'ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulgular, sonuçlar ve öneriler, *ORSAM*, Rapor No:189, 16.

Orhan, O., Senyücel, S. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri, *ORSAM*, Rapor No: 195, 16.

Özkoç, Ö.(2008). *Suriye Baas Partisi: kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 66.

Öztiğ, L.İ.(Ocak, 2016). 1988-1991 Iraklı sığınmacılar krizi. *TürkDış Politikası Kriz İncelemeleri*, Web: <http://www.tfpcrisis.org/1988-1991-irak-s-g-nmac-lar-krizi> adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

Öztürk, O.M.(2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*.Ankara: Odak Yayınları, 19.

Öztürkler, H.(2014). Arap baharının ekonomik analizi. *AkademikORTA DOĞU*, 8(2), 1.

Öztürkler, H., Göksel, T.(2015). Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye ekonomik etkileri: Sentetik bir modelleme, *ORSAM*, Rapor No:196, 34.

PYD Suriye'de Fedarasyon İlan Etti, *Milliyet*, Web: <http://www.milliyet.com.tr/pyd-suriye-nin-kuzeyinde/dunya/detay/2211341/default.htm> adresinden 4 Haziran 2016'da alınmıştır

Rathwell, A.(1996). Syria intelligence services: origins and development, *The Journal Of Conflict Studies*, 16(2).

Report of the UN secretary-general: agenda for peace.(1992). Web: <http://www.cfr.org/peacekeeping/report-un-secretary-general-agenda-peace/p23439> adresinden 24 Kasım 2015'te alınmıştır.

Rumelili, B.(2014). İnşacılık/konstrüktivizm., Evren Balta(Editör).*Küresel siyasete giriş uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler*. İstanbul.İletişim,159.

Salık, N.(2011). Suriye politik kültüründe tarihsel pragmatizm, Beşar Esad dönemi Suriye dış politikası ve Türkiye-Suriye ilişkileri,*ORSAM*, Rapor No:85, 14.

Seeger, M. W., Sellnow, T. L., Ulmer, R. R.(1998). Communication, organization and crisis. M. E. Roloff (Editor). *Communication yearbook*, Thousand Oaks. CA: Sage, 233.

Sever, A.(2013). Irak'ın çoklu kimlikleri, dış politika ve Türkiye-Irak ilişkileri 1923-2003. *Akademik Orta Doğu*, 14(14), 108.

- Süer, B.(2012). Suriye’de değişim çabaları: bir bağlam ve süreç analizi, *Akademik ORTA DOĞU*, 6(2), 4.
- Şahin, S.(2008). Kriz ve krizden korunma veya krizin etkilerini azaltma stratejisi: konaklama işletmelerinde örnek bir uygulama. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 5(4), 11.
- Tağraf, H., Arslan, N.T.(2003). Kriz oluşum süreci ve kriz yönetiminde proaktif yaklaşım. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 150.
- The UN Refugee Agency, Cronology: 1991 gulf war crisis, Web: <http://www.unhcr.org/3e798c2d4.html>. 27 Nisan 2016’da alınmıştır.
- Tunç, A.Ş.(2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme, *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 32-33.
- Turan, K.(2013). Körfez(İrak) krizi (1990-1991)., H. Çakmak(Editör).*Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. (İkinci Baskı). Ankara: Kripto, 189.
- Türk Dil Kurumu. (2015). Türkçe web sözlük. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 25 Kasım 2015’te alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (2015). Türkçe web sözlük. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 20 Aralık 2015’te alınmıştır.
- Ulutaş, U.(2011). The Syrian opposition in the making: Capabilities and limits. *Insight Turkey*, 13, 87-105.
- Ulutaş, U., Bölme, S.M.(2012). Suriye’de aktörler: Rejim, muhalefet, dini yapı ve medya. *SETA*, 41.
- UNHRC, Web: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> adresinden 20 Haziran 2016’da alınmıştır.
- Yılmaz, M.E.(2011). Arap isyanları ve Arap Ortadoğu’nun siyasi dönüşümü. *Akademik ORTA DOĞU*, 6(1), 64.
- Yılmaz, M.E.(2011). Suriye: süreklilik ve değişimin çatışması, *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 16.
- Yılmaz, S.(2015). Kriz yönetimi ve güç kullanımı. *USAM*, 2. Web: [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZ_YONETIMIVEGUC_KULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZ_YONETIMIVEGUC_KULLANIMI(3a4a).pdf) adresinden 25.12.2015’te alınmıştır.
- Yılmaz, S.(2013). Teorik çerçevede kriz kavramı ve kriz yönetimi., Haydar Çakmak (Editör). *Türk dış politikasında 41 Kriz*. İkinci Baskı. Ankara.Kripto, 22.

Yılmaz, S.(2006). *21. Yüzyılda güvenlik ve istihbarat*. İstanbul: Alfa Yayınları, 231.

Yılmaz Şahin, T.(2011). *Uluslararası politikada Ortadoğu*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Barış Kitap, 16-20.

Wendt, A.(1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 77.

Wiener, A.(2003). Constructivism: the limits of bridging gaps.*Journal of International Relations and Development*, 6(3), 260.

Wikas, S.(2007). Battling the lion of damascus Syria's domestic opposition and the Asad regime. *The Washington Institute For Near East Policy*.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Özdemir, Erol
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 12/06/1989 Karaçoban/Erzurum
Medeni hali : Evli
Telefon : 0546 975 88 59
e-posta : erollozdemir@outlook.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Selçuk Üniversitesi	2013
Lise	Karaçoban Çok Programlı Lisesi	2006

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2014- devam ediyor	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dili

İngilizce
Farsça

Yayınlar

- Özdemir, Erol, "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)" *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Yaz 2016.

Hobiler

Tenis, Yüzme, Bilgisayar teknolojileri, Basketbol, Kitap okuma

GAZİ GELECEKTİR..

